

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

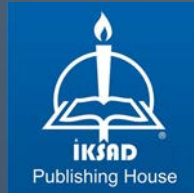
SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1945-1990)

Öğr. Gör Dr. Ayşe ERKMEN

SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1945-1990)

Öğr. Gör Dr. Ayşe ERKMEN

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7954-79-2
Cover Design: İbrahim KAYA
January / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

ÖNSÖZ

Araştırmanın konusu olarak Soğuk Savaş Dönemi Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri seçilmiştir. Bu dönem 1945-1990 yılları arasını kapsamaktadır. Araştırma konusu olarak 1945-1990 yılları arasındaki Türk- Amerikan ilişkilerinin seçilmesinde amaç Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yere sahip olan Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında yaşanan gelişmeleri araştırarak olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymak ve böylece Türk dış politikasına katkı sağlamaktır. Çalışma, 1945-1990 yılları arasında Türkiye ile Amerika Devletleri Arasında yaşanan gelişmelerin durumu göz önüne alınarak 5 ana başlığa ayrılmış ve incelenmiştir. Bu başlıklar, giriş, 1945-1960, 1960-1980, 1980-1990 arası yıllar ve sonuç kısmını kapsamaktadır. Çalışmanın 1. Bölümünü giriş kısmıdır. 1945-1960 yılları Arası Türk Amerikan ilişkilerinin araştırdığı 2. Bölümde önce 1945 yılı öncesi Türk- Amerikan ilişkilerine yer verilmiştir. Devamında ise İkinci Dünya Savaşı sonucunda önem kazanan Türk Amerikan ilişkilerinde 1960 Darbesine kadar yaşananlara yer verilmiştir. 3. Bölümde ise 1960-1980 arası dönemde yaşana Türk-Amerikan ilişkileri araştırılmıştır. 4. Bölümde ise 1980-1990 arası dönemde gelişen Türk- Amerikan ilişkilerine yer verilmiştir. 5. Bölümü oluşturan sonuç bölümünde ise 1945-1990 yılları arası Türk-Amerikan ilişkilerinin bir değerlendirmesi yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN
Gaziantep 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
1. GİRİŞ	1
2. 1945-1960 YILLARI ARASINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ	4
2.1. 1945'e Kadar Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri	4
2.2. Savaş Sonrasında Boğazlar Sorunu ve Amerika Birleşik Devletleri	14
2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Roosevelt Truman Dönemi ve Türkiye ile İlişkiler	15
2.4. Türkiye'ye Amerika Birleşik Devletleri'nin Askeri Yardımı	22
2.5. Marshall Planı ve Türkiye	28
2.6. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye'nin Tutumu	33
2.7. Kore Savaşı ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri	37
2.8. NATO'nun Kuruluşu ve Türkiye'nin NATO Üyeliği	41
2.9. Amerika Birleşik Devletleri'nin Yardımları ve Türkiye	47
2.10. Türkiye'nin Yardımlar Karşısında Tutumu	48
2.11. Farklı Başlıklar Altında Türkiye'ye Yapılan Yardımlar	49
2.11.1. Hibe şeklindeki yardımların koşulları	52
2.11.2. Ödünç verme şeklinde yardımların koşulları	53
2.11.3. Dolayısıyla yardım şeklinde yardımların koşulları	53
2.11.4. Teknik yardımların koşulları	54
2.11.5. Yapılan Yardımların Toplam Miktarı	55
2.12. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Yatırımcıları	56
2.13. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Bazı ikili Anlaşmalar	56
2.13.1. 1927-1946 Yılları Arasında Yapılan Anlaşmalar	57
2.13.1.1. Türkiye-Amerika Lozan Anlaşması ve 1927 Yılında Diplomatik İlişkilerin Başlaması	57
2.13.1.2. Kapitülasyon Antlaşması	59
2.13.1.3. Karşılıklı Yardım Antlaşması	59
2.13.1.4. Kredi Antlaşması	60

2.13.2. 1946-1960 Yılları Arasında Yapılan Anlaşmalar	60
2.13.2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması	60
2.13.2.2. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi	61
2.13.2.3. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO), Katılması	62
2.13.2.4. Askeri Tesisler Anlaşması	62
2.13.2.5. Vergi Muafiyetleri Anlaşması	63
2.13.2.6. Atom Enerjisi Anlaşması	64
2.13.2.7. Tarım Ürünleri Antlaşması	65
2.13.2.8. Amerika Birleşik Devletleri'ne Askeri Müdahale Yetkisi Veren Antlaşma	65
2.13.2.9. Orta Doğu'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İş birliği	66
2.13.3. 1960 Yılına Kadar Yaşanan Diğer Gelişmeler	67
2.13.3.1. Eisenhower Doktrini ve Türkiye	67
2.13.3.2. Füze Sorunu ve Türkiye	69
2.13.3.3. U-2 Olayı ve Türkiye	70
2.13.3.4. Eisenhower'ın Ankara'yı Ziyareti	71
3. 1960-1980 ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	71
3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Amerika Birleşik Devletleri	72
3.2. Türkiye'de Konuşlandırılan Jüpiter Füzeleri ve Küba Bunalımı	75
3.3. Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu	82
3.4. Türkiye'deki Amerikan Askeri Personeli Kaynaklı Sorunlar	91
3.5. SOFA ve 24 Eylül 1968 Anlaşması	92
3.6. 1969 Ortak Savunma İş birliği Anlaşması (OSİA)	93
3.7. Türkiye'ye Gelen Barış Gönüllüleri ve Bunların Yarattığı Sorunlar	95
3.8. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Haşhaş (Afyon) Sorunu	97
3.9. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulaması	102
4. 1980-1990 ARASI TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ	104
4.1. Savunma ve İş birliği Anlaşması (SEİA)	104
4.2. İki Ülke Arasındaki Diğer Gelişmeler	107
5. SONUÇ	109
KAYNAKLAR	115

SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ (1945-1990)

Öğr. Gör. Dr. Ayşe ERKMEN

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü 27310 Gaziantep Türkiye

aerkmen@gantep.edu.tr

1. GİRİŞ

1783 yılında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kısa sürede kendine özgü yapısını oluşturmuştur. Uluslararası ticarî faaliyetlere öncelik veren Amerika Birleşik Devletleri'nin ticarî faaliyet alanlarından birini de Akdeniz bölgesi oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri gemileri ticaret yapmak için Akdeniz'e girmek zorundaydı. Nitekim bölgede söz sahibi olan Osmanlıydı. Osmanlı Devleti de Amerika Birleşik Devletleri'ni o dönemde resmi olarak tanımıyordu. 1799 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John Adams, Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret antlaşması yapmak istemiş ancak Fransızlar ve İngilizler ile yaşadığı sorunlar nedeniyle Başkan Adams'ın isteği gerçekleşmemiştir Daha sonra yapılan birkaç girişim de sonuçsuz kalmıştır (Güler, s. 2005).

Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin ilişkileri Osmanlı Devleti döneminde başlayan ve 1947 yılından bu yana aktif olarak sürdürülen uluslararası politikaları içerir (Kurt, s.1967). 1945- 1946 yıllarında Sovyetler Birliği (SSCB) bir yandan Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarını isterken öte yandan da Boğazlara yerleşme

isteklerini resmen açıklamıştır. Bu gelişme ile Türkiye Cumhuriyeti Milli Mücadele'den beri en kritik safhaya girmektedir. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yönelen bu tehlike karşısında Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında gerçekten bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanmak ve böyle bir kuvvetin ittifakını elde etmek zorundaydı.

Oluşan bu tehlike karşısında Türkiye İngiltere'den destek arayışı içine girmiş ancak bu devletten aradığı desteği bulamamıştır. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri'nin ittifakını elde etmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Fakat o dönemin Amerika Birleşik Devletleri genel olarak devletlerle ittifaklar yapmaya, özellikle de ikili ittifaklar kurmaya karşı bir politika yürütüyordu. Başka bir deyişle ittifaklar Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politika prensibi değildi. Amerika Birleşik Devletleri, 1947 yılında ilan ettiği Truman Doktrini ile dış politikasında değişikliğe gitmiş ve dış politikasını ittifaklara açmıştır. Washington'un dış politikada yaptığı bu değişiklikten sonra Türkiye'yi Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında yalnız bırakmama kararı aldığı görülmektedir.

4 Nisan 1949 tarihinde NATO'nun (North Atlantic Treaty Organization) kurulması ve bu ittifak sistemi ile Amerika Birleşik Devleti'nin kolektif ittifak sistemini benimsemesi, Türkiye'yi çok sevindirmiştir. Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında denge unsuru olacak bir ittifaka katılmayı çok isteyen Türkiye NATO ittifakının bir üyesi olmak istemiş ve NATO'ya üye olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ittifakını elde etmek için yoğun bir çaba harcamaya başlamıştır. NATO üyeliği için bir arayış içine giren Türkiye bu

arayışın cevabını Kore Savaşı'nda bulmuştur. Türkiye, 25 Haziran 1950 de patlak veren Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler emrine bir tugaylık kuvvet vermek suretiyle, en geniş katılımıla aktif devletlerden biri olmuştur. Kore'de Türk askeri Türk Milleti'nin savaş yeteneğini savaşa verdiği değeri gösterdiği için Türkiye'nin NATO üyeliğine itirazlar hafifletilmiştir (Armaoğlu, 2010, ss. 625-630).

Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Türkiye NATO'ya üye olmasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ni bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliğinin korunması açısından ana unsur olarak görmüştür. Türkiye, böylece İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan ittifaklara ve antlaşmalara katılarak Batı Bloğuna girmiş ve bu devletlerle ilişkilerini geliştirmiştir. Soğuk savaşın etkisini yoğun şekilde sürdürdüğü 1947-1990 yılları arasında Türkiye dış ilişkilerini 1960'lara kadar Amerika Birleşik Devletleri siyaseti paralelinde yürütmüştür.

Türkiye, 1960'lı yılların başlarından itibaren, Batı Bloğunun yanı sıra, Üçüncü Dünya ülkeleriyle de siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu dönem Müslüman ülkelerle de iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda, füze sorunu, Kıbrıs sorunu, Johnson mektubu gibi konularda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye karşı aldığı olumsuz tutum Türkiye'yi çok yönlü siyaset izlemeye zorlamıştır.

Kısaca Amerika Birleşik Devletleri 1800'lü yılların başında Osmanlı Daveti ile ilişkiler kurma çabası içine girmiş ve böylece Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri başlamıştır. Cumhuriyet Döneminde, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ile

Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri dostluk ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Monroe Doktrini uygulandığı için iki ülke arasında siyasi ilişkiler gelişmemiştir. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri siyasi ilişkileri 1945 yılından itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu süreç 1960 yılına kadar sürmüştür. 1960 ile 1980 yılları arasında ise iki ülke arasında sorunlar yaşanmıştır. 1980-1990 yılları arasında iki ülke ilişkileri tekrar iyileşmiştir. Bu çalışmada Soğuk Savaş Dönemi'nde yaşanan Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri araştırılıp incelenmiştir. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler değişen durumuna göre 3 döneme ayrılarak (1945-1960, 1960-1980 ve 1980-1990) değerlendirilmiştir.

2. 1945-1960 YILLARI ARASINDA TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. 1945'e Kadar Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1776 yılında bağımsızlığını ilân etmesinden hemen sonra başlamıştır. Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarp (Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika Eyaletleri) Osmanlı yönetiminde idi (Armaoğlu, 1991, s. 1). 1795 yılında bu toraklardan Trablusgarp ve Cezayir'de Amerika Birleşik Devletleri'ni yenmiş ve eyaletlerin gemileri Cezayir'de Amerika Birleşik Devletleri bayrağını taşıyan gemiye de el koymuşlardı. Bu durumun ardından aynı yıl içinde Osmanlı Devleti'nin bu eyaletleri ile Amerika Birleşik

Devletleri arsında “*Trablus Antlaşması*” imzalanmıştır. 1801 yılına gelindiğinde ise Osmanlı’nın Kuzey Afrika Eyaletleri ile Amerika Birleşik Devletleri arasında karşılıklı “*Birinci Berberi Savaşı*” başlatılmış ve bu savaş yaklaşık (<http://amerikabulteni.com>; Armaoğlu, 1991, s.1). 4 yıl sürmüştür. Savaşta Amerika Birleşik Devletleri bazı haklar kazanmıştır. O dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Jefferson, 1802 Nisanı’nda İzmir’e ilk Amerikan konsolosunu atamıştır (Kınlı, 2009).

Sultan İkinci Mahmud dönemine gelindiğinde İngiltere ve Fransa’ya karşı hem bir denge unsuru olması hem de bu devletten teknolojik alanda yararlanmak amacıyla 7 Mayıs 1830 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile bir anlaşma yapılmıştır: Bu anlaşma “*Türk Amerikan Dostluk, Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması*”dır. Anlaşma Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki resmi ilişkilerin başladığı ilk anlaşmadır. Bu anlaşma Osmanlı Devleti’nin milletlerarası güç mücadelesinde dengeleri korumak ve değiştirmek adına bölge dışı bir ülke ile ittifak arayışıdır. Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki iş birliği, 93 Harbi öncesi, özellikle tüfek alımı alanında devam etmiştir. 1870’lerde Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti’nin ilişkilerinin merkezinde Winchester marka tüfekler vardı. Teknolojik açıdan gelişmiş bu silahlar Osmanlı ordusuna büyük katkı sağlamıştır (Erbaş, 2019). İlk Amerika Birleşik Devletleri Maslahatgüzarı David Porter 1831 yılında İstanbul’da görevine başlamış (Fendoğlu, 2008, ss.310-311) 1834 yılında Amerika Birleşik Devletleri temsilciliği elçilik düzeyine çıkarılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Osmanlı Devleti

ile diplomatik ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Bu amaçla İzmir, Erzurum, Halep, Mersin, Trabzon, Sivas, Bağdat, Beyrut, Harput ve Kudüs'te konsolosluklar açmıştır. Osmanlı Devlet de 1850'lerin başında Boston ve New York'ta konsolosluklar açmıştır. Washington'daki Osmanlı elçiliği ise 1867'de açılmış ve Fransız asıllı Blacque Bey ilk Türk elçisi olarak görev almıştır (Balcıoğlu, 2005, ss 462-463). Bu yaşananlarla Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinin gelişmesinde istekli ve etkili olan devletin Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Osmanlı Devleti ile geliştirdiği ilişkilere paralel olarak Osmanlı topraklarında okullar da açtığı görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti bu okulları kontrol edememiş ve okullarda misyonerlik faaliyetleri yürütülmüş ve bu faaliyetler çok uluslu çok inançlı bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin gerilemesine ve çöküşüne katkı sağlamıştır. Bu okullar diğer yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında açtığı okullar gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolü altına alınmıştır. Bunlardan günümüzde hala açık olanları vardır. Osmanlıda Devletinde 1800'lü yılların ikinci yarısında birçok Amerikan Okulu açılmış ve sonraki yıllarda da bu durum artarak devam etmiştir. Bunlardan ilk açılanlardan bazıları Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Osmanlıda Açılan ilk Amerikan okullarından bazıları

Açılan şehir	Okulunun adı	Açılış	Durum
Bursa	Bursa Amerikan Kız Koleji	1854	1928 (kapandı)
İstanbul	İstanbul Amerikan Robert Lisesi	1863	Açık
Kayseri	Talas Amerikan Okulu	1871	1968 (kapandı)
Amasya	Merzifon Amerikan Koleji	1886	1924 (kapandı)
İstanbul	Üsküdar Amerikan Lisesi	1876	Açık
Mersin	Tarsus Amerikan Lisesi	1888	Açık

<https://tr.wikipedia.org/>; Ebru Esenkal. Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yığıncağ Tarihi Bilim Dalı, Edirne, 2007.

Jhon G. A. Leishman'ın orta elçiliği dönemi olan 18 Haziran 1906 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri temsilciliği büyükelçiliğe yükseltilmiş ve bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri'nin arasında ilişkiler kesilmiştir. İki ülke arasında ilişkilerin kesilmesine kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin beş büyükelçisi İstanbul'da görev yapmıştır (Erhan, 2001, s. 145).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü kötü durumdan kurtulma yolu olarak Türk aydınları Amerikan Mandasının kabul edilmesini Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için en iyi çözüm yolu olarak savunmuşlardır. Oysa bu dönemde Amerikan Başkanı Wilson, Türklerin Avrupa'dan uzaklaştırılmasını savunuyordu. Paris Konferansı'nda, Lloyd George, Wilson'ın Türklerin İstanbul'da kalıp kalmayacaklarını konusundaki düşüncesini sorgulamıştır. Wilson ise “benim

düşünceme göre Türkler Avrupa'dan temizlenmelidir” fikrini savunmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerika Birleşik Devletleri işgalci devletlerin yanında yer almış, işgale donanmasıyla destek vermiştir. İşgal boyunca ağırlıklı olarak tarafsız bir rol oynadığı söylese de Samsun gibi deniz kıyısındaki kentler, Amerika'ya ait gemilerce bombalanmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki yönetimi tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın başında tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonların devam etmesi için 19 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerinin Türk yönetimine vermiş oldukları nota Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenmiştir (Coşkun, 2017; Can, 2010). Yeni Türk Devleti kuruluş aşamasında İngiltere, Fransa ve İtalya gibi büyük devletlerle mücadele ederken Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini almak istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ni yanına çekerek ekonomik ilişkileri geliştirmek için çaba harcamış, Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini elde etmeye çalışmıştır. Bu amaçla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1923 yılı başlarında Amerika Birleşik Devletleri şirketlerine teşvikler verilmesini içeren Chester Teşvikleri Yasası'nı kabul etmiştir (Akbulut, 2012, ss. 239-240)

Amerikan mandacılığı tartışmalarının sürdüğü sırada Yahya Kemal, her türden mandacılığa şiddetle karşı çıkıyordu. Mustafa Kemal Paşa ve öngörü sahibi bazı vatanperverler olmasaydı, Mandacılık Osmanlı gündemini epeyce işgal edecekti. 20 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile General Harbord

görüşmesi Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye Amerika'nın bakışını şekillendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Lozan barışına taraftar olarak imza atmamıştır. Ancak Lozan görüşmelerinde kendi ülkelerinin çıkarlarını korumak için oldukça çaba sarf etmiştir. Türk heyeti de Amerikan desteğini almak için çalışmıştır (Yalçın, 2012).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Amerika ile ilişkileri geliştirmek amaçlanmıştır. Ankara Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gündeme gelen ve sonuca bağlanamayan Chester Projesini Büyük Millet Meclisi'nde kabul ederek Amerikan desteğine önem verdiği mesajını vermiştir. Ne var ki, Chester Projesi firma taahhütlerini yerine getirmemesi üzerine Büyük Millet Meclisi onayı iptal etmek zorunda kalmıştı.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'daki petrol alanlarını kontrol etme mücadelesine girişmiştir. Bu düşünceden hareketle Osmanlı Devleti yöneticilerine Chester Projesi'ni teklif etmiştir (Earle, 1935, s. 495). Bu proje ile Amerika Birleşik Devletleri'nin amacı aşağıda verildiği şekildedir (Akbulut, 2012, ss.239-240):

- “*Sivas, Harput, Ergani, Diyarbakır, Musul, Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye uzanacak ve Doğu Anadolu'yu kuzeyden güneye bağlayacak, aynı zamanda Samsun'a bir kol, Halep üzerinden Akdeniz ve Bitlis üzerinden Van'a uzanan alternatif hatlar dâhil olmak üzere 170000 km²'lik bir alanda 2000 km. uzunluğundaki hattın her iki yanında 20*

km'lik mesafedeki petrol dâhil olmak üzere tüm yeraltı kaynaklarının işletme hakkını almasıdır.”

Chester Projesi'nin hazırlanmasında öncelikle Musul Petrolleri ve Ergani bakır yatakların kontrol altına alınması düşüncesi etkili olmuştur. Bu projeden Anadolu üzerinde farklı düşünceleri olan Sovyetler Birliği, İngiltere ve Almanya rahatsız olmuştur. Bu dönem İngiltere, Musul petrollerini kontrol altına almaya çalışırken, Almanlar Doğu Anadolu'da Sivas'a kadar olan bilgede nüfuz kurmaya çalışıyorlardı. Sovyetler Birliği ise Anadolu'nun, Türkiye'ye göre çok güçlü olan bu devletlerin kontrolüne geçmesini istemiyordu (Akbulut, 2012, ss. 239-240)

1913 yılına gelindiğinde Wilson'un başında bulunduğu yönetim Avrupa ve Yakındoğu sorunları ile ilgilenmeme kararı almıştır. Bu nedenle de Chester Projesi ile ilgilenilmemiştir. Gerçekte ise Amerika Birleşik Devletleri bu proje ve Yakındoğu konusuyla ilgilenmeye devam etmiştir. Dahası Amerika Birleşik Devletleri 1922 yılına gelindiğinde Doğu Anadolu'da Ermenilerin bile hayal etmediği Giresun'un Doğusu ile Erzincan'ın batısından sınırları geçecek bir Ermeni Devleti kurulması için Chester Projesini uygulama girişimlerinde bulunmuştur (Akbulut, 2012, ss. 239-240).

1920'li yılların sonlarına doğru Türk-Amerikan ilişkileri mütekabiliyet anlayışı doğrultusunda yürütülmüştür. Amerika ile birçok görüşmeler Atatürk hayatta iken yapmıştır. O dönem askeri havacılıkta ihtiyaç duyulan modern silahlar Amerika Birleşik Devletleri'nden de alınmış ve bu yıllarda askeri envanterde

Amerikan silah sistemlerinin yer alması başlamıştır. Türk yapımı üstün özellikleri olan savaş uçakları envantere girinceye kadar da bu alımlar devam etmiş ve Türk hava kuvvetlerinin uçak ihtiyacı Amerika Birleşik Devletleri'nden alınan askeri uçaklarla karşılanmıştır (Yalçın, 2012). Görüldüğü gibi bu dönem Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile ilgilenmiyor gibi görünse de kuruluşundan itibaren önce Osmanlı Devleti ile sonra da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ilgilenmeyi sürdürmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden hemen sonra Osmanlı Devleti'nin son Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey, Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılmıştır. ABD'nin İstanbul Büyükelçiliği ise 1917 yılında kapanıncaya kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı Devleti birbirlerine savaş ilan etmedikleri için Amerika Birleşik Devletleri bunu gerekçe göstererek Lozan Barış Konferansı'na katılmamıştır. Bununla birlikte konferansla yoğun şekilde ilgilenmiş ve İtalya, Fransa ve İngiltere'nin aracılıkları ile görüşlerini iletmıştır (Balcıoğlu, 2005, ss. 462-463).

Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti Amerika Birleşik Devletleri ile bir anlaşma yapmaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. 1927 yılına kadar da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. 1927 yılında imzalanan geçici bir anlaşma ile Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ilişkiler kurulmuştur. Bundan sonra Joseph C. Grew, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk Türkiye Büyükelçisi olmuştur. Başkan Franklin D. Roosevelt'in 1933 yılında iktidara

gelmesine kadar Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde, 1927 Anlaşması dışında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Atatürk'ün inkılâplarına yakın ilgi gösteren Roosevelt'in başkanlığı döneminde iki lider arasında yakınlaşma olmuştur. Monroe Doktrininin kısıtlayıcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik sorunları nedeniyle iki devlet arasında siyasi ilişkiler bu dönem de gelişmemiştir. İkinci Dünya Savaşı ise iki ülke arasındaki ilişkilere önemli bir hareketlilik getirmiştir. Potsdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Türk- Sovyet sınırı çizgisinde kendi lehinde değişiklik yapılmasını istemesini, iki devlet arasında bir sorun olarak gören Amerika Birleşik Devletleri, 1946 yılının başından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenmeye başlamıştır (Balcıoğlu, 2005, s. 463).

Monroe Doktrini: 1783 yılında kurulan Amerika Birleşik Devletleri, Amerika Kıtası'ndaki hâkimiyetini sağlamak amacı güdüyordu ve aynı zamanda Avrupa devletlerinin Amerika Kıtası'na karışmalarını engellemek ve onları kıtadan uzak tutmak istiyordu. 1820'lerde Güney Amerika ülkeleri birer birer bağımsız olmuşlardı. İngiltere, Fransa ve Prusya'nın Latin Amerika; Rusya'nın Kuzey Amerika üzerindeki isteklerine karşı koymak için Amerika Birleşik Devletleri, dış politikasını bazı kurallara bağlama gereği duymuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı James Monroe, 2 Aralık 1923 tarihinde kongrede yaptığı konuşmada devletin dış politikasını bazı esaslara dayandıran ünlü doktrinini açıklamıştır. (Armaoğlu, 2010, s. 996). Bu doktrin temelde aşağıda belirtilen iki esastan oluşuyordu(Armaoğlu, 2010, s. 9101):

- *“Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığını almış olan Amerika kıtasındaki devletlerin, Avrupa devletleri tarafından sömürgecilik konusu yapılmalarına, kendi sistemlerini kıtanın herhangi bir yerinde uygulamak için yapacakları girişimlere ve herhangi bir şekilde kontrol altına alınmasına izin veremez ve bu hususta yapılacak her teşebbüsü gayrı dostane bir hareket olarak kabul eder.”*
- *“Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa devletleri arasındaki sorunlara, savaflara ve politikalara karışmayacak. Buna karşılık, Avrupa devletleri de Amerika Kıtası’nın sorunlarına karışamaz. Avrupa devletlerinin kendi sistemlerini Amerikan Kıtasına sokmak için yapacakları her teşebbüsü Amerika Birleşik Devletleri, kendi barış ve güvenliğine yöneltmiş hareket olarak sayacaktır.”*

Yukarıda verilen ve Monroe doktrini olarak bilinen bu ilkeler Amerika Birleşik Devletleri’nde yaklaşık yüz yıl boyunca uygulanmış ve bu devletin kendi kıtasının dışına çıkmamasına sebep olmuştur. Bu doktrine göre Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa’daki olaylara karışmayacak ve Avrupalı güçlerin Amerika Kıtası’ndaki varlığına saygı gösterecektir. Avrupa devletleri de Latin Amerika’da ortaya çıkan cumhuriyetler üzerinde yeni bir sömürge politikası gütmeyecektir. Amerika bu yalnızlık politikası ile Avrupalı devletleri Amerika’dan uzak tutmak istemiştir. Doktrin ilk bakışta Amerikalıların savunmasını amaçlar görünse de Amerika Birleşik Devletleri’nin ilerideki yayılma hareketlerine bir hazırlık imkânı da oluşturmuştur. Amerika Kıtası’ndan

Avrupalılar uzaklaştırıldıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri, her iki Amerika kıtası üzerinde siyasi ve iktisadi bir nüfuz kurma yoluna gitmiştir. Monroe Doktrini Amerika Birleşik Devletleri'nin Amerika Kıtası'ndaki hâkimiyetini sağlamış, Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasi ve ekonomik bölgesine dâhil edilmiş, Avrupa, Kıta'dan uzaklaştırılmış ve böylece Kıta'da Amerika Birleşik Devletleri hâkimiyeti sağlanmıştır. Bu doktrin daha sonra Roosevelt tarafından genişletilmiştir (Armaoğlu 2010, s. 99-106). Amerika Birleşik Devletleri'nde bu içe dönük uygulama İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Truman Doktrini ilan edilene kadar devam etmiştir. Bu nedenle de yeni kurulan Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında siyasi ilişkiler sönük kalmıştır. Truman Doktrininin ila edilmesi ile Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile ilgilenmeye başlamıştır. Truman Doktrini dönemin Başkanı Harry Truman tarafından 12 Mart 1947 yılında ilan edilmiştir. Bu doktrinle Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı konulmak amaçlanmış ve böylece soğuk savaş olarak adlandırılan dönem başlamıştır (Yılmaz, 2012).

2.2. Savaş Sonrasında Boğazlar Sorunu ve Amerika Birleşik Devletleri

1945-1946 yıllarında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarında resmen toprak ve Boğazlardan üs istemesi Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır (Uçarol, 2006, s. 880). Stalin, 1945 Mart'ından başlayarak Türkiye'ye karşı yoğun bir sınır harbi uygulamaya başlamıştır (Deringil, 2010, s. 263). Oysaki Türkiye

Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkileri karşılıklı güven esasına göre düzenlenmişti. Ancak Sovyetlerin yayılcı politikası 1939'dan itibaren yeniden uygulamaya konulmuştur. Sovyetler Birliği tehlikesi karşısında Türkiye dengeyi sağlamak üzere İngiltere ve Fransa ittifakına yönelmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nda bu devletler savaş koşulları içinde yıpranmışlardı. İngiltere ve Fransa ile 1939 anlaşmasını imzalayan Türkiye bu anlaşmanın gereği olarak bu iki ülkenin yanında savaşa katılması gerekirken bunu yapmamış ve savaşın sonuna kadar bir denge politikası uygulamıştır. Bu nedenlerden dolayı İngiltere ve Fransa Sovyet tehlikesi karşısında Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır. Bunun  zerine Türkiye, Sovyet tehlikesi karşısında bu kez Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini aramaya yönelmiştir. Türk dış politikası bu yönde gelişmeye başlamıştır (Uçarol, 2006, s. 880). Truman Doktrininin ilanı ile Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır

2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Roosevelt Truman Dönemi ve Türkiye ile İlişkiler

Potsdam Konferansı  ncesinde, 29 Haziran 1945'te Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanlığı tarafından Başkan Harry Truman'a bir brifing sunulmuş ve bu brifingde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu brifinge göre; Amiral Bristol'dan, 1945 yılına kadar Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri dostane ve barışcıl bir anlayış içinde devam etmiştir. İki  lke ilişkilerini oluşturan ilkeler genel olarak *"ticarette*

fırsat eşitliği, basının haber alma ve verme özgürlüğü, insanların toplumsal, ekonomik ve siyasal istemlerinin hoş karşılanmasını, Amerika Birleşik Devletleri eğitim kurumlarının Türkiye’deki faaliyetlerinin devam ettirilmesi, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının haklarının korunması.” “Bu ilkeler İkinci Dünya Savaşı’nın son yıllarından itibaren izlenmeye başlayan Amerika Birleşik Devletleri dış politikasının temel unsurlarının Türkiye ile ilişkiler konusuna yansımasydı. İlk iki ilke kapitalizmin temel söylemlerinden kaynaklanmaktaydı. Üçüncü ilke siyasal liberalizmin bir sonucuydu. Son iki ilke ise savaş sonrasındaki uluslararası yapıyı şekillendirmeyi amaçlayan ve temelde dünya pazarlarına egemen olmayı hedefleyen emperyalizmin göstergeleriydi (Erhan, 2009, s. 522).

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı diplomatik ekonomik ve askeri anlaşmazlıkların olduğu bir bölgede yer alan Türkiye’nin Sovyet uydusu olmaktan İngiltere’nin desteğiyle kurtulabileceğini ifade etmiştir. Türkiye’nin Sovyetler Birliği etki alanına girmemesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin yaşamsal çıkarlarının korunması için gerekliydi. Montreux’nün, imzacı devletleri arasında olmamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri, Boğazların geleceği ile yakından ilgilenmeye başlamıştır (Erhan, 2009, s. 522).

20 Temmuz 1936 yılında Boğazlar Rejimi’ne yönelik Montreux (Montrö) Sözleşmesi İsviçre’nin Montreux şehrinde imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle Türkiye’nin Çanakkale ve İstanbul boğazları konusundaki istekleri kabul edilmiştir. Anlaşmanın kabul edieln

maddelerinden önemlilerine aşağıda yer verilmiştir (Eroğlu, 1982, s.363; Balcıoğlu, 2005, ss. 448-449; Uğur, 2016):

- Lozan Antlaşması ile kabul edilen Boğazların askerden arındırılması hükmü ve kurulan Boğazlar komisyonu Montrö Sözleşmesi ile kaldırılmış ve bu bölgenin güvenliğinin sağlanması Türkiye'ye verilmiştir.
- Sözleşmeyle, Türkiye'nin taraf olmadığı bir savaş durumunda ya da barış zamanında ticaret gemileri boğazlardan geçebilecektir.
- Türkiye'nin taraf olduğu bir savaşta ise Türkiye savaş halinde olmadığı devletlere ait ticaret gemilerine belirli koşullar altında serbest geçiş hakkı tanıyacaktı.
- Yapılan hizmet dışında herhangi bir ödeme söz konusu olmadığı gibi kılavuz alma konusu da isteğe bağlı tutulmuştur.
- Savaş gemileri için geçiş serbestisi sınırlanmış ve sözleşmeye göre düzenlenmiştir.
- Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehdidine maruz saydığı durum, sözleşmede ayrıca belirtilerek Türkiye'ye bu aşamada hareket serbestisi tanınmıştır.

Montrö Boğazlar sözleşmesi 20 yıllığına imzalanmış bir anlaşmadır. Bununla birlikte bu sürenin bitişinden en az iki yıl önce, anlaşmaya taraf devletlerden hiçbiri sözleşmenin feshini istemezse, sözleşme yürürlükte kalacaktı. Sözleşmenin süresi 1956 yılında dolmuştur. Ancak feshi hiçbir devlet tarafından istenmediği için yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Boğazların durumu Sovyetler

Birliği'nin Boğazlardan üs istemesi nedeniyle İkinci Dünya Savaşı sonunda büyük devletlerin ilgi alanına girmiştir.

23 Şubat 1945 tarihine gelindiğinde Türkiye Birleşmiş Milletlere üye olabilmek amacıyla, savaşı kaybetmekte olan Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Deringil, 2010, s. 258). Bunu yaparak da Müttefiklerin yanında yer almıştır. Bu gelişme ile birlikte 1 Nisan 1944' tarihinde kesilmiş olan Amerika Birleşik Devletleri askeri yardımı “*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*”na göre tekrar başlatılmıştır. Türkiye'nin savaş ilan ettiği gün Ankara'da Türkiye- Amerikan Askeri Yardım Antlaşması imzalanmıştır (Uçarol, 2006, s. 881).

İşte bu sıralarda, 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Sovyetler Birliği Dışışleri Bakanı Vyacheslav Molotov'la görüşmüştür. Bu görüşmede Molotov, Büyükelçi Sarper'e 17 Eylül 1925 tarihli Türk Sovyet Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini bildirilmiştir. Türkiye için böyle bir girişim ciddi kuşklar uyandırmıştır (Deringil, 2010, s. 259). Oluşan Sovyet tehlikesi karşısında Türkiye, İngiltere'nin desteğini aramış ancak İngiltere'den beklediğı desteğı bulamamıştır. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne başvurarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler nezdinde girişime geçmesini istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, şimdilik Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye kesin bir tehdit yöneltmediğini belirterek, Türk Hükümeti'nin isteğini geri çevirmiştir. Fakat, Potsdam Konferansı'nda (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) Sovyetler Birliği'nin Boğazlar statüsünde yapılmasını istediğı değışikler Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından kabul

edilmemiştir. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarından pay istemesi konusunu Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir sorun olarak değerlendirmiş ve bunun iki ülkeyi ilgilendiren bir mesele olduğu değerlendirmesini yapmıştır (Uçarol, 2006, s. 881). Bu koşullarda Türkiye, Sovyet tehlikesi karşısında yalnızdır. Buna rağmen Sovyetler Birliği'nin istekleri karşısında karalılıkla direnmiştir (Sirmen, 1998).

1946 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin yayılma faaliyetleri özellikle Ortadoğu'da tehlikeli bir hal almıştır. Türkiye'ye yönelik isteklerini ise açıkça dile getirmeye başlamıştır, İran'da Sovyetler Birliği'nin girişimiyle Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti ve kurulmuştur (Erhan, 2009, ss. 523-525).

1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında da değişiklik olmuştur. 1946 yılının Ocak ayında Başka Truman, Dışişleri Bakanı Byrnes için hazırladığı bir notta, *"Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi istila ederek, Boğazlar'ı ele geçirmek istediğinden artık şüphem yoktur"* demiştir (Sirmen, 1998). Çünkü Amerika Birleşik Devletleri için İran'a müdahale eden ve Türkiye'yi tehdit eden Moskova, Amerika'nın çıkarlarına dünyanın her yerinde zarar vermeye başlamış görünüyordu. Bu gelişmeler sonucunda Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin kurulmakta olan Batı Bloğu içinde yer alması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu sırada, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olan Mehmet Münir Ertegün Washington'da hayatını kaybetmiştir. Amerika Birleşik Devletleri,

değişen dış politikası gereğince ve Türkiye'ye karşı oluşan ilgisini kanıtlamak için İkinci Dünya Savaşı'na son veren anlaşmanın güvertesinde imzalandığı Missouri zırhlısı ile İstanbul'a Büyükelçi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini göndermiştir. Cenaze ile birlikte İstanbul'a 5 Nisan 1946'da ulaşan Missouri zırhlısı Dolmabahçe önüne demirlemiş ve bundan sonra Türk Amerikan ilişkilerinin dönüm noktasının önemli bir simgesi olarak tarihteki yerini almıştır (Sirmen, 1998). Amerika Birleşik Devletleri bu davranışı ile Moskova'ya Türkiye'deki Boğazların durumunun kendi izin vermeden değişmeyeceğini anlatmak istediği görülmektedir. Bu gelişmenin ardından 7 Mayıs 1946'da yapılan bir anlaşma ile Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında “*Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu*” yoluyla aldığı borçların tamamını silmesi Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinin daha da sıcak bir döneme girmesini sağlamıştır (Erhan, 2009, ss. 523-525).

Yukarıda belirtildiği gibi Montreux Boğazlar Sözleşmesi yirmi yıllık bir antlaşmadır. Bu sözleşmeyi 42 devlet imzalamıştır. Bunlardan herhangi birisi sözleşmede değişiklik yapılmasını isterse sözleşme, her beşinci yılın başında bunu yapma hakkını imzacı devletlere vermiştir. Bu haktan yararlanmak isteyen Sovyetler Birliği Boğazlar konusunda kendi lehlerine değişiklikler yapılmasını 1946 yılı Ağustos ayından itibaren istemeye başlamışlardır (Kurat, 1959, s. 47; Dokuyan, 2013, s.127).

Rus Büyükelçisi tarafından 7 Ağustos 1946 tarihinde verilmiş olan Boğazlar konusundaki nota Sovyetler Birliği'nin Potsdam Konferansı kararlarına dayanarak vermiş oldukları bir nota olarak

değerlendirilmiştir (Akşam Gazetesi, 1946, s. 1; Dokuyan, 2013, s. 127). Nota aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'ye de gönderilmiştir. Notada belirtilen Sovyet istekleri aşağıda verildiği şekildedir (Dokuyan, 2013, s. 127):

- Boğazlar her zaman ticaret gemilerine açık olmalıdır.
- Boğazlar Karadeniz ülkelerinin savaş gemilerine her zaman açık olmalıdır.
- Özel şartlar dışında Karadeniz'e sınırı olmayan devletlerin savaş gemilerine boğazlar kapalı olmalıdır.
- Boğazlarla ilgili kurulacak olan cemiyet sadece Karadeniz devletlerinden oluşmalıdır.
- Boğazların savunulması noktasında Sovyetler ile Türkiye ortak hareket etmelidir.

Nota içerisinde bulunan 5. madde tepki toplamıştır. Bununla Sovyetler Birliği açıkça boğazlar üzerinde denetim kurmak istemiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği notasını cevaplamadan önce İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin fikrini almak istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri nota meselesiyle yakından ilgilenmiş ve 15 Ağustos 1946 tarihinde Beyaz Saray'da yapılan toplantıda konu gündeme alınmıştır. Dışişleri Bakanı Dean Acheson konuyla ilgili olarak özetle şu ifadelerde bulunmuştur: *“Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki talepleri, bu ülkeye hâkim olma amacına yöneliktir, sıra Türkiye'den sonra Yunanistan'a gelecek, bu iki ülkenin kaybı ise Ortadoğu ve Akdeniz'de daha büyük felaketlere neden olacaktır. Türkiye'ye karşı bir saldırı gerçekleşirse Amerika Birleşik Devletleri doğrudan Türkiye'ye destek vermelidir”* (Dokuyan, 2013, s. 127-128).

Acheston'un görüşleri Başkan Harry Truman tarafından da kabul görmüştür. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti sıcağı sıcağına 16 Ağustos tarihinde, uçak gemisinin de dâhil olduğu bir deniz kuvvetini Akdeniz'e göndereceğini açıklayarak olayların dışında kalmayacağını somut bir adım atarak göstermiştir. 7 Ağustos tarihli Sovyetler Birliği notası, Türkiye tarafında sert şekilde reddedilince Moskova Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na 24-25 Eylül 1946 gecesi yeni bir nota göndermiştir. Bu nota da Türkiye tarafından reddedilmiştir (Dokuyan, 2013, s. 127-128).

2.4. Türkiye'ye Amerika Birleşik Devletleri'nin Askeri Yardımı

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki temel sorunla karşı karşıyaydı.. Bunlardan biri ekonomi sorunu diğeri ise Sovyet tehlikesi idi. İkinci Dünyada savaş sırasında yükselen gıda fiyatları savaş sonrası normale dönüyordu. Buda Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkiliyor, gelirlerinin azalmasına neden oluyordu. Çünkü Türkiye gıda üretmek için gerekli olan gıda maddelerini ihraç ediyordu. Öte yandan savaş sonrası Sovyetler Birliği tehlikesi oluştuğu için askerini terhis edememiş bu da büyük bir ekonomik kayba neden oluyordu (Sönmezoğlu, 2006, s. 37). Ayrıca söz konusu yıllarda Türkiye'nin elinde 245 milyon dolarlık altın ve döviz stoku vardı. Ancak bu stoğu Sovyetler Birliği ile oluşacak bir savaşın ihtimali nedeniyle kullanmıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de oluşan bu ortam Türk idarecilerini dışarıdan kredi alma arayışına sürüklüyordu. Bunu da sağlayacak tek ülke olarak Amerika

Birleşik Devletleri görülüyordu (Ülman, 1961, s. 90; Ertem, 2009, s. 386).

Amerika Birleşik Devletleri o yıllarda Türkiye için ekonomik anlamda cazibe merkeziydi. Bu durum birçok ülke için aynıydı.. Savaş sonrası Türkiye’de ekonomik koşullar iyi değildi. Bu sorunu ortadan kaldırmak için Türkiye 1945 yılının sonlarında Amerika Birleşik Devletleri’nden 300 Milyon Dolarlık kredi talep etmiştir. Türkiye’nin bu isteğini Amerika Birleşik Devletleri kabul etmemiştir. Ancak Ekim 1946 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’ye 5 yıl vadeli ve yüzde 4 faizli 25-50 milyon Dolarlık kredi açmıştır. Bu miktar ise Türkiye’nin istediği miktardan çok az olduğu için Türkiye’nin ekonomik sorunlarını giderecek oranda değildi (Ülman, 1961, ss. 91-92; Ertem, 2009, s. 386).

Truman Doktrininin temeli Amerika Birleşik Devletleri yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyetler Birliği tehdidi altında bulundukları korkusuyla geliştirilmiştir. Bu korkuysa savaştan sonra Avrupa’da çıkan olaylar ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bu olayları yorumlayış biçimiyle oluşmuştur. Böylece, 1947 yılını izleyerek Amerika Birleşik Devletleri dış politikasının temel anlayışı komünizme karşı açılan savaştır. Bu savaşın çıkış noktasında ise Truman Doktrini vardır. Başkan Truman’a göre, Sovyetler Birliği, Yunanistan’dan sonra Türkiye’yi de denetim altına alacak olursa Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip olan Ortadoğu’da Sovyetler Birliği etki alanına girebilirdi. İşte bu koşullar altında Başkan Truman 1947 yılının başından başlayarak yalnız Yunanistan ile Türkiye’ye askeri yardım yapmakla kalmıyor,

aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri dış politikasına, yeni bir unsur olan Sovyetler Birliği'ni çevreleme unsurunu getirmiş oluyordu (Oral, 2010, ss.257-259). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yetkililere göre Yunanistan kaybedilirse, Türkiye'nin de muhafazası mümkün olmayacaktır. Daha sonra “*Domino teorisi*” adı verilecek bu analize göre tek bir ülkenin bile Sovyetler Birliği'nin eline geçmesi durumunda komşularının da aynı durumu paylaşacağı yaklaşımı Amerikalıları kararlı olmaya ve çabuk harekete geçmeye zorlamıştır. Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihinde kongrede kendi adıyla anılacak olan mesajını okumuştur (Balcıoğlu, 465, ss. 465). Kongreden kedisine, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapma yetkisinin verilmesini istemiştir (Sander, 2001, ss. 257-258). Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihli konuşmasında Kongre'den 3 istekte bulunmuştur Bu isteklere aşağıda yer verildiği gibidir (Ertem, 2009, s. 387):

- Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapmak için 30 Haziran 1948'e kadar geçerli olmak koşuluyla 400 milyon Dolar bütçe,
- Yunanistan ve Türkiye'ye sivil ve askeri Amerikan personelinin gönderilmesi,
- Seçilecek Türk ve Yunan personelin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesi.

Başkan Truman'ın isteği doğrultusunda kabul edilen yasa, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na Yunanistan ile Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardımın yanı sıra bu ülkelere bilgi, hizmet ve malzeme yardımının yapılması, bunula birlikte askeri ve teknik

uzmanlar gönderme yetkisinin verilmesi ve bunun için 400 Milyon dolarlık bir bütçenin ayrılması yetkisini veriyordu (Ülman, 1961, s. 105). Buna göre Truman 400 milyon dolarlık yardımın 300 milyon dolarını Yunanistan’a 100 milyon dolarını Türkiye’ye verecekti (Balcıoğlu, 2005, s.465). Yapılacak yardım Türkiye ve Yunanistan tarafından Amerikan Başkanı’nın bilgisi ve onayı olmadan yardımın amaçları dışında kullanılamayacaktır. Kanunla, bu iki ülkeye yapılacak yardımların Amerikalı uzmanlar tarafından, yardımın amacı doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığı kontrol edilecektir. Amacı dışında kullanılmasına izin verilemeyecektir. Araştırmacılar yardımın amacı doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını kontrol ederken herhangi bir engelle karşılaşmayacaktır. Yasada bir de “*Vandenberg değişikliği*” yapılmıştır. Bu değişikliğe göre Genel Kurul ya da Güvenlik Konseyi, Yunanistan ve Türkiye’ye yapılacak yardımların sonlandırılmasını isterse, yardım alan iki ülke yardımların kesilmesini isterlerse ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı kanunun gerektiği gibi olduğu ya da gerektiği gibi gerçekleşmediği kararına varırsa Amerika Birleşik Devletleri söz konusu iki ülkeye yaptığı yardımı kesecektir (Ülman, 1961, s. 105; Ertem, 2009, s. 389). Ayrıca kanunla her iki ülkeye de Amerika Birleşik Devletleri yardımının kullanımına yardımcı olmaları için askeri ve sivil personel gönderilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Türk ve Yunan ve personelin eğitilmesi kabul edilmiştir. Kanun, yapılan yardımın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’nın bilgi ve onayı olmadan Türkiye ve Yunanistan tarafından amacı dışında kullanılmasını ve yapılacak yardım malzemelerinin Amerika Birleşik Devletleri’nden izin almadan başka

bir devlete satılmasını veya hibe edilmesini yasaklamıştır (Ertem, 2009, s. 389). Bundan sonra doktrin kararlarının uygulanması yönünde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında anlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ile 12 Temmuz 1947’de Ankara’da “*Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma*” adıyla bir yardım anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma maddeleri Amerika Birleşik Devletleri’nde 22 Mayıs’ta yürürlüğe giren “*Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Yasası*” adlı metinden daha yumuşak hale getirilmiştir. Bunun nedeninin Türkiye’nin tarihinde tecrübe edindiği kapitülasyonların etkisi ve Türkiye’deki kamuoyundan gelecek tepkinin önüne geçilmek istenmesi olduğu görülmektedir (Ertem, 2009, ss. 389-390). Bu anlaşma 8 maddeden oluşuyordu. İkinci maddesinde, “*Amerika Birleşik Devletleri Başkanı tarafından tayin edilecek bir “Türkiye Misyonu Şefinden” bahsetmektedir. Misyon Şefinin Türkiye Hükümeti temsilcileri ile görüşerek Amerika Birleşik Devletleri yardımının amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi; görevini yerine getirirken de Türkiye Hükümeti’nin “...Misyon Şefine ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlaması ön görülmüştür. Üçüncü madde Amerika Birleşik Devletleri yardımları hakkında, her iki ülkenin güvenliği ile bağdaştığı ölçüde gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse Türkiye kamuoyunu bilgilendirilmesi noktasında iş birliği yapılacağını belirtmektedir*” (Atağenç-Toprak, 2019, s. 97). Bu hükümlere ek olarak antlaşmada, “*yapılacak yardımın başka amaçlar için*

kullanılamayacağı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurulu yardımın devamını lüzumsuz ya da gereksiz bulursa yardımın kesileceğine dair hükümler de bulunmaktadır” (Ülman, 1961, ss. 111-112; Ertem, 2009, ss. 389 -390). Bu anlaşmayla Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye bilgi verişindeki amaç “Türkiye’nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak ve ekonomik istikrarını sağlamak” olarak açıklanmıştır. Bu anlaşmanın maddeleri şöyledir (Balcıoğlu, 2005, s. 766):

- Anlaşma ile; Amerika Birleşik Devletleri yardımının sınırları belirlenen çerçeve içinde kullanılabileceğini,
- Amerika Birleşik Devletleri’nin yapacağı askeri yardımın çerçevesinde Türk ordusuna verilecek malzemelerin bakımı ve yedek parça ihtiyaçları sadece Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanacağını,
- Türkiye’nin, Amerika Birleşik Devletleri’nden aldığı silahları savunma amacı dışında kullanamayacağını hükme bağlanmıştır.

Bu son maddenin hükmü 1960’larda Kıbrıs’taki gelişmelerle sorun olmuştur. Bakım ve yedek parça ihtiyacının giderilmesi de sadece Amerika Birleşik Devletleri’nden karşılanabildiği için Türkiye’nin aldığı yedek parçalar pahalıya mal olmuş, bunun için yıllık bütçeden 400.000.000 Türk Lirası ayırmak zorunda kalınmıştır. Zira Türkiye’ye savaş artığı askeri malzemeler verilmiştir. Truman Doktrini ile Türkiye’nin askeri olarak dışa bağımlılığı başlamıştır. Bu bağımlılık Türkiye’nin İsrail’i kuruluşundan on ay sonra tanınması gibi, geleneksel bazı dış politika değişikliğine de neden olmuştur (Erhan,

2009, ss. 532-537). Anlaşma Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinin başlangıcı olmuştur. Türk kamuoyu anlaşmayı Türkiye'nin iç ve dış politikasının teminatı olarak görmüştür. Amerika Birleşik Devletleri Türk ordusunun değerini anladığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır (Balcıoğlu, 2005, s.766).

Truman Doktrinde yer alan askeri malzeme yardımı da dâhil olmak üzere Türkiye'ye verilen Amerika Birleşik Devletleri yardımının tutarı 1947- 1949 döneminde, 152,5 milyon dolar olarak ödenmiştir (Ertem, 2009, s. 390). Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının miktarı 1947-1951 yılları arasında ise toplam 400 Milyon dolara ulaşmıştır (Oran, 2009, ss. 534-535).

2.5. Marshall Planı ve Türkiye

Truman Doktrini esas olarak Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülkenin Sovyetler Birliği'nin doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında olduğu Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edilmişti. Bu sırada Avrupa'nın durumu iktisaden son derece kötüdür. Altı yıllık savaş bütün ülkelerde ağır bir tahribat yaratmıştır. Avrupalı toplumlar açlık sıkıntısı içindeydi. Ekonomileri harekete geçirecek kaynak yoktu. Sovyetler Birliği bu durumu fırsat bilerek komünizm propagandasını şiddetlendirmiştir. Bu konuda da Fransa ve İtalya'yı seçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Batı Avrupa'nın bu sıkıntılarına yardımcı olmak için her şeyi yapmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1945 Haziran'ı ile 1946 sonu arasında Batı Avrupa'ya yaptığı yardım 15 milyar dolar olmuş, fakat bu yardım bütçe açıklarının kapanması, ithalat için

kullanılması gibi paranın verimli olmayan ve gidip de gelmeyeceği alanlara harcanmıştır. Bu sebeple Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'ya yapacağı yardım için başka bir formül aramış. Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada açıkladığı bu formüle göre; Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik iş birliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksikliklerini kendileri tamamlamalılardı. Bu genel iş birliği sonunda bir açık ortaya çıktığında Amerika Birleşik Devletleri bu açığın kapatılması için yardım edecektir. Bunun için de önce bir iş birliği programı yapılmalıydı (Armaoğlu, 2010, ss. 539--541).

Marshall Planı'nın ne olduğunu 5 Haziran 1947 tarihinde Dışişleri Bakanı George Marshall, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada açıklamıştır. Marshall söylevinde kısaca Avrupa'nın içinde bulunduğu durum üzerinde durduktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa toplumlarını ortak bir imar planı içinde bir araya getirme kararlılığında olduğunu belirtmiştir. Marshall, Sovyetler Birliği'nin de dâhil olduğu bütün Avrupa devletlerini söz konusu plana katılmaya davet etmiştir. Marshall'ın önerisinde göze çarpan 3 nokta vardı. Bunlar şöyledir (Erhan, 1996, ss. 278-279):

- Marshall Planı'nın Truman Doktrininden farkı Avrupa'nın ekonomik tamirine yönelik olmasıydı. Bununla fakirlik, açlık ve kargaşa ile mücadele edilecekti. Bu plan herhangi bir askeri yardım içermiyordu.
- Ulusal alandan bölgesel alana (tüm Avrupa kıtası) çıkılmıştı. Ülkelerden tek tek söz edilmiyor, bir bölge söz

konusu ediliyordu. Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye örneğinde görüldüğü gibi tek tek ülkelere yardım ilişkisi kurulması politikasını Amerika Birleşik Devletleri değiştiriyordu.

- Marshall Planı'nın uygulanmasına karşı çıkan siyasi partiler, hükümetler ya da gruplara Amerika Birleşik Devletleri'nin izin vermeyeceği, onlarla mücadele edeceği belirtilmekteydi.

Son maddenin Batı Avrupa'daki komünist partilere ve Sovyetler Birliği'ne açık bir uyarı özelliği taşıdığı görülmektedir.. Marshall bundan sonra kendi adıyla anılacak plandan 5 Haziran'da bahsederken, herhangi bir plan çizmiyor, taahhütte bulunmuyordu. *“Yaptığı, yeni bir ekonomik iş birliğine giden yolu, basit bir öneriyle açmaktı. Aslında. O tarihte ortada tam bir plan da yoktu. Dışişleri Bakanı Marshall George Kennan'ın Başkanlığındaki kurulun hazırladığı raporlara dayanarak bir çerçeve çiziyordu. Bu çerçevenin içi, ileriki aylarda Amerikalılar ve daha çok Avrupalılar tarafından doldurulacaktı. Marshall, Avrupalıların plana doğrudan katılmasını istemekteydi. Çünkü böylece ihtiyaçlar daha iyi karşılanabilir ve sorumluluk Avrupalıların üzerinde olacağından, bir araya gelip ortak bir ekonomi oluşturmaları ve anlaşmazlıklarını çözmeleri daha kolay olabilirdi. Şimdi, Amerika Birleşik Devletleri planın içeriğini ve kapsamını Avrupalılarla görüşmeli ve onların katılımını sağlamak için çalışmalar yapmalıydı”* (Erhan, 1996, ss. 278-279).

Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa Devleti 12 Temmuz 1947 tarihinde Paris'te toplanarak Ekonomik İş birliği

Konferansı (*Central and Eastern Europe –CEEC*) adıyla çalışmışlar ve bu konferansta ihtiyaçlarını gösteren bir rapor hazırlamışlardır (Sander, 2001, s. 260). Paris toplantısında yapılan uzun görüşmelerden sonra, CEEC 22 Eylül 1947 tarihinde, planın içeriği konusundaki raporunu hazırlayıp Amerika Birleşik Devletleri'ne sunmuştur. Bundan sonrasını Amerika Birleşik Devletleri'ndeki teknik uzmanlar ve Kongre belirleyecekti (Erhan, 1996, s. 283).

Türkiye Paris toplantısında, savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planının tekrar uygulamaya sokulabilmesi için 651.000.000 dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin bu isteği olumsuz karşılanarak Türkiye'deki altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesinin diğer 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumda olduğu ileri sürülerek kısa vadede Türk ekonomisinin mevcut düzeyini korumasına yardımcı olarak mamul maddeler gönderilebileceği belirtilmiştir. Amerikalı uzmanların bu tutumu Türk kamuoyunda endişeyle karşılanmıştır. Türk Hükümeti doğrudan Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne başvurarak Türkiye'nin de Marshall Planı içine alınmasını istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, plan içine alınabilmesi için Türkiye'nin kalkınma planında Marshall Planına uygun bazı değişiklikler yapılmasını ileri sürerek verilecek yardımın tarımsal üretimin artırılması, tarımsal ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılmasını istenmiştir. Kalkınma planının bu şekilde yenilenmesiyle Türkiye, "*Avrupa'nın Yeniden İmarı*" programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanındaysa, değerli madenlerin özellikle Amerika Birleşik Devletleri savunması için

büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi. Türkiye bu istekleri yerine getireceğini bildirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri böylece Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlanabilmesini kabul etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yardım kararı alması üzerine Türkiye'nin de içinde bulunduğu 16 Avrupa devleti 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatını (OEEC) kurmuşlardır (Balcıoğlu, 2005, s. 465). Truman Doktrini ile gelen yardımların aksine Marshall Planı içinde Türkiye'ye küçük bir pay ayrılmıştır. Türkiye'den istenen, Avrupa'nın yeniden imarı sırasında gerekli tarımsal ürünleri ve maddeleri Avrupa'ya sunmasıydı. Yardımın bu ürünleri çoğaltmak için yapılması hedeflenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Planı içinde Türkiye'ye verdikleri yerin küçük olması ve karşılığında istenenler Türkiye'de memnuniyetsizliğe yol açmıştır (Erhan, 2009, ss. 540-541).

4 Temmuz 1948 tarihinde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan “*Ekonomik İş birliği Antlaşması*” ile Marshall yardımlarının verilmesine başlanmıştır. Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde yardımların yüzde 60'ı tarım alanında kullanılmıştır. Böylece Türkiye ilk defa 1953 yılında Buğday ihracatçısı olmuştur. Diğer yandan tarım aletlerinin yurtdışından alınması dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletleri askeri yardımları sonucunda ortaya çıkan benzer biçimde yedek parça, bakım-onarım nedeniyle dışarıya bağımlılık artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, yardımların karayollarının gelişimi için de kullanılmasını istiyordu. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında

başlatılan demiryolu hamlesi tamamen bir kenara bırakılarak binlerce kilometre şehirlerarası karayolu yapılmış, şehirlerde geniş caddeler açılmıştır. 1949 yılında “*Karayolları İdaresi*” kurulmuştur. Karayolu ulaşımının düzelmesiyle Türkiye’ye ithal edilen otomobil ve nakil aracı sayısı ve buna bağlı olarak petrol ithalatı artmıştır. Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla 1950’lerden itibaren Türkiye her alanda dışa bağımlı hale gelmeye başladığı söylenebilir (Erhan, 2009, ss. 541-542).

2.6. İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Türkiye’nin Tutumu

Kudüs ve çevresi Dünya’nın en eski şehirlerinden biridir. Burası Yahudilerin vaat edilen toprakları, Hristiyanların dinlerinin ortaya çıktığı yayıldığı yer, Müslümanların ise ilk kibleleri ve Miraç olayının gerçekleştiği mekân olması sebebiyle her üç din tarafından da kutsal kabul edilmiştir (Bostancı, s. 2008).

Arap-İsrail çekişmesi Ortadoğu bunalımının temelini oluşturmaktadır. Bütün Yahudilerin Filistin’e dönüp burada bir bağımsız devlet kurma amaçları Siyonist hareketi oluşturmaktadır. Theodor Herzl, Macaristan doğumlu bir Yahudi gazetecisidir. Herzl, İsviçre’nin Basel kentinde, 1897 tarihinde ilk Dünya Siyonist Kongresi’ni toplamıştır. Chaim Weizmann ise Birinci Dünya Savaşı sırasında bu hareketin önderliğini yapmıştır. Weizmann önderliğindeki Siyonist hareket savaş sürecinde Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz hükümetleri ile ilişki içerisinde olmuş ve iki hükümetle de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler sonucunda İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour 2 Kasım 1917 tarihinde Yahudi

Lord Rothschild'e yazdığı mektupta İngiliz Hükümeti'nin Yahudiler için yapabileceklerini belirtmiştir. Balfour mektubunda İngiliz Hükümeti'nin Yahudiler için yaptığı vaatleri aşağıda verildiği şekildedir (Fırat, 2009, s.203):

- Deklarasyonda, Yahudi Siyonist isteklerini sempati ile karşılama fikrini onaylandığı belirtilmiştir.
- Filistin'deki Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yaralandıkları haklara ve siyasi statüye zarar verecek hiçbir şey yapılmaması koşuluyla, Yahudi halkı için Filistin'de “ulusal bir yurt kurulması” için her türlü kolaylığın sağlanacağı bildirilmiştir.

Etkin çalışmaları ile İngiliz politikası üzerinde etkili olan Weizmann, 1917 tarihli bu Balfour Bildirisi ile Filistin'de Yahudilere “ulusal bir yurt” sözünü almayı başarmıştır. Bu gelişme sonrası Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'ye verdiği manda yönetimi Filistin'de gerçekleşmiştir. Bunlar yaşanırken diğer taraftan 60.000 Yahudi, Baron de Rothschild gibi zengin Yahudilerden toplanan paralarla alınan Filistin toprakları üzerine yerleşmeye başlamışlardır. Bu süreç savaş boyunca devam etmiş ve Birinci Dünya Savaşı sonrası Yahudiler, Filistin topraklarının 50.000 metrekaresine sahip olmuşlardır. Filistin'e Yahudi göçü Hitler'in iktidara gelmesiyle hız kazanmıştır. Filistin'de Yahudi sayısı Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında 85000'e iken 1928 yılında 150.000 ulaşmış ve 1937'de bu sayı 400.000'e yükselmiştir (Fırat, 2009, s. 203).

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman, İkinci Dünya Savaşı sürecinde milyonlarca Yahudi'nin Avrupa'da öldürülmesi sonucunda, İngiltere'ye baskı uygulayarak Filistin'e yapılan Yahudi göçlerine getirilen sınırın kaldırılmasını istemiştir. İngiltere ise bölgede istikrar ve güvenliği sağlayamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu talebi üzerine İngiltere konuyu Birleşmiş Milletlere götürmüştür. Sonunda Filistin'i parça parça da olsa aşağı yukarı eşit iki parçaya bölen bir plan Birleşmiş Milletler Özel Siyasi İşler Komitesi'ne sunulmuştur (Örücü, 2018). 1940 yılına gelindiğinde Yahudilerin bölgedeki nüfusu 467.000'lere yükselmiş ve toplam nüfusun üçte birini oluşturmuşlardır. Yahudilerin toprakları da büyük ölçüde artmış 1930'da 1.170.000 dönüme ulaşmıştır (Tutu, 2015).

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin'deki manda yönetimine son vereceği yönde aldığı kararı açıklamış ve Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere devretmiştir (Sander, 2001, s. 297). 14 Mayıs 1948'de manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce “*Yahudi Geçici Ulusal Konseyi*” İsrail Devleti'nin kurulması kararını almış ve aynı gün saat 16.00'da İsrail Devleti'nin kurulduğu duyurulmuştur. Yeni kurulan devleti Amerika Birleşik Devletleri yarım saat sonra 16: 30'da Sovyetler Birliği de 17.00'da tanıdıklarını duyurmuşlardır (Sander, 2001, ss. 298-299). Bu dönem Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşmaya çalışan Türkiye ise yeni kurulan İsrail Devleti'ni 28 Mart 1949 tarihinde tanımış ve bu devleti tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşma nedeniyle Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'e göç etmelerine izin vermiş ve Böylece Türkiye, Filistin'de Yahudi

nüfusun artmasına katkı sağlamıştır (Erhan-Kürkçüoğlu, 2009, ss. 640-641).

1947 yılında iki milyona yaklaşan Yahudi'ye Filistin'de yurt verilirken bin yıldır bu bölgede yaşayan Araplara sorulmamış ve onların toprakları üzerine İsrail Devleti kurulmuştur. Bu dönemde Araplar, Avrupa devletlerine karşı bağımsızlık mücadelesi veriyordu. Yahudiler Avrupa devletlerinin koruyuculuğu ve teşvikiyle Filistin'e gelmişler, her bunalımda Amerika Birleşik Devletleri de dâhil bu ülkelerin desteğini almışlardır. Ekonomik girişimi, zenginliği ve toprakları elinde bulunduran Yahudilere karşı Araplar, Filistin topraklarında ikinci sınıf yurttaş durumuna düşmüşlerdir (Sander, 2001, s. 299). Filistin topraklarında İsrail Devleti kurulurken Filistinli Araplar mülteci hayatı yaşamaya başlamışlardır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sonuçlar içerisinde Batı Bloğu ve onun savunma sisteminde yer alma çabası içindeydi. Nitekim bu dönem Mayıs 1950'de NATO'ya katılmak için başvurusunu yapmış ancak NATO ülkeleri tarafından desteklenmemiştir. İşte bu sırada Kore Savaşı Patlak vermiştir (Uçarol, 2006, s. 886). Dünyada uluslararası ilişkilerde güvensizliğin ve tedirginliğin sürdüğü bir sırada, Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi seçimi kaybederken Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Türkiye'nin iç politikasında meydana gelen bu önemli değişiklik sonrasında da Demokrat Parti kendisinden önce başlatılan NATO'ya girme çabasına hız vermiş ve bu amaçla Kore Savaşı'nda yer almıştır (Uçarol, 2006, s. 886).

2.7. Kore Savaşı ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri

Kore yarımadası İkinci Dünya Savaşı sırasında Japon sömürgesiydi (Erhan, 2009, s. 547). Sovyetler Birliği, 1945 yılı Temmuz ayında yapılan Potsdam konferansında Uzakdoğu Savaşına katılmaya karar vermiştir. Konferansta Kore toprakları askeri harekât bakımından 38. Enlem çizgisi ile ikiye ayrılmıştır. Bu çizginin güneyi Amerika Birleşik Devletleri, kuzeyi de Sovyetler Birliği, askeri harekât sahası olarak kabul edilmiştir. Kore Savaşı'nın sonunda Kuzeyi, Sovyetler Birliği ve Güneyi de Amerika Birleşik Devletleri işgali altına alınarak fiilen ikiye bölünmüştür. 10 Mayıs 1948 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, Güney Kore'de seçimler düzenlemiş ve burada Güney Kore Cumhuriyeti kurulmuştur. Kuzey Kore'de de Sovyetler Birliği seçimler düzenleyerek 9 Eylül 1948'de Kore Halk Cumhuriyetini kurmuştur. Çin, 1949 yılında Komünist rejimi altına girmiştir. Bu yıllarda Sovyetler Birliği yönetiminde Amerika Birleşik Devletleri'ni Asya kıtasından atma zamanının geldiği düşüncesinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin talimatı ile 25 Haziran 1950 sabahı Kuzey Kore kuvvetleri Güney Kore'ye saldırmıştır (Armaoğlu, 2010, ss. 551-557). Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimiyle, savaşın patlak vermesinin hemen ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanarak üye ülkeleri Kuzey Kore'de savaşı durdurmak için Birleşmiş Milletler tarafından yürütülecek faaliyetlere katılmaya davet etmiştir. 27 Haziran'da Amerika Birleşik Devletleri birlikleri Güney Kore'ye çıkarma yapmıştır. Birleşmiş Milletlerin yaptığı çağrıya uygun olarak,

Birleşmiş Milletlere üye 15 ülke Kore'ye asker göndermiştir (Erhan, 2009, s. 547). 7 Temmuz 1950'de Konsey, aldığı bir kararla, Birleşmiş Milletler Birleşik Komutanlığı'nı kurmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin 28 Haziran 1950 tarihli kararının kendisine resmen göndermesi üzerine, Genel Sekreter'e 29 Haziran 1950'de cevap vermiştir. Türkiye; "...Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Kurulu'nun bir üyesi sıfatıyla üstlenmiş olduğu yükümlülükleri yasa çerçevesinde ve içtenlikle yerine getirmeye hazır olduğunu hemen bildirir" şeklinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine cevap vermiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Birleşmiş Milletlerin kararlarını ve bununla Güney Kore'ye yardımı ilke olarak kabul ettiğini göstermiştir (Uçarol, 2006, ss. 886-887).

Birleşmiş Milletler 'in Kore'ye asker gönderme kararı alması üzerine, Başbakan Adnan Menderes'in Yalova'daki yazlığında Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başbakanı Refik Koraltan, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un katılımlarıyla yapılan bir bakanlar kurulu toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıdan sonra, konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne götürülmeden 25 Temmuz 1950'de Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndermesi kararı alınmış ve bu karar kamuoyuna açıklanmıştır. Bu kararla Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Kore'ye Birleşmiş Milletler emrinde olmak üzere silahlı bir kuvvet göndermeye karar veren ülkelerin ikincisi olmuştur (Balcıoğlu, 2005, s. 470). Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi, 26 Haziran'da bu kararın açık bir Anayasa ihlali olduğunu belirten bir açıklama

yayınlamıştır.¹ Hükümet ise Kore’ye asker gönderme kararını anayasa ihlali olarak görmemiştir. Demokrat Parti iktidarına göre “Kore’ye asker gönderme kararı alınmıştır, savaş ilanı kararı alınmamıştır. Dolayısıyla bir anayasa ihlali yapılmamıştır.” Muhalefet buna itiraz etmiş ancak İktidar Partisi bu konuda kararlılığını sürdürmüştür. Demokrat Partili yöneticiler diğer Batılı devletlerle birlikte Kore’ye asker gönderilmesini NATO üyeliği için fırsat olarak görmüşlerdir. Öyle ki Kore’ye asker gönderme kararının kabul edilmesinin üzerinden iki hafta geçmeden 1 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye NATO üyeliği için tekrar başvuru yapmıştır. Türkiye’nin bu isteği ise Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi’nde yine reddedilmiştir (Erhan, 2009, s. 545-546).

Kore’de Türk birliklerinin de katıldığı savaş devam ederken muhalefet partileri anayasa ihlali konusundaki ısrarından vazgeçmişler ve iktidar partisi ile birlikte hareket ederek Kore’de savaşan birliklere destek vermişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 27 Aralık 1950’de Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi milletvekilleri bir araya gelerek Kore’de savaşan askerlere Meclis’in sevgi ve selamını yollayan bir karar alınmıştır. Kamuoyunun Kore’ye asker gönderme kararına gösterdiği tepkiye bakılırsa hem olumlu hem de olumsuz tepkiler gösterildiği görülmektedir (Erhan, 2009, s. 546).

1950 yılının Haziran ayında başlayan Kore Savaşı, 1953 yılı Temmuz’unda Panmunjom mütarekesinin imzasıyla son bulmuştur. Üç yıl süren savaş sonunda taraflardan hiçbirisi kesin bir üstünlük elde

¹1924 Anayasası’nın 26. maddesinde “Büyük Millet Meclis, ... devletlerle muahede ve sulh akdi, harp ilanı..., gibi vazifeleri bizzat kendi ifa eder,” hükmü yer almaktaydı.

edip zafer kazanamamıştır (Armaoğlu, 2010, s. 553). Batılılar bu savaşta çok kayıp vermişler ancak Güney Kore'nin işgale uğramasını önlemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Atom bombası üstünlüğüne rağmen Sovyetler Birliği böyle bir savaşı başlatma cesaretini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin Uzakdoğu'da gösterdiği bu cesaret Avrupa ülkelerinin yaşadıkları kıtada güçlerini artırmalarına ve aralarındaki ilişkilerini güçlendirmelerine sebep olmuştur. Kore Savaşı'nın oluşturduğu sonuçlara bakıldığında; bu savaş, NATO'nun içine Türkiye ve Yunanistan ve Federal Almanya'yı alacak biçimde genişlemesine sebep olmuştur. Kore Savaşı en büyük zararı Korelilere vermiştir. Bu savaş Kore'nin yakılıp yıkılmasına ve birkaç milyon Korelinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Sander, 2001, s. 282).

Türkiye Kore'ye ilk aşamada 4500 asker göndererek Kore'ye asker gönderen 15 ülke içinde, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra en çok asker gönderen ikinci ülke olmuştur. Türk birlikleri Kore Savaşında Albay Tahsin Yazıcı komutasında 25. Amerika Birleşik Devletleri Tümenine bağlı olarak görev almışlardır. Savaşın devam ettiği sürede Kore'ye gönderilen Türk askerlerinin sayısı 6.000'in üzerine çıkarılmıştır. 27 Temmuz 1953'te imzalanan ateşkese kadar Türk askerlerinin 721'i şehit olmuş, 672'si yaralanarak yurda dönmüştür. 1475 asker de Kore'de tedavi edilmiştir. 234 asker esir düşerken, 175 kişi kaybolmuştur (Erhan, 2009, s. 547).

Çağrı Erhan'a göre; *“Kore'ye asker gönderme kararı, Anayasa'ya aykırılık iddialarının ötesinde Cumhuriyet dönemi Türk tarihinin istisnai durumlarından birisi olmuştur. Türkiye bu karara*

kadar Misak-ı Mili sınırları dışında bir askeri harekâta veya müdahaleye katılmaktan kaçınmıştır. Üstelik Kore Türkiye’den kilometrelerce uzaktaydı. Kore savaşı ile hükümetlerin önceleri sorgulanamaz nitelikte olan dış politika eylemlerini Türkiye Büyük Millet Meclisi’inde tartışma dönemi başlamıştır..” (Erhan, 2009, ss. 547-548).

2.8. NATO’nun Kuruluşu ve Türkiye’nin NATO Üyeliği

İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Almanya konusunda Sovyetler Birliği ile Batılılar arasındaki köklü görüş ayrılıkları ve Doğu Avrupa ülkelerinin teker teker Sovyetler Birliği etki alanına girmesi, ideolojik ve ekonomik örgütlenmeleri başlatmıştır (Sander, 2001, s. 263). 1948 yılının Şubat ayında gerçekleşen Çekoslovak darbesi (Prag darbesi) sonucu, Sovyetler Birliği, Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlarda hâkimiyetini ve egemenliğini sağlamış oluyordu. Bu durum Batı Avrupa’yı tehlikeye sokuyordu. Batı Avrupa’nın da Sovyetler Birliği kontrolüne girmesi ihtimali oluşmuştu. Bu nedenle Çekoslovakya olayı Avrupa’da tepkilere neden olmuştur. Bu gelişmeyle Batı Avrupa alarma geçmiştir diyebiliriz (Armaoğlu, 2010, s. 541). Bu duruma Batı ilk tepkisini Brüksel Antlaşması’nı yaparak göstermiştir. Fransa, Hollanda, İngiltere, Lüksemburg ve Belçika’nın bira raya gelmesi ile beş ülke Brüksel toplantısını yapmışlardır. 17 Mart 1948 tarihinde bir araya gelen beş ülke yaptıkları antlaşma ile ortak bir savunma sistemi kurma, kültürel ve ekonomik ilişkilerini geliştirme kararına varmışlardır. Antlaşmanın 4. Maddesinde, taraflardan biri Avrupa’da silahlı saldırıya uğradığı zaman diğer

devletler ellerindeki askeri ve öteki tüm olanaklarla saldırıya uğrayana yardım etmeyi kabul etmişlerdir. 1948 yılı Eylül ayında bu anlaşma doğrultusunda “*Batı Birliği Savunma Örgütü*” kurulmuştur (Sander, 2001, s. 264). Ancak Avrupa’da oluşan Sovyet tehdidi karşısında kurulan Batı Avrupa Birliği içinde Amerika Birleşik Devletleri’nin yer almaması Birliği, Sovyetler Birliği karşısında bir denge unsuru yapmıyordu.. Bu koşullar içinde 1948 yılında yaşanacak gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri ile Batılıları daha geniş bir ittifak oluşturmaya zorlamış ve böylece NATO kurulmuştur (Armaoğlu, 2010, s. 542).

Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri savaş sürecinde ortak düşmanları olan Almanya karşısında yürüttükleri dayanışmayı savaşın sonunda devam ettirememişlerdir (Molla, 2008, s. 5). Sovyetler Birliği’nin Avrupa’da ve Ortadoğu’da girişmiş olduğu yayılma politikaları karşısında Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk olarak aldığı tedbirler Truman Doktrini ve Marshall Planı olmuştur. Ancak 1948 yılında gerçekleşen Berlin Buhranı ile Amerika Birleşik Devletleri dünyanın yeni bir barış düzenine ihtiyacı olduğunu anlamıştır. Çünkü artık Sovyetler Birliği ile bir iş birliği yapma imkânının kalmadığı görülmüyordu (Armaoğlu, 2010 s. 544-545).

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından Doğu Avrupa ülkelerinin arka arkaya Sovyet etki alanına girmesi, Müttefikler arasında Japonya konusunda ortak bir anlayışın oluşamaması (Sander, 2001 s. 263), Prag darbesi ve Berlin bunalımı ile Vandenberg kararının alınması gibi gelişmeler Bürüksel Antlaşmasını imzalayan devletler ile Amerika Birleşik Devletleri’nin bir ittifak içerisinde yer

almasına giden süreci başlatmıştır (Doğan, 2005, s. 72). Monroe Doktrini’nden bu yana Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ile ittifaklara girmemişti. Ancak peş peşe gerçekleşen Prag Darbesi, Berlin bunalımı gibi gelişmeler tehlikeli idi. Sovyetler Birliği, Berlin buhranı ile Batıya meydan okuyordu. “*Batı Birliği Savunma Örgütü*” Sovyet tehdidi karşısında yetersiz kalmaktaydı ve bu gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri’nin güvenliği için de tehlike oluşturmuyordu. Amerika Birleşik Devletleri senatörlerinden biri olan Arthur H. Vandenberg bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı’nın bilgisi dâhilinde hazırlanan (Arda, 2018, s. 69) ve Senato’ya Nisan ayında sunulan bu yasa tasarısında Vandenberg, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’na “*Amerika Birleşik Devletleri’nin güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardımlaşmaya dayanan konularda bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisinin verilmesini istiyordu.*” Vandenberg’in teklifi 11 Haziran 1948 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi’nde görüşülüp kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2010, s. 545). Böylece Amerika Birleşik Devletleri’nin Monroe Doktrini ile 1823 yılında başlayan inziva politikası terk ediliyordu ve böylece Amerika Birleşik Devletleri’nin Avrupalı devletlerle ittifaklar yapmasının önü açılıyordu. Nihayetinde 4 Nisan 1949 tarihinde, Washington D.C.’de toplanan Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İtalya, İngiltere, Hollanda, Belçika, Danimarka, Lüksemburg, İzlanda, Portekiz, Kanada ve Norveçli yetkililer güvenlik konusunda ve askeri tehlikelere karşı Kuzey Atlantik Sözleşmesini (North Atlantic Treaty Organization- NATO) imzalamışlardır (Doğan, 2005, s. 73; Uçarol,

2006, s. 821). Antlaşmada, *“NATO’ya katılan ülkelerin milletlerin demokrasi ilkeleri ile kişi hürriyetleri ve hukuk üstünlüğüne dayanan hürriyetlerini ve ortak savunmaları ile barış ve güvenliklerini korumak için birleşmiş oldukları belirtiliyordu. İçlerinden birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı”* (Armaoğlu, 2010, s. 546). NATO’nun kurulması ile Sovyetler Birliği’nin Avrupa’da yayılma çalışmalarının durdurulduğu görülmektedir. Bu da gösteriyor ki, NATO’nun bir savunma sistemi olarak kurulmasıyla Sovyetler Birliği’nin tehditleri ve yayılma politikaları karşısında bir set oluşturulmuş ve caydırıcı bir güç meydana getirilmiştir (Uçarol, 2006, s. 821).

NATO’nun kuruluş hazırlıkları sürerken Türkiye bu antlaşmanın içinde yer almak istediğini sürekli olarak vurgulanmıştır. Ancak NATO’ya girişle ilgili Türkiye’ye bir davet gönderilmemiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Şubat 1949’da toplanan Avrupa Ekonomik işbirliği toplantısı sırasında, Türkiye’nin Atlantik Paktına girmesinin mümkün olmaması durumunda Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere’yi içeren bir Akdeniz Paktı kurulması fikrini ortaya atmıştır. NATO’nun kuruluş aşamasında Türkiye’nin bütün çabalarına rağmen NATO’ya alınmaması Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye bütün yaşananlara rağmen Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarının devam ettiği 11 Mayıs 1950 tarihinde NATO’ya üyelik başvurusunu yenilenmiştir. Ancak bu başvuru bir sonuca bağlanmamıştır. Bundan sonraki NATO’ya üyelik çalışmaları Demokrat Parti tarafından yürütülmüştür (Saray, 2000, ss. 125-128; Erhan, 2009, s. 545).

Demokrat Parti, NATO'ya üye olmayı seçim kampanyasında büyük hedef olarak seçmiştir. Parti, Batılı demokrat ülkelerin ortak cephesi olarak gördüğü NATO'ya katılma meselesini, Türkiye'nin aynı zamanda demokratikleşmesi yönünde önemli olduğunu düşünüyordu. Türkiye'nin NATO'ya girişi ülkede hem dış politika ve güvenlik açısından, hem de iç politika ve demokratikleşme yönünden önemli bir konu halini almıştır (Saray, 2000, s. 128).

Demokrat Parti yönetimi, Kore'ye asker göndermeyi, Türkiye'nin NATO'ya girmesi için bir fırsat olarak görmüştür. Kore'ye asker gönderme kararının arkasından bir hafta geçmeden 1 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye NATO üyeliği için yeniden başvurmuştur. Bu başvuruda önceki başvurular gibi Eylül ayında toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde reddedilmiştir. Böylece Türkiye'nin NATO'ya üyelik için Demokrat Parti'nin başvurusu da kabul edilmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile Yunanistan'ın bir "*Akdeniz Paktı*" içerisinde yer alması gerektiği düşüncesinde idi. Bu pakt fikri, İngiltere'nin planladığı "*Orta Doğu Komutanlığı*" fikrine benziyordu. Türkiye ise bir Akdeniz Paktı kurulması olasılığının zayıf olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesine rağmen Amerika Birleşik Devletleri'nin önerisine karşı çıkmamıştır. Türkiye, İngiltere ile Mısır'ın bir pakt içinde yer almasının imkânsız olduğunu biliyordu. Bu dönem Arap devletleri arasında da sorunlar vardı ve bu sorunlar çözüme kavuşturulamıyordu. Ayrıca İsrail ile Arap devletleri arasındaki sorunlar devam ediyordu. İsrail, Araplara düşmanca davranıyordu. Bu olumsuzlukların farkında olan Türkiye yine de Akdeniz Paktı fikrine karşı koymamıştır. Bunu NATO'ya

üyelik için atılması gereken bir adım olarak görmüştür. (Erhan, 2009, s.545).

Bütün bu gelişmelerle birlikte 15 Mayıs 1951’de Amerika Birleşik Devletleri, Müttefiklerine, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya alınmasını önermiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin bu kararı almasının sebebi Türkiye’nin NATO üyeliği için yürüttüğü ısrarlı mücadelesi değildi. Bunun sebebi o dönem değişen dünya koşullarının Amerika Birleşik Devletleri’nde oluşturduğu endişeydi. 1949 yılı Eylül ayında Sovyetler Birliği’nin atom silahlarına sahip olduğu öğrenilmişti. Amerika Birleşik Devletleri “*Ulusal Güvenlik Konseyi*” yaptığı araştırmalar sonucunda Sovyetler Birliği’nin sahip olduğu atom bombalarının, bu bombaların atış kapasiteleriyle birlikte Amerika Birleşik Devletleri’ni öldürücü saldırılar düzenlemeye yetecek bir düzeyde olduğunu öğrenmişlerdi. Amerika Birleşik Devletleri’nin olası bir Sovyet nükleer saldırısına anında cevap verebilmesi için Sovyetler Birliği’ne yakın ülkelerde hava üstlerine sahip olması gerekiyordu. Bunun için ise en uygun ülke Türkiye idi. Türkiye ise NATO’ya üye olmadan bunu kabul etmiyordu. Kore Sava ise komünizmin dünyayı tehdit ettiğini gösteriyordu. Uzakdoğu’da yaşananların benzeri Avrupa’da da yaşanabilirdi. Böyle bir durumda ilk hedef Türkiye olabilirdi. Türkiye Sovyetler Birliği işgaline uğrarsa NATO’nun geleceği ve Avrupa’nın güvenliği tehlikeye düşmüş olacaktı (Erhan, 2009, ss.548-549).

Bütün bu gelişmeler sonunda 15 Eylül 1951’de Ottawa’da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya üye olarak davet edilmesine oybirliğiyle karar vermiştir. 22

Ekim 1951’de Londra’daki NATO merkezinde Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya katılmasını sağlayacak bir protokol imzalanmıştır. 24-28 Kasım 1951 tarihleri arasında Roma’da toplanan NATO Bakanlar Konseyi Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya katılmaya davet edilmesi hakkındaki kararları onaylamıştır (Uçarol, 2006, s. 889). NATO’ya giriş kararı Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin oylarıyla 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclis’inde onaylanmıştır (Yücel. 2002, s.838). Böylece Türkiye, üç yıl süren bir çabadan sonra, NATO’ya tam eşit şartlarla resmen üye olarak katılmış ve Sovyetler Birliği’nin tehdidine karşı, Batı güvenlik şemsiyesi altına girmiştir.

2.9. Amerika Birleşik Devletleri’nin Yardımları ve Türkiye

Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türkiye’ye yapılan yardımlara baktığımızda; Truman Doktrininin uygulamaya konulması ile birlikte Türkiye’ye Amerika Birleşik Devletleri tarafından önemli oranda ekonomik ve askeri yardımın yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’nin NATO’ya üyeliğinden sonra bu yardımlar artarak devam etmiştir. Bunun sebepleri 4 başlık altında toplanabilir. Bu sebeplere aşağıda yer verilmiştir (Erhan, 2009, ss. 551-552):

- Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’ye yardım yaparken her şeyden önce, NATO’nun Türkiye üzerinden yapılacak muhtemel bir Sovyet saldırısı dolayısıyla zarar görmesini engellemek istiyordu.
- İlerleyen yıllarda Türkiye’de çok sayıda Amerika Birleşik Devletleri askeri üssü kurulması planlanmış ve üsler

kurulmuş ve yardımlara bu üslerin korunması amacıyla verilmeye devam edilmiştir.

- Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan askeri ve ekonomik yardımlara Türkiye'nin NATO içinde kalabilmesi ve ileride kurulması planlanan Bağdat Paktı gibi örgütlenmeler içinde yer alması gibi nedenlerle devam edilmiştir.
- Amerikalı yöneticiler için Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması hem Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarları için hem de NATO için önemliydi. Siyasi ve ekonomik istikrarın devamı ise ekonomik koşulların iyi olmasına bağlı görülüyordu. Bunun için ise yardımların sürdürülmesi gerekiyordu.

2.10. Türkiye'nin Yardımlar Karşısında Tutumu

Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti hükümetleri Türkiye'nin laik ve demokratik olduğunu ve bununla Batılı değerleri paylaştığını sıklıkla dile getirmişlerdir. Türk dış politikasının Amerika Birleşik Devletleri dış politikasıyla uyum sağladığı sürece Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımlarının artacağı düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bunun için Amerika Birleşik Devletleri ile uyumlu bir dış politika uygulanmaya çalışılmıştır (Erhan, 2009, s. 552).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin en büyük korkularından biri Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehlike idi. Truman Doktrininin uygulamaya konulması ile birlikte İngiltere'nin

yerini Amerika Birleşik Devletleri almaktaydı. Truman Doktrini Türkiye'ye Amerika Birleşik Devletleri yardımını ve desteğini garanti etmekteydi (Gözen, 2008, s. 388). Ancak Doktrinin uygulamaya konulması ile ilgili yapılan anlaşma belgesindeki bazı maddeler yardımın Amerika Birleşik Devletleri kontrolünde idare edilmesini gerekli kılıyordu. Türkiye için ise bu sıkıntı yaratıyordu. Türkiye'nin NATO'ya katılması ile bu sıkıntı aşılmıştır. Çünkü bu üyelik ülkelere karşılıklı sorumluluklar yüklüyordu (Topal, 2013, s. 117).

Soğuk Savaş dönemini başlatan ülkeler arasındaki bloklaşma ise Türkiye gibi ülkeler için taraf olmayı zorunlu kılıyordu. Türkiye, Sovyet tehlikesi karşısında Batı Bloğu içinde yer almayı seçmiş ve Batı Bloğu içinde yer almıştır. Truman Doktrini ile Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu süreç Marshall Planı ve Türkiye'nin NATO üyeliği ile devam ettirilmiş ve günümüzde de zaman zaman sorunlar yaşansa da bu ilişki sürdürülmektedir (Topal, 2013, s. 117).

2.11. Farklı Başlıklar Altında Türkiye'ye Yapılan Yardımlar

Doktrin doğrultusunda yapılan yardımların nasıl yapıldığına ve kullanılmasına bakılırsa; Türkiye'ye gönderilen yardımlar başlarda bağımsız bir program çerçevesinde yapılmıştır. Ancak 1948 yılında Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerikan Kongresi tarafından *“Dış Yardım Yasası içine katılmıştır. Böylece Doktrinde bir kerelik gibi belirtilen yardımlar sürekli hale getirilmiştir”*. 6 Ekim 1949'da *“Karşılıklı Savunma Yasası”* kabul edilerek, yardımlar bu çerçevede verilmeye başlanmıştır. Amerikan yardımlarının yönetimi

de “Ekonomik İş Birliği İdaresi”ne verilmiştir. Ertem’in bildirdiğine göre; “Truman Doktrinde Türkiye’ye verilmesi düşünülen 100 Milyon Dolarlık malzemenin tamamının gönderilip gönderilmediği konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklara göre Amerikalılar, Yunanistan ve Türkiye’ye gönderilecek olan yardımda kısıntıya gitmişlerdir. Türkiye’ye sadece 69 Milyon Dolarlık malzeme ulaştırılmıştır” Truman Doktrini başlığı altında da belirtildiği gibi Truman Doktrini doğrultusunda 1947-1949 yılları arasında gönderilen askeri malzeme yardımı dâhil Türkiye’ye gönderilen Amerikan yardımı 152.5 Milyon Dolardır (Ertem, 2009, s. 390).

Marshall Planı’na dâhil edilme konusunda Türkiye’de bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Amerikalı teknik uzmanların yaptığı araştırma sonucunda Türkiye’ bu yardım kapsamına alınmaması kararı alınmıştır. Bunun sebebi, Türkiye altın ve döviz stoğuna sahipti. Araştırmacılar bu stoğa sahip olan Türkiye’nin yardıma ihtiyacı olmadığı sonucuna varmışlardır. Fakat Türkiye bu stoğu Sovyetler Birliği’nden gelecek bir saldırı karşında kullanmak için saklıyordu. Amerikalı uzmanların Türkiye’ye konusunda aldığı karar Türk kamuoyunda şaşkınlıkla karşılanmıştır. Türk halkı, Türkiye’yi ekonomik açıdan yalnız bırakan Amerika Birleşik Devletleri’nin siyasi açıdan da yalnız bırakacağını düşünmeye başlamışlardır. Türkiye’nin doğrudan Amerika Birleşik Devletleri yöneticileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’nin bu plan kapsamına dâhil edilmesi konusunda bazı şartlar öne sürmüştür. Türkiye kendisine sunulan şartları kabul etmiş ve böylece Türkiye’de Marshall Planına dâhil edilmiştir. Bu anlaşmaya

göre, Türkiye alacağı yardımı tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal tarım sisteminin yenilenmesi için kullanacaktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yardımları verişinin sebeplerinden en önemlisi ise Avrupa ve Türkiye'yi bir hammadde deposuna çevirip kendi sanayi mallarını bu bölgelerde satmaktı. Bu amaç kapsamında verilen yardım tarım için kullanılmıştır. Hatta Demokrat Parti döneminde tarım alanlarında traktör kullanımı yerleşmiştir. Marshall Planı kapsamında gelen yardımlar diğer ülkelerin elde ettiği yardımlar ile karşılaştırıldığında daha az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapılan yardımlar da azalarak devam etmiştir. Dışişlerinin Amerika Birleşik Devletleri'ne yolladığı bildiride, yapılan yardımların yarısının askeri alanda harcandığı, bu sebeple yapılan yardımların artırılması gerektiği bildirilmiş ve askeri harcamalar dışında kalan paranın kalkınma için yeterli olmadığı belirtilmiştir. Yollanan bildiride dikkat çeken önemli unsurlardan biri ise; istenen yardımın bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılmayıp güvenliği sağlamak amacıyla daha fazla askeri harcama olarak kullanılması konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ne güvence verilmesidir. Türkiye aldığı bu yardımları en etkili şekilde kullanmasına rağmen dönemin iç ve dış dinamikleri sebebiyle yatırımlarını büyük oranda askeri harcamalara yapmaktaydı. Bu durum ülke ekonomisinin yavaş yavaş bozulmasına sebep olmuştur. Alınan yardımlar Amerika Birleşik Devletleri'nin isteğine göre tarımda, kalkınmada ve askeri harcamalarda kullanılmıştır. Bu yardımlarla birlikte makineli tarıma geçilmiş ve daha fazla verimli ürün elde edilmiştir. Fakat yüksek askeri harcamalar yatırımların verimliliğini azaltmaktaydı (Topal, 2013, s. 118).

Marshall Planı doğrultusunda hazırlanıp Amerika Birleşik Devletleri'ne sunulan rapor, Kongre'de 3 Nisan 1948 tarihinde ele alınmış ve kongre “*Ekonomik İş birliği Kanunu*”nu yardımlara mali kaynağın sağlanması amacıyla kabul etmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s. 42). Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Planı içine Türkiye'yi de katma kararını almasından sonra 4 Temmuz 1948 tarihinde, Türkiye'nin yardımdan yararlanması amacıyla Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında “*Ekonomik İş birliği Anlaşması*” yapılmıştır. Marshall Planı doğrultusunda Türkiye'ye yapılan yardımlar 4 başlık altında değerlendirilebilir. Bunlar aşağıda 4 başlık altında verilmiştir (Ertem, 2009, ss. 391-392; Ülman, 1961, ss. 119-121).

2.11.1. Hibe şeklindeki yardımların koşulları

“Hibe olarak verilen yardımları alan devlet Amerika Birleşik Devletleri'ne aldığı yardım karşısında borçlanmaz.”

- Bu yardımların “*İktisadi İş birliği İdaresi*”nin onayladığı alanlarda kullanılma zorunluluğu vardır. “*İktisadi İş birliği İdaresi*” 3 Nisan 1948 tarihinde kabul edilen “*Ekonomik İş Birliği Kanunu*” çerçevesi içinde Avrupa'ya yapılan Amerikan yardımının yönetimi için kurulmuştur.
- 1948-1951 yılları arasında, Türkiye, bu idarenin devamı süresince, Amerika Birleşik Devletleri'nden 62.376.000 yardımını hibe olarak almıştır.

2.11.2. Ödünç verme şeklinde yardımların koşulları

- “Ödünç verilen paralar Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı yardımların ikinci ana bölümünü oluşturmaktadır. Yapılan yardım ödünç olarak tahsis edilmişse de Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri’ne borçlanmaktadır ve bu parayı ödemek zorundadır.”
- 1952 yılının Temmuz ayından itibaren bu borçların ödenmesine başlanacaktır.
- Bu borçların 1952 yılından 1956 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri’ne yalnız faiz tutarları ödenecek, 1956 yılından sonra 35 sene süre ile yüzde 2.5 faizle ana para ve faizleri, bir arada ve eşit taksitlerle ödenecektir.
- Türkiye, 1952-1956 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri’nden 72.840.000 yardımı ödünç almıştır.

2.11.3. Dolayısıyla yardım şeklinde yardımların koşulları

- Dolaylı yardımlar, Amerika Birleşik Devletleri’nin “İktisadi İş birliği İdaresi”ne giren Avrupa devletleri arasında ticareti düzenlemeye yönelik yapılan yardımlardır ve bunlardan önemlilerine “tiraj hakları” adı verilmiştir.
- Avrupa ülkeleri “İktisadi iş birliği” dâhilinde birbirlerinden mal satın alırsa bu malların bedelini Amerika Birleşik Devletleri ödüyor ve satın alan devlet bunun karşılığını milli bir bankaya “Karşılık Fonu” adı altında ve kendi parasıyla yatırıyor.

- 1948-1951 yılları arasında Türkiye'nin bu şekilde aldığı Amerikan yardımı, 71.522.000 Doları hibe, 55 Milyon Doları ödünç olmak üzere 126. 522. 000 Dolar civarındadır.

2.11.4. Teknik yardımların koşulları

- Teknik yardımlarla, Amerika Birleşik Devletleri'nden yardımı alacak ülkeye getirtilecek teknik uzmanlarla, yardım gören ülkeden staj, tetkik gezisi gibi alanlarda başka bir ülkeye giden teknisyen, mühendis ve benzeri elemanların ve meslek erbabının gittikleri ülkelerdeki zaruri masrafları karşılanmıştır.
- Teknik yardımlar iki farklı şekilde yapılmıştır. Birisi, hükümetin borçlanması ve bu borcun tıpkı ödünç yardım için tayin ve tespit edilen şartlara uygun olarak ödenmesi şeklinde yapılırken, ikincisi, hibe şeklinde yapılmıştır. Bu şekle uyularak kabul olunan bir teknik yardım karşılığında hükümet herhangi bir borca girmiş olmaz. Yalnız projenin dolar tutarı karşılığının Türk Parası olarak Merkez Bankası'na yatırılması gerekir ki bunun yüzde 95'i tıpkı "*tiraj hakkı*" gibi ve "*İktisadi İş birliği İdaresi*"nin onayıyla memleketin diğer bir iktisadi kalkınma işine tahsis edilir.
- Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında gördüğü teknik yardımın tutarı 3 Milyon Dolardır. Türkiye'deki basın Türkiye'nin Marshall Planına dâhil edilmesi konusu ile ilgilenmiştir. Bunlara bir örnek, 10 Temmuz 1948 tarihli Cumhuriyet Gazetesi göre "Marshall Planına dâhil edilmesi

Türk-Amerikan dostluğunu kuvvetlendirdi” değerlendirmesini yapmıştır (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1948, s.3).

2.11.5. Yapılan Yardımların Toplam Miktarı

Türkiye’ye Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomik yardımı, 1949-1953 yılları arasında toplam 225.100.000 dolar civarındadır. Askeri yardım 305.700.000 dolar civarında yapılmıştır. 1954-1962 yılları arasında Türkiye’ye 1.550.000.000 dolarlık askeri yardım verilmiştir. Türkiye’ye yardımlar Marshall Planı’nın uygulandığı dönemde daha çok borç olarak verilmiştir. 1952’den sonra ise Türkiye’nin ekonomik koşulları göz önüne alınarak Amerika Birleşik Devletleri yardımlarının büyük kısmını hibe etmiştir. Bu hibeler başlangıçta Amerikalı uzmanların yönlendirdiği alanlara yatırım yapılması için kullanılırken, 1954’ten sonra hibe yardımlarının nakit ödenmesinden vazgeçilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ihtiyaç fazlası tarımsal üretimini hibe yardımı adı altında Türkiye’ye göndermeye başlamıştır. 1952-1958 yılları arasında verilen borçlar yüzde iki buçuk ile yüzde dört arasında değişen faizlerle 35-40 yıl vadeli olarak verilmiştir. Ekonomik yardımlar, Türkiye’nin ihtiyaç alanlarından ziyade Amerika Birleşik Devletleri’nin istediği alanlarda kullanılmıştır. Yardımların büyük bölümü Amerika Birleşik Devletleri’nden tarım makineleri ve yol yapım aletleri almaya harcanmıştır (Erhan 2009, s.553).

2.12. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Yatırımcıları

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son dönemlerinde ülkeye yabancı sermayenin girişi önündeki engeller gevşetilmişti. Demokrat Parti iktidara gelince 1 Ağustos 1951 günü yürürlüğe giren “*Yabancı Yatırım Kanunu*” ile bu önlemlerin boyutu geliştirilmiştir. “*Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu*” 6224 sayılı ile kabul edilmiştir (TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt 36, ss.88-91) Amerika Birleşik Devletleri iktisatçılarının önerileri doğrultusunda 23 Ocak 1954 tarihinde Resmi Gazete ’de yayınlanarak yürürlüğe konmuştur (Resmi Gazete, 23 Ocak 1954, Sayı: 8615). “*Petrol Kanunu*” 7 Mart 1954 günü kabul edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Ekonomik Politika Komisyonu Başkanı bunu, “*dünyanın en liberal yabancı yatırım kanunu*” olarak değerlendirirken, Türkiye’de muhalefet bu gelişmeyi, “*kapitülasyonların hortlaması*” olarak nitelendirmiştir. Bu kanunlara rağmen yabancı yatırımcıların miktarı hedeflenenin altında kalmıştır. Bunun nedeninin Türkiye’de yaşanan gergin siyasi ortam olarak gösterilmiştir (Erhan, 2009, ss. 553-554).

2.13. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Yapılan Bazı İkili Anlaşmalar

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bunlardan tespit edilenler aşağıda verilmiştir:

2.13.1. 1927-1946 Yılları Arasında Yapılan Anlaşmalar

2.13.1.1. Türkiye-Amerika Lozan Anlaşması ve 1927 Yılında Diplomatik İlişkilerin Başlaması

Lozan Antlaşması'na son şekli verildiği sırada 1923 yılının Mayıs ayından başlayarak Lozan'da, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında normal ilişkileri başlatmak amacıyla bir antlaşma yapılması için görüşmeler başlatılmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda iki ülke diplomatik ilişkilerini yeniden başlatmak için “*Genel Antlaşma*” adıyla 32 maddelik bir “*Türkiye-Amerika Lozan Anlaşması*” imzalanmıştır. Aynı gün 12 maddelik bir “*Suçluların İadesi Sözleşmesi*” de imzalanmıştır. Ancak yapılan bu anlaşmalara rağmen Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri başlatılamamış, Türkiye'deki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol 1927 yılına kadar Amerika'yı Türkiye'de yarı resmi olarak temsil etmiştir. Bunların sebebi ise “*Türkiye-Amerika Lozan Anlaşması*”'nı Amerikan Senatosu'nun onaylamamasıdır. Senato'nun Türkiye'ye olumsuz yaklaşmasının nedeni ise Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırması ve Ermesi sorunun Lozan'da Amerika'nın istekleri doğrultusunda sonuçlanmamasıdır. Amerika'nın Türkiye'ye olumsuz yaklaşımı 1927 yılına kadar sürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nda “*Antlaşma ile ilgili 18 Ocak 1927 tarihinde yapılan oylama 50 lehte, 34 aleyhte sonuçlanıp, antlaşmanın onaylanması için gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamayınca, Amerikan Hükümeti, Türkiye ile diplomatik ilişkileri başka bir yolla kurmaya karar vermiştir.*” Buna göre “*iki ülke bürokratik kanallara gitmeden, imzalayacakları sözleşme ile elçi ataması yapıp, diplomatik ilişkileri normalleştirecektir.*” Böylece,

Türkiye Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Amerika Birleşik Devletleri adına Amiral Bristol birbirlerine “*aynı metinli bir nota tevdi etmiştir.*” 4 maddeden oluşan notanın içerdığı konular aşağıda verilmiştir (Arslan, 2018, ss. 10-13):

- “*Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye, uluslararası hukuk ilkelerine dayanarak, diplomatik ve konsolosluk ilişkileri kurmak ve mümkün olan en kısa sürede Büyükelçilerin atanmasına devam etmek konusunda anlaşmaya varacaktır.*”
- “*Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye, özel sözleşmeler veya anlaşmalarla, kamu uluslararası hukukunun genel ilkeleri ve tam mütekabiliyet temelinde aralarındaki ticari ve konsolosluk ilişkileri ile ikamet koşullarını düzenleyecektir. 6 Ağustos 1923 tarihli Lozan'da imzalanan antlaşmanın, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye tarafından 1 Haziran 1928 tarihinde veya öncesinde onaylanması halinde, bu antlaşmanın ekleri ile birlikte ticari ve konsolosluk ilişkilerinin düzenlenmesi ve ikamet koşullarının yerine getirilmesi gibi hükümler yerine getirilmiş sayılacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye, Lozan'da 6 Ağustos 1923'te imzalanan iade anlaşmasını, kendileri için uygun olan bir zamanda onaylanması için yetkili makamlara sunacaktır. Ayrıca vatandaşlığa alınma sözleşmesi için yapılan görüşmeler, konsolosluk sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde, ikamet sözleşmelerine göre yapılacaktır.*”
- “*Yapılan konsolosluk sözleşmesi ile tesis ve ikamet sözleşmesinin yürürlüğe girmesi 6 Ağustos 1923 tarihinde*

Lozan'da imzalanan Türk-Amerikan anlaşmasının temel hükümlerine göre olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları Türkiye topraklarında ve Türkiye vatandaşları da Amerika Birleşik Devletleri topraklarında bu sözleşmelere tabii olacaktır.”

- “İşbu sözleşme imza gününde yürürlüğe girecektir.”

Bunula, Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1917 yılının Nisan ayında kesilen iki ülke ilişkileri tekrar başlamıştır. İki ülke ilişkilerini geliştirmek için geçici bir ticaret antlaşması da kabul edilip yürürlüğe konmuştur. Bristol, Türkiye'de kaldığı sürede boyunca Lozan Antlaşması'nı Kongreye onaylatmak için uğraşmış ancak bunu başaramadan 1927 yılı Mayıs ayında Türkiye'den ayrılmıştır (Arslan, 2018, ss. 10-13).

2.13.1.2. Kapitülasyon Antlaşması

Türkiye, Atatürk'ten sonra yabancı bir devlete ekonomik imtiyaz tanıyan ilk ikili antlaşmayı 1 Nisan 1939 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile imzalamıştır. Anlaşma 5 Mayıs 1939 tarihinde yürürlüğe girmiş ve antlaşmaya göre Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ne ithalat ve ihracatta en çok kayırlan ülke statüsü vermiştir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri sanayi mallarına yönelik gümrüklerde indirim yapılmıştır (Aydın, 2018).

2.13.1.3. Karşılıklı Yardım Anlaşması

23 Şubat 1945'de “*Karşılıklı Yardım Antlaşması*” imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye tamamen Amerika Birleşik Devletleri'nin

isteklerini kabul etmiştir. Antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'nin haklarını korumuştur. Antlaşmanın 2. Maddesinde: “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, sağlamakla görevli olduğu hizmetleri, kolaylıkları ya da bilgileri Amerika Birleşik Devletleri’ne temin edecektir*” ibaresine yer verilmiştir (Aydın, 2018).

2.13.1.4. Kredi Antlaşması

27 Şubat 1946 tarihli “Kredi Antlaşması” Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında imzalanmıştır. 4882 sayılı “*Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından Cumhuriyet Hükümetine verilen on milyon dolarlık kredi anlaşmasının onanması hakkında kanun*” başlıklı yasa Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde onaylandıktan sonra remi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe konmuştur (TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt, 28, 614-615; Resmi Gazete, 10 Mayıs 1946, sayı 6303). Bu anlaşmanın amacı Türkiye’ye 10 milyon dolar borç verilmesidir. Bu borç ise Amerika Birleşik Devletleri’nin malı olup dünyanın değişik yerlerinde kalan ve ülkesine geri götürmesi pahalıya mal olan eskimiş savaş artığı malzemeleri satın alması koşuluyla verilmiştir (Aydın, 2018).

2.13.2. 1946-1960 Yılları Arasında Yapılan Anlaşmalar

2.13.2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması

Ortak Güvenlik Anlaşması, Türkiye’nin 17 Ekim 1951 tarihinde NATO’ya üye olmaya davet edildiği sırada mektup teatisi yoluyla yapılarak 10 Mart 1954’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından görüşülerek 6370 sayı ile kanunlaştırılarak onaylanmış ve 19 Mart

1954 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe konmuştur. 7 maddeden oluşmaktadır. Bu anlaşmayla Türkiye daha NATO üyesi olmadan Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri girişimlerini desteklemek ve gerekirse bu girişimlere yardım etmek yükümlülüğü altına giriyordu. Bu kanun 2. Maddenin c bendinde bu durum *“Amerika Birleşik Devletleri'nin de dâhil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı anlaşma veya antlaşmalarla deruhde eylediği askeri mükellefiyetleri yerine getirmek”* şeklinde belirtilmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi 36. Cilt, ss.1098-1101; Resmi Gazete, 19.03.1954).

2.13.2.2. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi

Türkiye NATO'ya katılmadan önce *“NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi”* 19 Haziran 1951'de NATO üyesi ülkeler arasında imzalanmıştı. Türkiye NATO üyesi olunca bu sözleşmeyi 25 Ağustos 1952'de imzalamıştır. 20 Mart 1954'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştur. Bu sözleşmeyle Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye topraklarında askeri tesisler ve üsler kurması ve askeri personel bulundurması kabul edilmiştir. Sözleşmenin içerdiği bazı hükümlerin anlaşılmaz olması ve yoruma açık olması ilerleyen yıllarda Amerika Birleşik Devletleri askerlerinin Türkiye'de işlediği suçlar nedeniyle sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (Erhan, 2009, ss. 555-557).

2.13.2.3. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na (NATO), Katılması

Türkiye, NATO'ya 1952 tarihli bir protokolle katılmış ve bu protokolün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı kanunun onaylanmasıyla NATO'nun resmen üyesi olmuştur (TBMM tutanak Dergisi, 9. Dönem, 18. Cilt, 2. Toplantı 41. Bileşim, 18 Şubat 1952, ss.313-340). Türkiye NATO'nun 20-25 Şubat 1952 tarihinde yaptığı Lizbon toplantısına da ilk defa tam üye olarak katılmıştır. Türkiye NATO üyesi olduktan sonra uzun süre güvenliğini “*Ortak Savunma iş birliği*”ne bağlamıştır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri ile özellikle savunma ve ekonomi alanında anlaşmalar yapılarak Amerika Birleşik Devletleri askeri personelinin ülkemizde bulunmasına imkân tanımıştır. Bu anlaşma ile Türkiye’de belirli zamanlarda yapılan ortak NATO tatbikatları sırasında, NATO ülkelerinin askeri personelinin bulunmasını sağlamıştır. İkili anlaşmalar gereğince NATO amaçlarına uygun olarak, NATO’ya taraf ülkelerin askeri personeli de değişik amaçlarla (geçici veya uzun süreli) Türkiye’de kalabilmişlerdir. Ayrıca Türkiye, 10 Mart 1954 tarihli ve 6375 sayılı kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin onaylaması ile NATO/SOFA’ya göre devletlerin mutlak yargı yetkisi alanına giren suçlar konusunu kabul etmiştir (Sönmezoğlu, 2016; Değirmenci ve Hazar, 2003).

2.13.2.4. Askeri Tesisler Anlaşması

20 Ocak 1953 tarihinde göreve gelen Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Dwight David Eisenhower, Sovyetler Birliği

konusunda bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada; Sovyet Politikasında Josef Stalin'in ölümünden sonra da hiçbir değişiklik olmadığı ve “Sovyetler Birliği idarecilerinin siyasetinin odak noktasının her tarafta hürriyetin imhası” olduğu iddiasında bulunmuştur. O dönem Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı olan Foster Dulles, 26 Mayıs 1953 tarihli konuşmasında; Türkiye'nin “en ziyade itimat edilir müttefik” olduğunu belirtmiştir (Albayrak, 2002, s.872). NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine taraf olduktan sonra Türkiye, ülkesinde kurulacak Amerika Birleşik Devletleri askeri tesislerinin durumunu Amerika Birleşik Devletleri ile yaptığı “Askeri Tesisler Anlaşması” ile düzenlemiştir (Erhan, 2009, s. 558). Bu gelişmeden sonra, Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ile 23 Haziran 1954 tarihinde “Amerikan Askeri Tesisler Antlaşması”nı yapmıştır (Sönmezoğlu, 2016). Türkiye, Askeri Tesisler Anlaşması ile ülkesinde kurulacak Amerika Birleşik Devletleri askeri tesislerinin durumunu karara bağlamıştır. Ancak, bu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getirilmemiştir. “Askeri Tesisler Anlaşması” ile Türk topraklarını Amerikan hava, kara ve deniz kuvvetlerinin kullanmalarına izin verilmiştir. “Tesisler Anlaşması’na dayanılarak, Türkiye’deki Amerikan tesisleri zaman içerisinde askeri ve sivil nitelikte kurulmuştur (Süvari, 2017).

2.13.2.5. Vergi Muafiyetleri Anlaşması

Tesisler anlaşmasının yapıldığı gün olan 23 Haziran 1954 tarihinde ona paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri personelinin vergiden muaf olmasına yönelik anlaşma yapılmıştır. Bununla ortak

savunma amacıyla Amerikalıların yapacağı masraflarda vergi ödemeyeceği karara bağlanmıştır. Ancak, malzemelerin ve harcamaların ortak savunma dışında tutulacağı konusu açıkça düzenlenmemiştir. Bu anlaşma ile Amerikan personelinin yapacağı masraflar ile ortak savunma için yapılacak harcamalardan vergi alınmayacağı kabul edilmiştir (TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt 37, ss.43-45). Anlaşmada, hangi malzemelerin ve harcamaların ortak savunma dışında tutulup tutulmayacağı açıkça belirtilmemiştir. Ayrıca 1959 yılında kabul edilen “*İstimlâk ve Müsadere Garantisi Anlaşması*” ile millileştirme işlemlerinde muhatabın Amerika Birleşik Devletleri olması kabul edilmiştir (Aydın, 218).

2.13.2.6. Atom Enerjisi Anlaşması

1954 yılında Amerika Birleşik Devletleri, nükleer enerjinin sivil amaçlı kullanımının nükleer olmayan devletler ile paylaşılması için Atom enerjisi yasasını uygulamaya koymuştur. Bu yasa ile Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ile nükleer enerjinin sivil amaçlı kullanımı hakkında ilk antlaşmayı imzalamıştır (David, 1997). Anlaşma 2 Haziran 1955 tarihinde iki ülke arasında imzalanmış ve 14 Aralık 1956 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 6468 sayı ile kanunlaştırılarak yürürlüğe konmuştur (TBMM, Kanunlar Dergisi, 39. Cilt, ss.34-39). Anlaşmanın içeriği, “*Amerika Birleşik Devletleri’nin vereceği bilimsel yardımla Türkiye, insancıl ve barışçı amaçla nükleer araştırma merkezleri kurabilecek*” şeklindedir. Anlaşmanın dokuzuncu maddesi, “*anlaşmanın enerji üreten reaktörlerin planlanması, inşası ve işletilmesi konusunda daha ileri bir iş birliğinin*

oluşmasına yol açmasının taraflarca ümit ve temenni edildiği” ifade edilmiştir (Süvari, 2017).

2.13.2.7. Tarım Ürünleri Antlaşması

12 Kasım 1956 tarihinde “*Tarım Ürünleri Antlaşması*” kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’ye 46.3 milyon dolar tutarında soya yağı, donyağı, sığır eti, konserve, dondurulmuş et buğday, mısır ve arpa, satacaktı. Bir tarım ülkesi olan Türkiye Amerika Birleşik Devletleri’nden söz konusu ürünleri satın almak için böyle bir antlaşma imzalamıştır (Aydın, 218).

2.13.2.8. Amerika Birleşik Devletleri’ne Askeri Müdahale Yetkisi Veren Antlaşma

“Amerika Birleşik Devletleri’ne Askeri Müdahale Yetkisi Veren Antlaşma” 5 Mart 1959 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmada Amerika Birleşik Devletleri’ne “Türkiye’nin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yapılacak her türlü tehdidi çok ciddi bir biçimde araştırmak görevi” verilmiştir. Yine Amerika Birleşik Devletleri’nin “doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak; tecaviüz, sızma, yıkıcı faaliyet, sivil saldırı, dolaylı saldırı hallerinde Türkiye’ye müdahale etmesi” kabul edilmiştir. “Dolaysız saldırı, dolaylı saldırı, tecaviüz ve özellikle sivil saldırı gibi kavramların ne anlama geldiği açıkça tanımlanmamış, bunlar Amerika Birleşik Devletleri’nin yorumuna bırakılmıştır” (Aydın, 218).

2.13.2.9. Orta Doğu’da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri İş birliği

Türkiye Cumhuriyet Başkanı, Celal Bayar’ın Amerika Birleşik Devletleri’ne, 1954 yılında yaptığı 50 günlük ziyareti ve seçimlerden sonra Başbakan Adnan Menderes’in Amerika Birleşik Devletleri ziyareti çok etkili olmuştur. Bu olumlu gelişmeler sonucunda 24 Şubat 1955’te “*Bağdat Paktı*” kurulmuştur (Albayrak, 2002, 872). Sovyetlerin Ortadoğu’ya sızmasını engellemek amacıyla Orta Doğu ülkeleri arasında bir ittifak kurma fikri Amerika Birleşik Devletleri’nden gelmiştir. Fakat fikir Türkiye tarafından uygulamaya konulmuştur. 1955 Şubatı’nda Türkiye ile Irak arasında Bağdat’ta bir anlaşma imzalanmıştır. Eylül 1955’te Pakistan ve Kasım 1952’de İran pakta katılmışlar ve böylece ittifak genişletilmiştir (Armaoğlu, 2010, s.634-638). Mısır “*barış içinde, bir arada yaşama*” sloganıyla hızla Sovyetlere yakınlaşmaktaydı ve bu pakta katılma ihtimali yoktu. Bu pakta İran, Irak ve Pakistan’ın tanımadığı İsrail’in de katılma ihtimali yoktu. Suudi Arabistan Petrollerinin tamamı Amerika Birleşik Devletleri şirketlerince işletiliyordu. Sovyetler Birliği’nde Ortadoğu’da benzer paktlar kurabilirdi. Bu nedenlerle Amerika Birleşik Devletleri Bağdat Paktı’na katılmayı kendi çıkarları için uygun görmemiş ve pakta üye olmak yerine paktın toplantılarına gözlemci olarak katılmayı kendisi için uygun görmemiştir (Erhan, 2009, s. 558).

2.13.3. 1960 Yılına Kadar Yaşanan Diğer Gelişmeler

2.13.3.1. Eisenhower Doktrini ve Türkiye

Soğuk Savaş dönemi gelişmelerinden biri olan Eisenhower Doktrini o dönem Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ilişkilerini etkileyen olaylardan biridir. Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Truman, Soğuk Savaş Dönemi'nin başlangıcından itibaren Sovyetler Birliği'nin yayılma politikasına karşılık, onu çevreleme politikasını başlatmıştı. Truman'dan sonra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olan Eisenhower bu çevreleme politikasını yayınladığı Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'ya taşımıştır. Bunun nedeni o dönem Ortadoğu'da yaşananlardır. Bunda “*Süveyş Krizi*” ve sonrasında İngiltere, Fransa ve İsrail'in, Mısır'a savaş açması etkili olmuştur. Bu savaş bölgede Batı karşıtlığını artırmıştır. Sovyetler Birliği' de bu oluşan Batı karşıtlığından faydalanarak bölgede etkinliğini artırma yoluna gitmiştir. Sovyetlerin bu tutumundan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower rahatsız olmuş ve Eisenhower, bölgeyi Sovyetler Birliği'nden korumak ve bölge ülkelerinin sempatisini kazanmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'nden daha sonra Eisenhower Doktrini olarak anılacak bazı yetkiler istemiş ve bu yetkileri almıştır. Bu yetkiler aşağıda verildiği şekildedir (Yüksel, 2011):

- Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren ülkelere Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik yardım yapması,
- Bu ülkelerden isteyenlere askeri yardım yapmak.

- Bu ülkelerin istemeleri şartıyla, o dönem milletlerarası komünizmin kontrolünde olan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması, kabul edilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na bu doktrinle bölge ülkelere 200 milyon dolara kadar yardım edebilme yetkisi de verilmiştir (Albayrak, 2002, s.873).

9 Ocak 1957 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Kongresi doktrini oluşturan maddeleri içeren yetki belgesini kabul ederek yayınlamıştır. Böylece Eisenhower Doktrini olarak bilinen belge tarihteki yerini almıştır. Bu doktrinin Türkiye'ye ve Ortadoğu ülkelerine etkileri olmuştur (Yüksel, 2011).

Yüksel, Eisenhower Doktrinini; *“Sovyetler Birliği ve Ortadoğu’da yer alan Arap devletlerle Türkiye’nin arası ciddi anlamda açılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu’da yapacağı operasyonlara yönelik Türkiye’den üs kullanım hakkı almıştır.. Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye yönelik askeri ve ekonomik desteği daha da artmıştır. Türk Dış Politikası, en azından Ortadoğu ile ilgili olarak bağımsızlığını belli ölçülerde yitirmiştir,”* şeklinde değerlendirmiştir. (Yüksel, 2011). Sander ise, *“Eisenhower Doktrininin asıl amacı, İngiltere’nin zorunlu olarak Ortadoğu’da çekilerek oluşturduğu boşluğu doldurmak ve Batılı ülkeler için önemli olan petrolün düşman eline geçmesini önlemek olsa gerek”* derken (Sander, 2001, s. 307). Albayrak, *“Amerika Birleşik Devletleri’nin amacının komünizmin Ortadoğu’da yayılmasını önlemek ve bölgedeki Amerika Birleşik Devletleri*

çıkarlarını korumak olduğunu,” belirtmiştir (Albayrak, 2002, s. 873). Amerika Birleşik Devletleri’nin bu doktrini uygulamaya koymaktaki en önemli amacının Sovyet yayılmasının Ortadoğu’ya uzanmasını önlemek olduğu görülmektedir. Bununla Amerika Birleşik Devletleri’nin amacı kendi çıkarlarını korumak ve bunun için İngiltere’nin çekilmesi ile Ortadoğu’da oluşan boşluğu doldurmaktır. Her zaman olduğu gibi Ortadoğu petrollerini kontrolü altında tutmak da istemiştir. Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’yu da yayılma alanı içine almaya çalışması ve bu nedenle uygulamaya konan Eisenhower Doktrini ile Amerika Birleşik Devletleri nezdinde Türkiye daha önemli hale gelmiştir. Türkiye’nin de bu dönem Amerika Birleşik Devletleri’nin istekleri doğrultusunda Ortadoğu’da etkin olmaya çalıştığı görülmektedir.

Doktrini, Lübnan, Libya, Türkiye, İran, Irak desteklerken Irak dışındaki Arap devletleri doktrine katılmaktan endişe duymuşlardır. Filistin’de kurulan İsrail Devleti de kendi çıkarları açısından bu gelişmeye endişeyle yaklaşmıştır. Bu doktrin Soğuk Savaşın yeniden hızlanmasında bir basamak olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrininden farklı olarak bu doktrinde İngiltere ve Fransa’dan bağımsız bir politika izlemiştir (Sander, 2001, s. 308).

2.13.3.2. Füze Sorunu ve Türkiye

Sovyetler Birliği, Sputnik 1 uydusunu taşıyan roketi 4 Ekim 1957 tarihinde uzaya göndermede başarılı olmuştur. Bu gelişme ile Sovyetlerin orta ve uzun menzilli balistik füzelere sahip olduğu

anlaşılmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki bu gelişme Amerika Birleşik Devletleri'nin kendini yoğun tehdit altında hissetmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower NATO'nun ilk vuruş yeteneğini artırmak için, üye ülkelere nükleer başlık taşıyan orta menzilli Jüpiter füzeleri yerleştirilme ve Sovyetler Birliği'ni bir saldırıdan caydırma önerisini yapmıştır. NATO'nun Aralık 1957 tarihinde yapılan toplantısında Eisenhower'ın bu önerisi 3 ülke (İngiltere, İtalya ve Türkiye) tarafından kabul edilmiştir. Üye ülkelerden çoğunluğu ise Sovyet tehlikesi karşısında bu öneriyi kabul etmek istememişlerdir. Jüpiterlerin 25 Ekim 1959 tarihinde, Türkiye'ye yerleştirilmesine ilişkin gizli anlaşma Paris'te imzalanmıştır. 1960 yılı sonunda füzelerin Türkiye'ye yerleştirilmesi tamamlanmıştır. Temmuz 1962 tarihinde de kullanıma hazır hale getirmiştir. Bu füzeler 1962 sonbaharında soğuk savaşın en büyük krizlerinden birinin, Küba Füzeleri bunalımının temel nedeni olacaktır (Erhan, 2009, s. 572).

2.13.3.3. U-2 Olayı ve Türkiye

Amerika Birleşik Devletleri'nin yürüttüğü haber alma faaliyetleri 1957 yılından sonra, hız kazanmış ve bu yıllarda Sovyet Birliği'nin askeri faaliyetlerinin gözlenip dinlenmesi Amerika Birleşik Devletleri tarafından büyük önem kazanmıştır. U-2 uçuşları Sovyetlerden bilgi toplamak amacı ile yapılmıştır. Dünya, U-2 olayını, 3 Mayıs 1960 tarihinde Sovyet yetkililerinin Sovyet hava alanında bir Amerikan casus uçağının düşürüldüğünü duyurması ile öğrenmiştir (Sander, 2001, ss. 319-320) Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında U-

2'nin Adana'daki İncirlik üssünden havalanması nedeniyle kısa süreli sorun yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri uçuşun casus amaçlı olduğunu kabul etmiş ve böylece Moskova Türkiye'ye yönelik sert açıklamalardan vazgeçmiştir (Erhan, 2009, ss. 572-574).

2.13.3.4. Eisenhower'ın Ankara'yı Ziyareti

1955 yılı sonlarında Orta Doğu'da Amerika Birleşik Devletleri aleyhine giderek artan siyasi olaylar yaşanmıştır. Bu şekilde gelişen siyasi ve askeri güç dengeleri Türkiye'nin bölgedeki önemini artırmıştır. Böylece 6 Aralık 1959 tarihinde, dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower Ankara'yı iki günlüğüne ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin sonunda Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye "*Karşılıklı Paralar Fonu*"ndan 280 milyon Türk Lirası yardımın serbest bırakılmasına karar vermiştir (Albayrak, 2002, s. 873).

3. 1960-1980 ARASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Türkiye, özellikle, 1960'lı yılların başlarından itibaren, Batı Bloğu ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Aynı şekilde Müslüman ülkelerle de iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Füze sorunu, Kıbrıs sorunu gibi konularda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye karşı aldığı olumsuz tutum Türkiye'nin çok yönlü siyaset izlemesi dönemini başlatmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri 1800'lü yılların başında Osmanlı Daveti ile ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye ile Amerika Birleşik

Devletleri ilişkileri böylece başlamıştır. Cumhuriyet Döneminde İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri dostluk ilişkileri çerçevesinde yürütülmüş ancak İki ülke ilişkileri biraz sönük geçmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Monroe Doktrini uygulandığı için iki ülke arasında siyasî ilişkiler de gelişmemiştir. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri siyasî ilişkileri 1945 yılından itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu bölümde iki ülke arasında 1960-1980 yılları arasındaki gelişmelere yer verilmiştir.

3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Amerika Birleşik Devletleri

1959 yılı içerisinde Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasında başlayan yakınlaşma, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerini etkilemiş, bu durum Türkiye'yi endişelendirmiştir. 6-7 Aralık 1959 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Eisenhower Ankara'ya ziyaret ederek Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri yakınlaşmasından duyduğu tedirginliği gidermek istemiştir. Bununla birlikte Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri on yıl önceki içtenliğinden uzaktır. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ne karşı tutumundaki değişiklik, Türkiye'nin endişelenmesine bu endişenin ise iki ülke ilişkilerine olumsuz yönde yansımaya neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tutumu karşısında Türkiye de Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerini geliştirme çabası içine girmiştir. Başbakan Adnan Menderes 1960 Temmuz'unda Moskova'yı ziyaret etmeyi planlamıştır. Bu sıralarda 1960 yılı Mayıs ayında Sovyetler Birliği arazisi üzerine bir Amerika Birleşik

Devletleri U-2 istihbarat uçağının düşürülmesi Türkiye ile Sovyetler birliği ilişkilerinde bunalıma neden olmuştur. Yine aynı günlerde Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuş ve Türkiye’de iktidar değişikliği olmuştur (Balcıoğlu, 2005, s. 472). Bu koşullar içinde 1960 sonrası Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri şekil almıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe gerçekleştirmiştir. Darbecilerin yönetime el koymasıyla yaklaşık 10 yıldır görevde olan Demokrat Parti iktidarı son bulmuştur. Darbeden sonra yargılamalar süreci başlatılmış ve yargılamalar sonucunda Başta Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan olan Adnan Menderes olmak üzere bazı Demokrat Partililer idam edilmiştir. Bu darbeden ve sonuçlarından Amerika Birleşik Devleti’nin memnun olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Uslu, 2000, s.131). Darbenin gerçekleşmesi ile birlikte darbe yönetimini resmen tanıyan Amerika Birleşik Devletleri’ni iki sorun meşgul ediyordu. Bunlardan birincisi Demokrat Parti döneminde kabul edilen ve çoğu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmeden yürürlüğe konan ikili anlaşmaların durumunun ne olacağıydı. Diğer sorun ise Amerika Birleşik Devletleri’nden Türkiye’nin almış olduğu borçların yeni yönetim tarafından ödenip ödemeyeceği konusu idi.

Darbecilerden Albay Alparslan Türkeş, darbe sabahından başlayarak radyolardan yaptığı açıklamalarda, darbe yönetiminin NATO ve CENTO gibi darbeden önceki “*bütün ittifak ve taahhütlere sadık*” kalacağını duyurmuş (Bayram, ,2015, s. 35) ve yeni göreve gelen Dışişleri Bakanı Selim Sarper’in 1 Haziran’da, Türkiye’nin eski dönemde yapılan tüm anlaşmalara bağlı kalacağını bildirmiştir. Milli

Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel ise 4 Temmuz'da düzenlediği bir basın toplantısında, Türkiye'nin almış olduğu borçları inkâr etmeyeceğini belirtmiş ancak bunları öderken NATO için büyük önem taşıdığını vurguladığı Türkiye'nin borçları öderken askeri ve ekonomik gelişmesinin yavaşlayabileceğini ifade etmiştir. Bu sorunun yaşanmaması için Batılı müttefiklerinin Türkiye'ye yaptığı yardımların artırmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu açıklamalarla yeni yönetimin dış politikada özellikle müttefiklerle ilişkilerde değişiklik yapılmayacağını vurgulaması Amerika Birleşik Devletleri'ni memnun eden açıklamalar olmuştur (Erhan, 2009, s.681).

Sovyetler Birliği, darbecilerin yönetimindeki Türkiye'nin dış politikada tarafsız olacağı düşüncesi ile Orgeneral Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiştir. Fakat Darbe yönetimi buna olumsuz yaklaşmıştır. Bu tutumdan askeri yöneticilerin de önceki hükümetler gibi Sovyetler Birliği'ni Türkiye'ye bir tehdit olarak görmeye devam ettiği ve Türkiye'nin başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı devletlerle önceden kurulan ilişkilerini devam ettireceği anlaşılmaktadır (Uslu, 2000, s. 131; Bayram, 2015, s. 35). 1960 Ağustos'unda, Amerika Birleşik Devletleri tarafında Türkiye'ye Jüpiter füzeleri yerleştirilmiştir. Doğu Anadolu'da radyo istasyonları kurularak, bu bölgede Sovyet yanlısı yayın yapan radyo istasyonları etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır (Yetkin, 1995, ss.60-61). Amerika Birleşik Devletleri bu dönem Türkiye'ye yapılan yardımlara devam etme kararı almıştır (Milliyet, 15 Kasın 1961, ss. 1, 5). Böylece Demokrat Parti'nin son dönemlerinde azaltılan kredilere ve dış yardımlara darbe sonrası miktarı artırılarak devam edilmiştir. Amerika

Birleşik Devletleri'nin 27 Mayıs 1960 tarihinden 12 Ocak 1961 tarihine kadar Türkiye'ye 279 milyon dolar civarında yardım yaptığı görülmektedir (Yetkin, 1995, ss. 60-61; Bayram, 2015, s. 36).

1960 yılında, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, U-2 uçaklarının Adana'daki İncirlik üssünden havalanması sorunu yaşanmıştı. 1957 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri tarafından Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü askeri faaliyetleri gözleyip dinlenmeye çok önem vermeye başlanmıştır. Bunun için Amerika Birleşik Devletleri 1957 yılından sonra haber alma faaliyetlerini hızlandırmış ve Sovyetler Birliği topraklarının ayrıntılı ve dakik şekilde haritalarının çıkarılmasına başlamıştır. Bu dönem hava fotoğrafçılığı, Sovyet askeri faaliyetlerinin gözlenip dinlenmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik planlamalarında büyük bir önem kazanmıştı. İşte U-2 uçakları bu bilgileri toplamak için uçuş yapmışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi Dünya, U-2 olayını, 3 Mayıs 1960 tarihinde Moskova'nın Sovyet hava alanında bir Amerika Birleşik Devletleri casus uçağının düşürüldüğünü açıklaması ile öğrenmiştir (Sander, 2001, ss. 319-320).

3.2. Türkiye'de Konuşlandırılan Jüpiter Füzelere ve Küba Bunalımı

Sovyetler Birliği, 1957 yılında ilk defa Sputnik 1 adlı yapay uyduyu uzaya fırlatmak ve kıtalararası füzelere sahip olmak suretiyle teknolojik ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Eisenhower yönetimi ise Sovyetlerdeki bu teknolojik ilerlemeyi dengelemek amacıyla Avrupa'ya orta menzilli füzeler

konuşlandırma kararı almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu kararına üç NATO üyesi ülke olumlu yanıt vermiştir. Bu ülkeler, Türkiye, İtalya ve İngiltere'dir. Karar alındıktan sonra 60 Thor füzesini İngiltere'ye yerleştirme kararlaştırılmıştır. İtalya ve Türkiye'ye toplam 45 adet Jüpiter füzesi gönderilecektir (Sever, 1997, s. 648). Türk kamuoyunda bu füzelerin yerleştirilmesine Sovyetler Birliği'ni rahatsız edeceği gerekçesi ile karşı çıkanlar olmuştur. Ancak Türk hükümeti ve askeri yetkilileri Jüpiterlerin yerleştirilmesi ile Türkiye'nin Sovyetler karşısında güçleneceği öngörüsüne sahiptiler. Füzeler Türk topraklarına 1957 yılından itibaren yerleştirilmeye başlanmıştır. Ancak 1962 ortalarında füzelerin ateşleme sistemi ve savaş başlıklarının takılması tamamlanabilmiştir. Füzelerin sahibi Türkiye idi, ancak savaş başlıkları Amerika Birleşik Devletleri'nin gözetiminde idi, ayrıca füzelerin kullanımı için Türkiye'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ortak izni olacaktı (Hale, 2003, ss. 135-136). Anlaşma gereğince İzmir-Çiğil'de, orta menzilli 15 Jüpiter füzesi yerleştirilmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'ne diğer iki ülkeye göre coğrafi olarak çok yakın olması nedeniyle buraya yerleştirilen Jüpiter füzeleri Küba krizinin patlak vermesinde ve daha sonra çözüme kavuşturulmasında etkili olmuştur. NATO üyesi ülkelerden İngiltere, İtalya ve Türkiye dışındaki ülkeler ise Sovyetler Birliği'nin baskısına maruz kalacakları korkusu ile Amerikan füzelerinin topraklarına yerleştirilmesini kabul etmemişlerdir (Sever, 1997, s. 648). Türkiye'deki idareciler ise Amerikan füzelerinin Türkiye'de konuşlandırılması ile ülkenin stratejik öneminin artacağı, Türkiye'nin, Sovyet tehdidinden korunacağı ve Türkiye'nin Amerika Birleşik

Devletleri ile ilişkilerinin gelişeceği inancına sahip olmuşlardır (İzmir, 2017, s. 179). Görüldüğü gibi 1957 yılında, Sovyetler Birliği'nin ilk yapay uyduyu fırlatması başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere NATO ülkelerini endişelendirmiştir. Bunun nedeni Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer teknoloji ve uzay rekabeti alanlarında Sovyetlerden geri kaldığı konusunda algı oluşmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Washington oluşan bu boşluğu kapatmak için Türkiye gibi bazı NATO ülkelerine yerleştireceği orta menzilli füzelerle Sovyetleri hedef almayı amaçlamıştır (Gönlübol, Sar, 1996, ss. 316-317).

Amerika Birleşik Devletleri tarafında Türkiye'ye yerleştirilen füzeler, İngiltere ve İtalya'ya yerleştirilenlere göre Sovyetler Birliği tarafından daha çok gündeme getirilmiştir. Bunun sebebinin Türkiye'nin Sovyetlerin sınır komşusu olması, yani coğrafi olarak çok yakın olmasıdır (Sever, 1997, s. 648). Zira 1962 yılının Nisan ayında füzelerin operasyonel hale getirilmesiyle aynı tarihlerde savunma bakanı ile birlikte Kırım'da bulunan Nikita Khrushchev, Bakan'ına, *“Karadeniz'in ötesindeki Türkiye'de konuşlandırılan Jüpiterler Sovyetleri 10 dakikada vurabilecek özellik taşımaktadır,”* demiştir. Khrushchev, Sovyetler Birliği için oluşturulan bu tehlikenin benzer füzeleri Küba'ya yerleştirerek Amerika Birleşik Devletleri'ne de aynı endişenin yaratılması gerektiğini belki de ilk defa dile getiriyordu (Sander, 2001, s. 322). Türkiye'ye, Amerika Birleşik Devletleri tarafından yerleştirilen Jüpiter füzelerini çok sert şekilde kınayan Moskova buna karşılık verileceğini söylemiştir. Sovyetlerin kastettiği *“karşılık”*, Jüpiter benzeri Sovyet füzelerinin Küba'ya

konuşlandırılmasıdır. Böylece, Küba’da Ekim Füzeri bunalımı başlamıştır. Bunun en önemli özelliği ise ilk kez doğrudan iki nükleer silaha sahip süper gücün karşı karşıya gelmesidir (Sever, 1997, s. 651). Türkiye, İngiltere ve İtalya’ya Amerika Birleşik Devletleri tarafından füzeler yerleştirilmesi, özellikle de Türkiye’ye yerleştirilen füzeler karşılığında Sovyetler Birliği ürettiği Jüpiter füzelerine benzeyen orta menzilli füzeleri Küba’ya 1962 yılının bahar aylarında yerleştirmeye başlamıştır (Erhan, 2009, ss. 681-682).

1962 Haziranı’nda Küba Savunma Bakanı Eaul, Sovyetler Birliği’ni ziyarete gitmiştir. Bu ziyaretin ardından Küba’ya yük taşıyan Sovyetler Birliği gemilerinde ani bir tonaj artışı yaşanmıştır. Bu gelişme Amerikan yetkililerinin gözünden kaçmamıştır. Amerika’nın U-2 keşif uçağı 29 Ağustos’ta Küba’nın kuzeyinde uçuş yaparken yirmi beş mil menzile sahip Sovyetler Birliği füzelerini keşfetmiştir. Amerikan Başkanı John F. Kennedy Küba’daki bütün bu silahlanma hareketlerini, kardeşi Robert Kennedy’ye, kendi seçim kampanyası esnasında Sovyet Elçisi Dobrini’nin Sovyetler Birliği’nin hem Berlin’de hem de Güneydoğu Asya’da Amerika Birleşik Devletleri’nin başını ağrıtabilecek bir girişimleri olmayacağına dair verdiği söze güvenmiştir. Ve bu durumu Küba’nın kendisini müdafaa için giriştiği bir hazırlık olarak değerlendirmiştir (Köni, 1974, s. 173). Bu düşüncede olan Amerikan Başkanı Kennedy 4 Eylül 1962 tarihinde Amerikan kamuoyuna seslenmiştir. Bu konuşmasında; *“Sovyetlerin Küba’ya uçaksavar füzeleri yerleştirdiklerini, bu füzelerin yirmi beş deniz mili içinde ancak etkili olabildiklerini ve bunların yanında gemiden gemiye atılabilen güdümlü füze taşıyan*

Sovyet sahil muhafaza tipi gemilerin Küba kara sularında görüldüğünü bildiriyor ve bazı devlet adamlarının Küba'ya karşı harekete geçilmesi için boş yere patırtı yaptıklarını” söylüyordu. Bu durum Sovyet füzelerinin Küba'ya yerleştirildiğinden henüz ABD Devlet Başkanı Kennedy'nin haberi olmadığını göstermektedir (Varlı, 2006, s. 4).

Amerika Birleşik Devletleri istihbarat birimleri, 16 Ekim 1962 tarihinde Sovyet füzelerinin Küba'ya getirildiğini öğrenmişlerdir. Bir kısım Sovyet gemilerinin de ateşleme sistemlerini taşımakta olduğunu fark eden Amerikalı yetkililer söz konusu gemilerin Küba'ya ulaşmalarını önlemek amacıyla 22 Ekim gününden itibaren Küba Adası'nı ablukaya almaya başlamışlardır (Erhan, 2009, s.681). Bu gelişme karşısında Sovyet yetkilileri gemileri geri çekmeyeceklerini bildirirken Amerikalı yetkililer de ablukayı kaldırmayacaklarını belirtmişlerdir. Dünya bu krizle nükleer savaş tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir.

Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Kennedy, 22 Ekim 1962 tarihli konuşması ile Küba Krizi ile ilgili Amerikan kamuoyuna bilgi vermiştir. Kennedy yaptığı açıklamada Sovyetlerin Küba'da, Amerika Birleşik Devletlerini kalbinden vurabilecek bir hale geldiğini ve Amerika'nın buna seyirci kalmayacağını bildirmiştir (Milliyet, 23 Ekim 1962, s.1). Kruşçev'e hitaben yaptığı konuşmada Başkan Kennedy bütün dünyanın barış ve güvenliğini sağlamak amacıyla Sovyetlerin Küba'dan çekilmesini istemiştir. Bu durum karşısında yapacaklarını belirten Kennedy ilk başta Küba'ya abluka uygulanacağını ve uyruğuna bakılmaksızın ağır

silah taşıyan gemilerin Küba'ya sokulmadan geri çevrileceğini bildirmiştir (İzmir, 2017).

Yaşanan gerginliklerden sonra iki taraf da sağduyulu davranmaya başlamış ve sonunda bir anlaşmaya varılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Küba krizinin en büyük nedeni Türkiye'ye yerleştirilen ve Sovyetlerin en büyük tehlike olarak algıladığı Jüpiter füzeleri idi. Jüpiterler aynı şekilde krizin çözümünü de sağlamıştır.

Khrushchev, Kennedy'ye yazdığı krizin çözülmesine ilişkin 26 Ekim tarihli ilk mektubunda, Türkiye'de konuşlandırılan Jüpiterlerin kaldırılması koşuluyla Küba'daki Sovyet füzelerinin çekileceğini bildirmiştir. Khrushchev'in bu mesajının Washington'a ulaşması ile birlikte dünya kamuoyu bundan haberdar olmuştur. Müttefiklerin durumu düşünüldüğünde Amerikan yönetiminin bunu kabul etmesi kolay olmayacaktır.

Khrushchev, 27 Ekim tarihli Kennedy'ye gönderdiği ikinci mektubunda, *“Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Jüpiter füzelerini söktüğü takdirde kendisinin de Küba'daki benzer füzeleri sökeceğini ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve hükümranlılığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmiştir. Mektubuna Küba'daki füzelerin sökülmesi için ABD'nin de aynı güvenceleri vermesi gerekeceğini”* ilave etmiştir. Khrushchev'in bu isteğini Amerikan yönetimi dünya kamuoyu önünde kesin bir dille reddetmiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri kamuoyuna yansıttığı bu tavrının tersi bir davranışla söz konusu pazarlığı kapalı kapılar ardında kabul etmiştir. Birkaç ay gibi kısa bir süre içinde yazılı bir anlaşma yapmadan Sovyetlere füzeleri

kaldırılacağı güvencesini vermiştir (Sever, 1997, ss. 652-653). Böylece Küba Krizi Kruşçev ile Kennedy'nin yaptıkları mektuplaşmalarla çözüme kavuşmuştur.

27 Ekim 1962 tarihinde danışmanlarıyla Küba Krizi'ni konu alan bir toplantı yapan Kennedy, toplantıda Moskova'nın krizi sona erdirmeye yönelik girişiminde Türkiye'yi pazarlık konusunu yapmasını tepkiyle karşılamıştır. Çünkü Jüpiterlerin Türkiye'ye konuşlandırılması Amerika Birleşik Devletleri, NATO ve Türkiye arasında karşılıklı yapılan anlaşmalarla yapılmıştı. Washington'un bu konuda tek taraflı karar alması ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilirdi. Diğer taraftan Kennedy'de Jüpiterlerin etkisiz olduğu düşüncesi oluşmuştu. Bu nedenle bunların kaldırılması gerektiğini düşünüyordu. Ancak söz konusu Jüpiterler Türkiye için bir saygınlık meselesi idi. Bu sebeple bu gerçekleştirilememiştir (İzmir, 2017).

Birer savunma silahı olan Jüpiterlerin, yüzeylelerinin çok ince olması, ufak bir darbeye delinme riskinin olması gibi zafiyetleri vardı. Ateşlemeleri saatler alıyordu. Savunma füzeleri olmalarına rağmen, saldırıya davetiye çıkarak kışkırtıcı özelliğe sahiptiler. Washington bu nedenlerle birkaç füze için savaş ihtimalini göze almayı riskli bulmuştur (Sever, 1997, s. 648). Böylece 1962 Ekim'inde, bir nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür. Küba krizi, milletlerarası politikanın ne derece bir boyuta ulaştığını göstermiş ve büyük devletler, bu yapıyı daha tehlikesiz hale getirmenin tedbirlerini almaya başlamışlardır. Böyle olmakla birlikte, Jüpiterlerin sökülmesi Türk kamuoyunda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği zaman, Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye

sokabilecek kararları almaktan çekinmeyeceği düşüncesi olmuştur (Armaoğlu, 2010, s. 721-734).

3.3. Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu

Kıbrıs Adası Osmanlı Devleti tarafından 1570 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeye başlanmış ve sonra Ada'daki Osmanlı hâkimiyeti 1878 yılına kadar devam etmiştir (Başlamışlı, Çalışkan, 2017, s. 826). 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşta Osmanlı Devleti'nin yaşadığı olumsuzluklardan istifade eden İngiltere Ada'nın yönetimini geçici olarak devralmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafında savaşa girmesinin ardından İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde Ada'yı ilhak etmiştir. Ada'nın İngilizlerin eline geçmesinden sonra Yunanistan ve Kıbrıs'taki Enosisçiler bu durumu Enosis yolunda atılan bir adım olarak görmüşlerdir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Ada konusunda Türkiye bir şey yapamamış ve 1914 tarihli, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakı kararında bir değişiklik olmamıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs'ta Enosis faaliyetleri artmıştır. Türkiye bu tarihlerden itibaren Kıbrıs'ta yaşanan sorunlarla ilgilenmeye başlamıştır. İngiltere ise Enosisçilere karşı Kıbrıs Türklerini ve Türkiye'yi yanına alarak Rumları dengelemeyi amaçlamıştır. Ada'da yaşanan sorunlara bir çözüm bulmayı isteyen İngiltere, kendi çıkarlarına uygun davranacağını umduğu Türkiye'yi üçlü görüşmelere katma kararı almıştır. Yapılan görüşmeler sonunda Rum tarafı *Enosis*, Türk tarafı da *taksimden* vazgeçerek bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin

kurulması konusunda anlaşmışlardır. 11 Şubat 1959 tarihinde Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları, Zürich'te ortak bir bildiri hazırlamışlar ve Ada sorunlarına     m getirecek bir genel plan   zerinde anlaşmışlardır. Ardından İngiltere ve Kıbrıs'ın Türk ve Rum toplumları temsilcilerinin de katıldıkları Londra Konferansı'nda bir araya gelerek Londra Anlaşması'nı imzalanmışlardır. Londra Anlaşması'na göre, bir Rum başkan olacak ve bir Türk de başkan yardımcısı olacak, Ada'da Türkçe ve Rumca iki ayrı resmi dil kullanılacak, oluşturulacak meclisin yüzde yetmişi Rumlardan yüzde otuzu da Türklerden oluşacaktı. Bu anlaşma gereğince Makarios Başbakan olurken Fazıl Küçük ise Başkan Yardımcısı olmuştur (Bal, 2002, ss. 91-92). 16 Ağustos 1960 günü Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilerek bir anayasa kabul edilmiştir. Kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin ortak katılımıyla oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Bu anayasanın temel amacı, Ada'daki her iki toplumun da barış içinde yaşayabileceği bir düzenin kurulmasını sağlamak ve her üç devleti sıkıntıya sokacak gelişmeleri   nlemektir (Milliyet, 16.08.1960, ss.1-5). Londra Antlaşması temel antlaşmalara dayanmaktadır. Bunlar aşağıda verildiği şekildedir (Keskintaş, 2005, ss.24-25):

- Kuruluş Antlaşması, Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı belirlenmiştir.
- İttifak Antlaşması Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmıştır. Bununla taraflar Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve

toprak bütünlüğüne yönelecek herhangi bir saldırıyı önleme taahhüdü vermişlerdir.

- Karargâh Antlaşması ile Kıbrıs'ta bir karargâh kurulması ve bu karargâha Yunanistan'ın dokuz yüz elli, Türkiye'nin altı yüz elli subay ve er ile katılması kararlaştırılmıştır.
- Garanti Antlaşması ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan bu düzeni ve Kıbrıs'ın bağımsızlığı ile toprak bütünlüğünün devamını korumayı garanti etmişlerdir. Bu devletler ayrıca kurulan statüde bir değişiklik olduğu takdirde gerekli önlemleri alabilecek pozisyona getirilmişlerdir.

16 Ağustos 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'e 21 Eylül 1960 tarihinde ve (Bal, 2002. Ss. 91-92) Avrupa Konseyi'ne 24 Mayıs 1961 tarihinde üye olmuştur. 1960 öncesi döneme bakıldığında; Cumhuriyetin doğuşunda iç faktörlerden çok dış faktörler ağır basmıştır. Örneğin Kıbrıs'ın toplumsal yapısı ele alındığında; Kıbrıs'ta iki halk o dönem var olan siyasal duruma başkaldırmışlardı. Ancak bu iki halk tek bir amaç için faaliyet yürütmek yerine birbirleriyle tartışır halde idiler. Bu iki halkın farklı amaçları vardı. Başkaldırılarında ortak bir hareket yoktu. Kıbrıs Rum Halkı, kendilerinin oluşturduğu E.O.K.A. gibi örgütlerle faaliyet yürütüyorlardı. Ada'yı Yunanistan'a bağlama; yani ülkeyi İngiliz sömürgesinden kurtarıp Yunan sömürgesine bırakma amacıyla idiler. Kıbrıs Türk Halkı ise Rum faaliyetlerini önlemek için çalışıyorlardı. Kıbrıs Türkleri, Ada'daki Türkleri bir bölgeye toplanmak ve bu bölgenin Türkiye'ye bağlanması için mücadele ediyorlardı. Türklerin isteği olan taksim Türk halkının can ve mal güvenliğini Enosisçilere

karşı korumak için ortaya atılmış bir düşüncedir (Keskintaş, 2005, ss. 24-25).

Antlaşmaların uygulamaya konması ve anayasanın ilanından belli bir süre geçtikten sonra Kıbrıs Ada'sında birtakım olumsuzluklar yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle antlaşmalar ve anayasa Ada'da beklenen barışı sağlayamamıştır. Rumlar, Türklerin çıkardığı yayın organlarına saldırmak, Lefkoşa'da camilere bombalar yerleştirmek gibi Ada'da huzuru bozan bazı eylemler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Rum polislerin Türklerin olduğu bir otomobili durdurup yolcuları indirerek sert bir biçimde arama yapmak istemeleri, Türk yolcuların bu sert müdahaleye karşı çıkması gibi Lefkoşa'da büyük bir olay yaşanmıştır. Olay sonunda iki Türk hayatını kaybederken dört kişi de yaralanmıştır. Başbakan İsmet İnönü, bu olayın çok kötü olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs Türk Yönetimi Başkan Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük 'ün evine ise saldırı yapılmış ve böylece iş çıkırından çıkmıştır (Şahin, 2017, s. 1475).

Bu gelişmelerden Kıbrıslı Rumların Enosis düşüncesinden vazgeçemedikleri ve 1960 Anayasası'nın Türklere tanıdığı hakları içlerine sindiremedikleri anlaşılmaktadır. Rumların içine düştüğü bu durum nedeniyle Kıbrıs Devleti'nde 1963 ve 1964 yılları arasında çok kötü olaylar yaşanmıştır (Bal, 2002, s. 91). Türkiye'deki idareciler, Rumların olumsuz faaliyetleri karşısında Ada'daki Türkleri korumak için Ada'ya çıkarma yapmak da dâhil birçok önlem planı yapmıştır. Bu nedenle de Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arsında sorunlar yaşanmıştır

Yukarıda belirtildiği gibi Kıbrıs Adası'nda 1963 yılı Aralık ayından itibaren 1960 Anayasası hükümlerine uygun yaşamak istemeyen Rumlar, Türklere yaptıkları saldırıları hızlandırmışlardır. “*Kanlı Noel*” olarak bilinen ve 21 Aralık 1963 tarihinde Rumlar tarafından gerçekleştirilen saldırılar sonrasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon Johnson’a bir mektup yazmıştır. Gürsel mektupta Adadaki katliamın hemen durdurulması için Amerika tarafından Rum tarafına baskı yapmasını istemiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye beklenen desteği vermemiştir. Bu olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmıştır (Erhan, 2009, s. 655). 16 Mart 1964 tarihinde toplanan Meclis; *16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe’de Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan ve imzalandığı tarihten itibaren milletlerarası hukuk alanında yürürlükte bulunan Antlaşmalar uyarınca, gerektiği vakit, Kıbrıs’a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesi hususunda, Anayasanın 66.ı maddesi gereğince karar alınmasına dair Başbakanlık tezkeresini*” görüşmüştür. Meclis 635 üyeye sahipti. Bunlardan 489’u oylamaya katılmıştır. 485 üye kabul yönünde oy kullanırken, 4 kişi çekinse kalmıştır. Oylamaya katılanlardan ret oyu veren olmamıştır. Oylamaya katılmayanların sayısı 132 iken, açık üyelik 14’tür. Meclis bu tezkere görüşmesinde İnönü’nün Başbakanı olduğu Hükümete gerektiğinde Kıbrıs Adasına askeri müdahalede edebilme yetkisini vermiştir (TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt: 3, Toplantı: 3, Birleşim:7, 1964, s.120). Bu yetkiyi alan Hükümet Ada’ya birkaç kere

müdahale etme kararı almış ancak bunu gerçekleştirememiştir. Ada'ya müdahale için hazırlıkların tamamlandığı bir zamanda, İnönü'ye Amerikan Başkanı Johnson, Johnson Mektubu olarak bilinen bir mektup gönderilmiştir (Erhan, 2009, s. 655).

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, mektubu; “Amerika Birleşik Devletleri yıllardır Türkiye'nin müttefiki olmuştur. Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'ne danışmadan böyle bir karar almamalı ve uygulamamalıdır... Türkiye Garanti Antlaşması'na taraf olan diğer devletlerle görüşme imkânlarını tüketmeden müdahalede bulunmamalıdır. Bu müdahale iki NATO üyesi olan Türkiye ile Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açacaktır... Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin soruna doğrudan doğruya karışmasına neden olabilir... Böyle bir durumda NATO ülkeleri Türkiye'yi savunmak yükümlülüğü altına girmeyebilirler... Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında mevcut Temmuz 1947 tarihli antlaşmanın IV. Maddesi gereğince askeri yardımın veriliş amaçlarından ayrı gayelerle kullanılması için Türk Hükümeti'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin muvakkatini alması gerekmektedir. Mevcut koşullar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından sağlanmış olan askeri malzemenin kullanılmasına Amerika Birleşik Devletleri muvakkat etmemektedir. Başkan İnönü'nün tasarladığı müdahaleyi gerçekleştirmeden önce Washington'da Başkan Johnson'la görüş alışverişinde bulunması memnuniyetle karşılanacaktır,” şeklindedir (Bal, 2002, s.94; Kayar, 2003, ss. 27-128).

O güne kadar Amerika Birleşik Devletleri Kıbrıs sorunundan uzak durmaya çalışmıştır. Ancak Johnson Mektubu ile Kıbrıs konusunda Türkiye'yi sert şekilde uyararak şaşırtmıştır. Dahası, Türkiye'nin ısrarla NATO üyesi olmak istemesi ve üye olmasının en önemli sebebi Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde oluşturduğu tehlike idi. Türkiye NATO üyesi olduktan sonra da dış politikasını Batı güvenlik sisteminin hedefleri doğrultusunda geliştiriyordu. Fakat Amerika Birleşik Devletleri *“Kıbrıs’a müdahale ederseniz ve Sovyetler Birliği ile başınız derde girerse NATO üyesi ülkeler Türkiye'yi savunmayabilir,”* uyarısı yapmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu uyarısı Türkiye'nin Amerika ve NATO ile ittifakına ne kadar güvenebileceği sorusunu gündeme getirmiştir. Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri için 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini Türkiye için çok önemliydi ve iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştı. Johnson Mektubu da Truman Doktrini kadar önemli olmuş ve iki ilke ilişkilerinde 1947 yılının tersi bir süreci başlatmıştır (Bal, 2002, ss. 94-95).

Başkan Johnson'un bu mektubunda amacının Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahaleyi önlemeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Johnson mektubunda Başbakan İsmet İnönü'yü Washington'a davet etmiş ve bu davetle kendisi ile İnönü'nün bir görüş teatisinde bulunmasını istemiştir (Bal, 2002, ss. 94-95). İnönü'de 13 Haziran 1964 tarihinde mektuba, mektupla cevap vermiş ve Washington'a gitmeyi kabul etmiştir (Uçarol, 2006, s. 916).

İnönü'nün Johnson'a cevap olarak yazdığı mektupta, *“...Kıbrıs'ta garanti anlaşması gereğince ferdi hareket hakkını*

kullanma kararını, arzunuz veçhile geri bıraktık... Mesajınız gerek yazılış tarzı gerekse muhtevası bakımından Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak ilişkilerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir... Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri güvenliği korumak için yapılan görüşmeler, geçirilen muvakkat devreler hepsi yalnız Makarios idaresinin tecavüzünü ve tahribatını artırmaya hizmet etmiştir... Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve Anayasa dışı yönetimini güçlendirecek yardımcı bir vasıta gibi farz etti. Birleşmiş Milletler'in... saldırıları durdurmak için yetkilerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu açık bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs yönetimini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik..." sözlerine yer vermiştir (Uçarol, 2006, s. 916).

21 Haziran 1964 günü Başbakan İsmet İnönü, Başkan Johnson'la görüşmek için Washington'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Böylece Başkan Johnson ile Başbakan İnönü 22-23 Haziran 1964 tarihlerinde Kıbrıs sorunu ile ilgili görüşmeler yapmıştır. Görüşmenin sonunda ortak belirlenen bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride "Kıbrıs anlaşmazlığının barışçı yallardan çözümlenmesinin esas alınması gerektiğine işaret edilmiştir." Ayrıca davet edilen Kıbrıs

Başbakan Papandreou da Washington’a gelmiş ve Başkan Johnson onunla da Kıbrıs konulu bir görüşme yapmıştır (Uçarol, 2006, s. 917).

Bundan sonraki Türk dış politikasında ve Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkisinde Johnson mektubu önemli bir etkiye sahip olmuştur. Türkiye, 1964 sonundan itibaren Sovyetlerle ilişkileri iyileştirme çabası içine girmiştir. Aynı dönemde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri’nin 1964 sonunda ortaya attığı nükleer silahların kullanımında diğer NATO ülkelerini de ortak etmek istediği “*Çok Taraflı Nükleer Güç’e (Multi Lateral Force: MLF)*” katılmayı reddetmiştir (Bal, 2002, s. 102).

Amerikan Başkanı Johnson’un Başbakan İnönü’ye yazdığı mektup olası bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye’nin savunulamayabileceği ihtimali olduğunu gösteriyordu. Bu durumda Türkiye NATO’ya ne kadar güvenmeliydi. Kamuoyu bu dönem NATO’ya güvenip güvenmeyeceği, NATO’dan ayrılması gerektiği gibi konuları tartışmaya başlamıştır. Türk idareciler ise Türk dış politika anlayışında değişikliğe gitmişler ve dış politikada çok yönlü politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Sovyetler Birliği ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirme arayışı içine girmiştir.

Johnson Mektubu ile birlikte Türkiye Amerika Birleşik Devletleri’nin dış politikasını olduğu gibi kabul edip destelemekten vazgeçmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1965 yılının Eylül ayında yapılan toplantıda Amerika Birleşik Devletleri’nin Vietnam’da kuvvet kullanma isteğini desteklememiştir. Türk ordusundaki

silahların büyük bölümünün Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı olmasının yol açtığı olumsuzluğu bu Mektup göstermiştir. Bu sorunu aşmak isteyen Türkiye hem silah satın aldığı ülkelerin sayısını artırmaya çalışmış hem de kendi silah sanayini geliştirmeye başlamıştır (Erhan, 2009, s. 690).

3.4. Türkiye’deki Amerikan Askeri Personeli Kaynaklı Sorunlar

1962 yılında yaşanan Küba Krizi ve Türkiye’de 1961 yılında uygulamaya konan 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamında oluşmaya başlayan sol akımlar 1964 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nin Jüpiter füzelerini Türkiye’den çekmesini Amerika Birleşik Devletleri karşıtı bir koz olarak kullanmaya başlanmıştır. (Armaoğlu, 2010, ss. 978-979). Türkiye’de bu akımların başını çektiği Amerika Birleşik Devletleri karşıtı gösteriler yapılmaya başlanmıştır. 1964 yılında yazılan Johnson mektubu sonrasında Ankara’da Amerika Birleşik Devletleri karşıtı yapılan gösterilerde Amerika Birleşik Devletleri’ne “*go home*” denmeye başlanmıştır. Amerika karşıtı gösteriler Amerika Birleşik Devletleri’nin Akdeniz’deki altıncı filosuna bağlı savaş gemilerinin İstanbul ve İzmir limanlarını ziyaret etmeleri sırasında artmıştır. Amerikan karşıtlığının yoğun olarak yaşandığı yerlerden birinin ODTÜ olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1969 yılının ilk ayında Ankara’daki Amerikan Büyükelçisi’nin arabasının ODTÜ’de öğrenciler tarafından yakılması bu olaylardan biridir (Bal, 2002, s. 102). Ayrıca bu dönem Amerikan üslerinde çalışan Amerikalı personelin uygunsuz davranışları nedeni ile de sorunlar yaşanmıştır. Türkiye’de Amerika Birleşik

Devletleri'nin Amerikan ordusunun Amerika ile görüşme yapmasını sağlayan “*Ordu Posta Bürosu*” ve Amerika Birleşik Devletleri üs ve tesislerinde askeri mağazalar bulunuyordu. Bu mağazalara Amerikan personelinin kullanması için gümrüksüz Amerikan malları geliyordu. Amerikan askerleri bu mağazalardan aldıkları gümrüksüz malları yasa dışı olarak Türk halkına satıyordu. Bu satışların artması ise Türk ekonomisine zarar veriyordu. Bu nedenle bu satışlar kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri tesislerinde çalışan Türk vatandaşları ile Amerika Birleşik Devletleri komutanları arasında tesislerdeki imkânlardan faydalanırken eşitliğin olmamasından kaynaklanan sorunlar yaşanıyordu. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti bu sorunları aşabilmek için askeri tesisleri halka uzak olan yerlere taşıma ve askeri personeli azaltma yoluna girmiştir (Erhan, 2009, ss. 692-693).

3.5. SOFA ve 24 Eylül 1968 Anlaşması

1951 yılının Haziran'ında kabul edilen “*Kuvvetler Statüsü Anlaşması (SOFA)*”, NATO kurulduktan sonra, üye ülkelerdeki Amerikan kuvvetlerinin durumunu düzenlemek üzere, üye devletlerarasında imzalanan bir anlaşmadır. 1952 yılında NATO üyesi olan Türkiye 10 Mart 1954 tarihinde SOFA'ya katılmış ve SOFA sözleşmesini tamamlar nitelikte bir anlaşma olan “*Askeri Kolaylıklar Anlaşması*” 23 Haziran 1954 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma yapıldıktan sonra Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında sayısı 90'ı aşan ikili anlaşmalar yapılmıştır (Armaoğlu, 2010, ss. 980-981). Bu

anlaşmalarla genel olarak Amerikalılara sağlanan üs ve tesisler konusu ile Amerikalı personelin Türkiye’de sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıklar belirlenmiştir. Ancak bu anlaşma hükümleri zamanla genişletilmiş ve kapitülasyon mahiyetine bürünmüştür (Bal, 2002. S. 102; Armaoğlu, 2010, ss. 980-981).

1965 yılında iktidara gelmiş olan Adalet Partisi Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil (Akdevelioğlu, 2009, ss. 655-656) yaptığı 6 Ocak 1966 tarihli açıklamada hükümetin Amerika ile yapılmış olan ikili anlaşmaları gözden geçirilmekte olduğunu bildirmiştir. 13 Ocak 1966 günü, o güne kadar basından saklanan, Johnson Mektubu’ndan Türk basını haberdar edilmiştir. Nisan 1966’da Adalet Partisi Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri’ne ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirmiş ve Amerika Birleşik Devletleri de bunu kabul etmiştir (Bal, 2002. S. 102). Ocak 1967’de çalışmalar başlatılmış ve Türkiye’de büyük rahatsızlıklara sebep olan “1954 NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması (SOFA)” değiştirilmesi konusu görüşülmüştür. Resmi vazife sırasında işlenen suçlarla ilgili anlaşma 24 Eylül 1968’de imzalanarak 1954 anlaşmasında Amerikan askeri personeline verilen yargılanma konusundaki ayrıcalıklar hafifletilmiştir (Erhan, 2009, s. 693).

3.6. 1969 Ortak Savunma İş birliği Anlaşması (OSİA)

3 Temmuz 1969 tarihli “Ortak Savunma İş birliği Anlaşması (OSİA) Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında daha önce yapılan antlaşmaların yerini almıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla; NATO Anlaşması’nın 3. Maddesine temel alan OSİA ve Birleşmiş

Milletler Anlaşması'nın 51. Maddesindeki eski anlaşmalardan kaynaklı sorunlar giderilmiştir. Yine bu anlaşma ile Türkiye'deki üslerin statüleri ve kullanımında değişiklik yapılmıştır. Bu anlaşmanın kabulünden sonraki süreçte bazı üsler Türkiye'ye devredilirken diğerlerine de NATO kapsamında “*ortak savunma tesisi*” statüsü verilmiştir. OSİA'nın kabul anlaşması aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir (Bölme, 2012, ss. 63-64):

- NATO'ya tahsis edilen Amerikan uçakları ortak savunma tesisi statüsündeki üslerde NATO'nun ortak savunma planları doğrultusunda görev yapacaklardır. Bu, NATO Konseyi kararları oybirliği ile alındığı için Türkiye'nin onayı ve bilgisi olmadan NATO dâhilinde dahi olsa ortak savunma tesisleri kullanılamayacaktır.
- “*Birleşmiş Milletler Anlaşması*” ile kabul edilen üslerin kullanımına sınırlama getirmiştir. Buna göre, üsler meşru müdafaa için kullanılacaktır. Saldırı amaçlı kullanılamayacaktır.
- “*Daha önceki uygulama anlaşmalarının hiçbir hükmünün bu anlaşmanın metin ve ruhuna aykırı olamayacağı*” hükme bağlanmıştır. Bunula daha önce yapılan uygulama anlaşmaları nedeniyle ortaya çıkan ihlalleri aşmak amaçlanmıştır.
- “*Askeri Tesisler Anlaşması döneminde neredeyse tamamen Amerika'nın kontrolüne bırakılmış olan, ortak askeri tesislerin işleyişi ve burada görev yapan personele ilişkin kuralların belirlenmesi*” konusu da “*önceden Türkiye*

Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tasvip olunması” şartına bağlanmıştır.

- *“Ortak askeri tesislerin amaç, mahiyet ve faaliyetlerine etki edecek herhangi bir değişikliğin Türkiye’ye haber verilmeden gerçekleştirilmesinin de önüne geçilmiştir”.*

OSİA imzalandıktan sonra dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, 7 Şubat 1970 tarihinde, gizli bir anlaşma olmasına rağmen, antlaşmanın genel ilkelerini kamuoyu ile paylaşmıştır. Anlaşmanın esas ilkeleri *“karşılıklı egemenlik ve eşitlik”* tir. Anlaşmaya göre tesis ve üslerde Türkiye’nin oluru alınmadan hiçbir şey yapılamayacaktır. Üslerin ortak kullanılacağı esası getirilmiştir. Tesisler ve üslerin ortak kullanılırken Türkiye *“tam ve kesin kontrol ve denetim”* hakkını elde etmiştir (Bal, 2002. S. 102). Yeni anlaşma, yapılan düzenlemelere rağmen sorunlara tam çözüm getirmemiştir. Anlaşma ile hukuki eksiklikler giderilmiş ancak uygulamada sorunlar yine yaşanmıştır (Bölme, 2012, s. 64).

3.7. Türkiye’ye Gelen Barış Gönüllüleri ve Bunların Yarattığı

Sorunlar

Amerika Birleşik Devletleri’nde *“Barış Gönüllüleri Örgütü”* Başkan Kennedy’nin isteği doğrultusunda 1961 yılında kurulmuştur. Barış Gönüllüleri’nin amacı diğer milletleri yakından tanımak, Amerikalıları diğer milletlere tanıtmak ve gelişmekte olan ülkelere kalkınmaları hususunda becerili iş gücü ile yardımcı olmaktır. Barış

Gönüllüleri 1962- 1970 yılları arasında Türkiye’de bulunmuşlardır (Akbaş, 2006; Durmaz, 2013, s.30).

27 Ağustos 1962 günü Türkiye ile Amerikalı yetkililer arasında yapılan ikili anlaşmalar gereğince barış gönüllüleri Eylül 1962’den başlayarak Türkiye’ye gelmeye başlamışlardır. İmzalanan anlaşmanın şartları aşağıdaki şekildedir (Akbaş, 2006):

- Türkiye’ye gelen gönüllüler, Türkiye’deki çalışmalarını her iki hükümetin belirlediği resmi ve özel kurumların doğrudan doğruya denetimi altında yapacaklardır.
- Gönüllüleri ilgilendiren konularda Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti’nin temsilcileri tam olarak bilgilendirilecek ve “onlarla istişare ve iş birliği” yapılacaktır.
- Gönüllülere verilecek olan ikamet teskereleri harçsız olacaktır. Ayrıca “gönüllülerin geçim masraflarını karşılamak üzere alacakları meblağlar hiçbir vergiye, resme tabi tutulmayacaktır”.
- “Her iki hükümet de uygun görürse anlaşmanın uygulanması bakımından gerekli ve arzuya şayan görülen düzeltmeler yapılabilecektir”.

Yukarıda belirtilen anlaşmanın şartlarına dayandırılarak 1962 yılından 1969 yılına kadar yaklaşık 7 yıl Türkiye’ye 1201 civarında “Barış Gönüllüsü” gelmiştir. Bunlar, Marmara, Ege, Kuzey Anadolu, Güney Anadolu, Doğu ve Güneydoğu, Orta Anadolu, Ankara gibi yerlerde çalışmışlardır. Yapılan görüşmelerde Doğu ve Güneydoğu’ya gönüllü gönderilmeyeceği kararı alınmasına rağmen söz konusu

bölgelere 163 civarında gönüllü gönderildiği bilinmektedir (Akbaş, 2006).

Türkiye'ye Gelen Barış Gönüllüleri, İngilizce öğretmenliği, toplum kalkınması, çocuk bakımı, hasta bakımı ve eğitimi gibi sağlık konuları, tüberküloz kontrolü, ev ekonomisi, turizm, üniversitede okutmanlık gibi görevler üstlenmişlerdir. Gönüllüler daha çok İngilizce öğretiminde görev almıştır (Akbaş, 2006).

Eylül, 1962 tarihinde Türkiye'de çalışmaya başlayan Barış Gönüllüleri'nin bazı elemanlarının misyoner faaliyetler yürüttükleri ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “*Central Intelligence Agency: Amerikan Merkezi Haberalma Örgütü (CIA)*”, adına bilgi topladıkları iddiaları ortaya atılmıştır. 1965 yılından sonra Türkiye'deki ağırlıklı olarak sol görüşteki insanlar, Barış Gönüllüleri'ni Amerikan emperyalizminin bir parçası olarak görmüşler ve eleştirmişlerdir. O dönem Milliyetçi Türk talebe birliği ise Barış Gönüllüler'inin, Hristiyan propagandası yaptıkları gerekçesiyle ülke dışına çıkarılması yönünde görüş bildirmiştir. Bir bölüm insan da Haçlı seferlerine benzeterek eleştirmişlerdir Türkiye'de büyük rahatsızlık uyandıran Barış Gönüllüleri 1970 yılında Türkiye'den geri çağırılmışlardır (Akbaş, 2006).

3.8. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Haşhaş (Afyon) Sorunu

Amerika Birleşik Devletleri'nde uyuşturucu maddelerin kullanımında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük artış olmuştur. Özellikle 1960 sonları ile 1970'lerin başında daha çok artış olmuştur.

Bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük toplumsal sorunu halini almıştır. Burada uyuşturucu kullanan bağımlıların sayısı her geçen gün artış göstermiştir. Bağımlı sayısının artışına paralel olarak da suç onarında artış yaşanmıştır. Bu durumdan Amerikan yönetimi endişe duymaya başlamıştır. Uyuşturucuya bağlı ölüm oranları da artış göstermiş ve Amerikalı ailelerin üçte birinin çocuğu bağımlı hale gelmiştir. Aileler bundan şikâyetçi olmaya başlayınca Hükümet bu sorunu ele almaya başlamıştır. Amerikalı idareciler sorunun kaynağı olarak Amerikalıları görmeyip suçu uyuşturucu üretimi yapan ülkelere yüklemişlerdir. Uyuşturucu sorununun çok arttığı bu dönem Amerikalı yöneticiler tüketilen eroinin kaynağının haşhaş üretiminin yapıldığı Türkiye olduğuna inanmış ve bu düşüncüyü Amerikalılarla paylaşmıştır. Tüketilen eroinin yaklaşık yüzde 80'ninin Türkiye'den geldiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinde, Türkiye'de yapılan üretim sonlandırılmadıkça Amerika'daki uyuşturucu sorununun devam edeceği düşüncesi hâkim olmuştu (Gürses, tdpkrizleri.org/index.php).

Uyuşturucu olarak kullanılan eroinin hammaddesi olan haşhaş bitkisinden elde edilen afyon, Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin aralarında bulunduğu 10 kadar ülkede yasal olarak üretilmekteydi. Birleşmiş Milletler bu ülkelere, diğer tüm ülkelerin bilimsel ve tıbbi amaçları için, üretim izni vermişti. Bu ülkeler dışında dünyanın birçok yerinde yasadışı olarak haşhaş ekilmekteydi. Tayland-Burma-Laus'u içeren ve altın üçgen olarak bilinen bölgedeki ülkeler de bu ürünü yasa dışı olarak ürettiyordu. Bu üretim ise Amerika'ya kaçak yollardan ulaştırılıyordu (Erhan, 2009, ss.701-702).

1968’de, Richard Nixon Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olduktan sonra Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde öne çıkan sorun afyon konusu olmuştur. Nixon, başkanlık seçimleri için yürütülen seçim kampanyaları sürecinde iki önemli vaatte bulunmuştur. Bunlardan biri Vietnam Savaşı’nı sonlandırmak iken ikincisi uyuşturucu sorununa çözüm bulmaktır. Nixon yönetime geldikten sonra uyuşturucu sorunun nedenlerini araştırmak yerine uyuşturucunun sorumlusu olarak haşhaş üretici ülkeleri, özellikle de Türkiye’yi görüyordu. 1969’dan başlayarak Nixon yönetimi Türk yöneticilerine haşhaş üretimini sonlandırma yönünde baskı yapmıştır (Gürses, tdpkrizleri.org/index.php). Bu dönem Türkiye, öncesinde olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri’ne ekonomik ve askeri açıdan bağımlı idi. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye her istediğini yaptıracakını düşünüyordu. Ancak Demirel Hükümeti Amerika’nın bu isteklerini tam yerine getirmemiştir.

Türkiye’de 12 Mart 1971 tarihinde askeri darbe gerçekleşmiştir (Oran, 2009, s. 670). Darbeden sonra Temmuz 1971 tarihinde Nihat Erim Hükümeti kurulmuştur. Erim Hükümeti’nin 1972 yılının hasat mevsiminden sonra haşhaş ekimini yasaklamasına karşılık Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye üç yıllık bir dönemde 35 milyon dolar vermeyi üstlenmiştir. Bunun 15 milyon doları haşhaş yetiştiricilerine tazminat vermek için, 20 milyon doları haşhaş üreticilerini başka alanlara yönlendirme yatırımları için harcanacaktı. Başbakan Erim’in Amerika ile yaptığı pazarlığın uygulamaya konması üreticiler için ekonomik olumsuzluklara neden olmuştur.. BununKamuoyunun tepkisi sert olmuş, pek çok insan hükümetin Amerika Birleşik

Devletleri baskısına ve rüşvetine boyun eğdiğine inanmıştır. Böylece Erim'in kararı bütün ülkede tepkiyle karşılanmıştır (Ahmad,2010, s. 538). Türkiye'de haşhaş ekimi 1971 Haziran'ında yasaklanmıştır. Amerika bunun karşılığı olarak vereceği 35 milyon doların yaklaşık üçte birini ödemiştir.

1973 genel seçimi sonrası Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti kurulmuş ve Ecevit Başbakan olmuştur. Hükümet değişikliğinden sonra 1 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye'de haşhaş ekimi serbest bırakılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu karara gösterdiği tepki son derece sert olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri 2 Temmuz'da Türkiye'ye verilen borçların dondurulması, ekonomik ve askeri yardımların askıya alınmasını gibi kararlar almıştır (Erhan, 2009, ss.703-704).

1975 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'den haşhaş, yasağının tekrar konmasını istemiştir. Ancak bu sefer resmi boyutta görüşmeler yapılmamıştır. Bunun nedeni Türkiye'nin afyon kaçakçılığını önlemek için aldığı önlemlerde başarılı olmasıdır. Amerikalı yetkililer ile Birleşmiş Milletler temsilcileri Türkiye'de yaptıkları incelemeler sonunda Türkiye'nin haşhaş kaçakçılığını önlemek için aldığı tedbirleri başarılı bulmuşlardır. Böylece afyon sorunu iki ülke arasında öncelikli sorun olmaktan çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin haşhaş konusunda tutum değiştirmesinin nedenlerinden birisi de 20 Ağustos 1976 tarihinde haşhaşı üreticiden çizilmeden alıp, işleyecek bir alkaloit fabrikasının Bolvadin'de temelinin atılması olmuştur. Fabrikada 1981

yılında üretim başlamış ve haşhaşın tekelleşme süreci tamamlanmıştır (Gürses, tdpkrizleri.org/index.php).

Washington'un ambargo kararına Türkiye karşılık olarak ABD üslerini kapatma kararını almıştır. Bu dönem bölgede önemli olaylar yaşanmıştır. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'da darbe olması ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın başlaması ile Ortadoğu'da ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerinde gündem değişmiştir. 22 Temmuz'a gelindiğinde Yunanistan'da cunta yönetiminin iktidardan düşmesi ve Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çıkması gibi olaylar yaşanmıştır. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye yaptırım kararını istediği gibi uygulayamamıştır. Amerikalı yöneticilerin gözünde Türkiye yine önem kazanmıştır. Çünkü Yunanistan kaybedilmişken Türkiye'yi de kaybetmeyi çıkarları açısından uygun bulmamışlardır. Türkiye'yi kaybetmek demek NATO'nun güneydoğu kanadının çökmesi anlamına geliyordu. Amerika güç dengesini korumak istiyordu. Ancak tüm bu endişelere rağmen ambargo kararı yönetimin karşı çıkmasına rağmen uygulanmıştır (Gürses, tdpkrizleri.org/index.php). Nikos Sampson tarafından 1974 Temmuzunda Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe ve sonrasında Türkiye'nin Ada'ya askeri müdahale yapması, afyon sorununun Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinin gündeminden çıkmasını sağlayacaktır (Erhan, 2009, ss.703-704).

3.9. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulaması

Rumların yoğun baskısı nedeniyle Kıbrıslı Türkler Kıbrıs Adası'nda toplu yaşamaya zorlanmışlardı. Bu sebeple Ada'daki Türkler, 16 Ağustos 1960 tarihinde kabul edilen Anayasa'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar, 29 Aralık 1967 tarihinde “*Geçici Türk Yönetimi*”ni kurmuşlardır. Bu ise Türkiye'nin Ada'da federal devlet tezi yönünde gerçekleştirilmiş bir durumdu. Kıbrıs sorununun çözümü yönünde görüşmeler Lefkoşa'da 2 Haziran 1968 tarihinde başlatılmış ancak aradan altı yıl geçmiş 1974 yılına gelişmiş olmasına rağmen bir mesafe alınamamıştır (Bal, 2002. S. 97). Türkiye'de 1973 yılının Ekim ayında genel seçim yapılmış ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı Bülent Ecevit'tir. Türkiye'deki yeni hükümet Kıbrıs sorununun aşılması için “*fonksiyonel federatif sistem*” tezini benimsemiştir. Bu sistem ile tek devlet içinde görev ve yetkiler iki toplum arasında paylaştırılacaktır (Armaoğlu, 2010, s. 956). Bu dönem Rumları ilgilendiren bir durum oluşmuştur. Yunanistan ile Makarios arsında sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Kıbrıs'ın durumunu düzeltmek için bir anlaşma sağlanamadan 15 Temmuz 1974 günü eski EOKA tedhişçilerinden Nikos Sampson “*Rum Milli Muhafız Teşkilatı*”nı da yanına alarak bir darbe gerçekleştirmiş, darbe ile Makarios'u düşürmüş ve “*Kıbrıs Elen Cumhuriyeti*”ni ilan etmiştir. Bu olay Yunanistan'ın Kıbrıs'a müdahalesi anlamı taşıyordu. 1974 yılı Kıbrıs buhranı böylece başlamıştır. Bunun üzerine Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesinin kendisine verdiği yetki ile Türkiye

İngiltere'yi yanına alarak Kıbrıs'a müdahale etmek istemiş ancak İngiltere, bunu kabul etmediği gibi NATO'da Türkiye Ada'ya müdahale ederse kendisinin de Ada'ya askeri kuvvet göndereceğini bildirmiştir. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit 17 Temmuz'da İngiltere'de bulunuyordu ve buradan 19 Temmuz'da Türkiye'ye dönmüştür. 20 Temmuz'un 1974 gününü sabahı ise Türk Silahlı kuvvetleri Türk jetlerinin havadan himayesinde Kıbrıs'a ayak basmaya başlamışlardır. 22 Temmuz 1974 yılında saat 17:00'da ateş kesilmiştir. Bu gelişmeden sonra Garantör devletlerin dışişleri bakanlarının katılımı ile 25 Temmuz'da ve 8 Ağustos'ta Cenevre görüşmeleri yapılmıştır. Ancak Cenevre zirvelerinde barış sağlanamamıştır. Bunun üzerine 14 Ağustos sabahı saat 4.19'da Türk Silahlı Kuvvetleri 2. Kıbrıs Harekâtı'na başlamışlar ve 16 Ağustos 1974 akşamı 17.00'dan itibaren Birleşmiş Milletler'in 360 sayılı kararına uyarak ateşkesi kabul etmişlerdir (Bal, 2002, ss. 97-98). Barış harekâtında Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri silahlarını kullanmıştır. Bu durumu Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tepkiyle karşılamış ve Kıbrıs'ta bir çözüm gerçekleştirilene kadar Türkiye'ye silah satılmaması konusunda kongrede görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda Amerikan Kongresi Türkiye'ye yapılan askeri yardımı kesme kararı almış ve bunu 5 Şubat 1975 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi Koalisyon Hükümeti iç politika konusunda anlaşamadığı için 19 Eylül 1974 tarihinde istifa etmiştir. Bunun üzerine Sadi İrmak Hükümeti kurulmuştur. 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruluşunu ilan edilmiştir (Armaoğlu, 2010, ss.

968-969). Türk kamuoyu ise Amerika Birleşik Devletleri'nin ambargo kararına büyük tepki göstermiştir. Bu gelişmeler sonucunda belli bir süre sonra Amerika'da ambargonun kaldırılması çalışmaları başlatılmıştır.

4. 1980-1990 ARASI TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ

4.1. Savunma ve İş birliği Anlaşması (SEİA)

26 Mart 1976 tarihinde Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin dışişleri bakanları Çağlayangil ve Kissinger tarafından Washington'da "*Savuma ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması (SEİA)*", imzalanmıştır. Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi için Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından onaylaması ve Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılması gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, Ocak 1977 tarihinde anlaşmayı onaylamayı reddedince, SEİA yürürlüğe konamamıştır (Erhan, 2009, ss. 708-709). Ancak 26 Eylül 1978 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu kaldırılmıştır (Armaoğlu, 2010, s.971-972).

1979 Ekim seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin başarısız olmasıyla Demirel Hükümeti kurulmuştur. Demirel SEİA'nın bir an önce imzalanması için çalışmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmasından sonra, 12 Mart 1980 tarihinde 1969 ve 1976 antlaşmalarının yerini alan ve üs ve tesislerin üzerinde Türkiye'nin egemenliğini tam olarak sağlayan SEİA (Savunma ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması) imzalanmıştır (Bal, 2002. S. 103). Anlaşma imzalanırken Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhurbaşkanlığı seçimiyle meşgul olduğu için SEİA ancak

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra 18 Kasım 1980 tarihinde bir Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmış ve 1 Şubat 1981 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe konmuştur (Erhan, 2009, s. 714).

Anlaşmayla, *“İncirlik’e ön bildirimsiz veya blok izinle lojistik malzeme getirilemeyeceği ve anlaşma ekinde değişiklik yapılmadan üssün lojistik merkeze dönüştürmeyeceği”* kabul edilmiştir. SEİA imzalandıktan sonra Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Askeri ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Ancak bu Anlaşması'nın eklerine 25 yıl sonra erişilebilmiştir. 1980 yılında yürürlüğe giren bu anlaşmanın eklerinde öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'ne kullanım izni verilen tesislerin isimlerine yer verilmiştir. SEİA anlaşmasında yer alan üslere aşağıda verilmiştir (Yurteri, 2005):

- Sinop – (elektromanyetik izleme)
- Pirinçlik – (radar uyarı uzay izleme)
- İncirlik – (hava harekât ve destek)
- İzmir – Yamanlar (muhabere)
- Gemlik – Şahintepe (muhabere)
- Ankara – Elmadağ (muhabere)
- Adana – Karataş (muhabere)
- Samsun – Mahmurdağ (muhabere)
- İstanbul – Alemdağ (muhabere)
- Malatya – Kürecik (muhabere)
- Belbaşı (Sismik Bilgi toplama)
- Kargaburun – (radyo seyrüsefe)

Yukarıda belirtildiği gibi bir bölümü kamuoyunun bilgisine ilk defa 2005 yılında yansıyan ve bazıları da halen kapalı olan 12 üs olduğu anlaşılmaktadır. Bu üslerden ağırlıklı olarak “*elektromanyetik izleme radar uyarı ve muhabere için yararlanılması*” amaçlanmıştır. Anlaşma maddeleri Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde askeri ve siyasi açıdan büyük önem taşıyan İncirlik Üssü’nün durumunu netleştirmiştir.

Üç numaralı tamamlayıcı anlaşmaya göre Amerika Birleşik Devletleri’nin lojistik üs olarak kullanmak istediğinde İncirlik’e ön bildirimsiz veya blok izinle malzeme getirmesi veya üsten çıkartmasının da mümkün kalmamış ve ön bildirim zorunlu hale getirilmiştir. Anlaşmada üslere, orada görevli Amerikalı personelin ihtiyaçları için, “*makul miktarda yiyecek, silah gibi malzeme getirilmesine*” izin verilmiştir. “*Teçhizat ana kalemleri ile silah ve mühimmatın ön izinle Türk topraklarına sokulabileceği ve üslerden çıkartılabileceği*” açıkça belirtilmiştir. Anlaşmada, “*üslerdeki inşaat veya yenileme çalışmalarının da ancak ön izinle mümkün olacağı*” kabul edilmiştir. Anlaşma gereğince “*getirilecek her türlü malzeme için manifesto*” hazırlanacaktır. Anlaşmanın ekinde bulunan “İncirlik kullanım anlaşmasında “*üssün lojistik üs olarak kullanılabileceğine*” yer verilmemiştir. “*Üsse sadece iki filo savaş uçağı ve destek uçaklarının, ‘NATO planlarına destek ve eğitim amaçlı gelebileceği*” belirtilmiştir. SEİA Anlaşması 1980 yılında beş yıllık süre için imzalanmış ve taraflar arasında itiraz olmadığı sürece birer yıllık sürelerle uzatılacağı kabul edilmiştir. Bu çerçevede de süresi uzatılmıştır (Yurteri, 2005).

4.2. İki Ülke Arasındaki Diğer Gelişmeler

1979-1980 arası yıllarda Türkiye'deki siyasi istikrarsızlık Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız etmiştir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, 1979 yılında İran İslam İnkılabının gerçekleşmesi ile Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi ve Türkiye'de sol akımların yükselişe geçmesi nedeniyle Türkiye'nin de kaybedilmesinden korkuyordu. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri 12 Eylül 1980 Darbesi'ni, darbenin Türkiye'ye istikrar getirdiğini düşündüğü için desteklemiş görünmektedir. 1980 yılında başkanlık seçimlerini Reagan'ın kazanması ile Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Bu ilişkiler gelişerek 1980 sonrası dönemde stratejik ortaklık seviyesine çıkartılmıştır (Bal, 2002. S. 103).

İran İnkılabının gerçekleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin Aralık 1979'da Afganistan'a saldırması, Amerika Birleşik Devletleri'ni 'nin bölgedeki güvenliğini tehlikeli hale getirmiştir. Bu durum da Amerika Birleşik Devletleri gözünde Türkiye'nin önemini artırmıştır (<https://auzefalmsstorag.blob.core>). Ancak 1980-1990 yılları arasında iki ülke ilişkilerinde sorunlar da yaşanmıştır. Bunlar, Kıbrıs sorunu ve buna Amerika'nın yaklaşımı, Kıbrıs sorununa bağlı olarak gelişen Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve buna Amerika'nın dâhil olması, Ereni sorunu ve Amerika'nın buna yaklaşımı gibi sorunlar yaşanmıştır. SEİA'nın uygulanması konusunda iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyecek pürüzler çıkmıştır.

Bununla birlikte, 1980-1990 yılları arasında, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin serbest piyasaya geçişte başarılı olması için Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) krediler sağlanması, Türkiye'nin ödemesi gereken borçları erteleme ve askeri yardımlar yapma, Türkiye'ye 13 milyar dolarlık kaynak aktarma gibi Darbe sonucu kurulan sistemin başarılı olması için çalışmalar yapmıştır. 1991 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Irak'ta Saddam'ı devirmek için yapılan Çöl Fırtınası harekâtında Türkiye'ye Çekiç Güç yerleştirilmiştir. Bu arada Sovyetler Birliği çökmüştür. Bununla beraber Soğuk Savaş dönemi kapanmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası farklı tehdit algılamaları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de Soğuk Savaş sonrasında da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler devam etmiştir (Durmuş, 2016).

5. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sonuçlar nedeniyle oluşup 1990'lı yıllara kadar yaklaşık kırk beş yıl süren Soğuk Savaş Dönemi'nde gelişen Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri farklı süreçlerden geçmiştir. Bu süreçler üç başlık altında incelenecek özellikler göstermektedir. 1945-1960 dönemi Türkiye, Sovyet tehlikesi karşısında Batı Bloğunun bir parçası olmaya çalışmış ve bu amaçla Amerikan dış politikasına uygun bir dış politikayı benimseme yolunu seçmiştir. 1960-1980 yılları arası döneme gelindiğinde Türkiye dış politikada Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı kalmanın ve böylece tek yönlü bir dış politika uygulamanın sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan sorunların yanı sıra dünyada yaşanan gelişmeleri de dikkate alarak dış politikada çok yönlü olmaya çalışmıştır. 1980-1990 yılları arsında ise Türkiye tekrar Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşmış ve bu dönem yapılan Amerikan yardımları önemli bir yer tutmuştur.

1945-1960 yılları arası dönemde Sovyetler Birliği'nin uyguladığı yayılmacı politikalar Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasına yön verdiği gibi, Türkiye'nin Doğu Anadolu toplalarından toprak ve Boğazlardan üs istemesi de Türkiye'nin dış politikasını şekillendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Sovyetlerin yayılmacı politikaları karşısında Monroe Doktrinini uygulamaktan vazgeçip dış politika anlayışında değişikliğe gitmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Ortadoğu'ya yönelik yayılmacı politikalarını durdurmak için çevreleme politikası başlatmıştır. Türkiye ise oluşan Sovyet tehlikesi karşısında Batı Bloğu içinde yer

almak, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini alarak Sovyet tehlikesini önleme yönünde bir dış politika benimsemiştir. Bu gelişmeler Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendirmiştir. Türkiye Sovyetler karşısında Amerika'nın desteğini elde etmek için çalışmalarını sürdürürken yakınlaşmayı sağlayan ilk adım Amerika Birleşik Devletlerinden gelmiştir. Amerika 1946 yılında donanmasının en büyük zırhlılarından olan Missouri ile Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Türkiye'ye göndermiştir. Bu Türkiye'nin Sovyet tehlikesi karşısında yalnız olmadığı anlamına geliyordu. Türkiye Amerika'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını koruması açısından Sovyet yayılması karşısında önem kazanmıştı. Mayıs 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ile yaptığı bir anlaşma ile “*Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması*” ile Türkiye'ye verilen borçları silerek Türkiye'nin yanında olduğunu bir daha göstermiştir. 1947 yılında Truman Doktrinini uygulamaya koyarak ve 1948 yılında Türkiye'yi Marshall Planına dâhil ederek Türkiye'yi Sovyet tehlikesi karşısında desteklemeyi devam ettirmiştir. Ancak bu yapılanlar Amerika Birleşik Devletleri'nin tek taraflı Türkiye'ye yaptığı yardımlardı. İsterse bunlardan vazgeçebilirdi. Bu olumsuz durum ise Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyesi olması ile son bulmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliğine Amerika'nın değişen dünya koşulları içinde destek sağlamasının yanı sıra Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesi ve Türk Askeri'nin burada sağladığı başarı da sürece katkı sağlamıştır. Demokrat Parti döneminde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri hız kazanmıştır. 1950-1960 yılları arasında birçok ikili anlaşma imzalanmış ve Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye

borç verme, hibe etme gibi farklı başlıklar altında askeri ve ekonomik alanda yardımlar yapmıştır. Bu dönem Türkiye, dış politikasında Amerika ile birlikte hareket etmiş ve bu doğrultuda, İsrail'in bağımsızlığının tanınması ve Bağdat Paktı kurulması gibi gelişmeler yaşanmıştır.. 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşma olmuş ve bu durum Türkiye'yi endişelendirmiştir. Dönemin Başbakanı A. Menderes Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirme planları yaparken 1960 Darbesi gerçekleşmiş ve Türkiye'de iktidar değişikliği olmuş ve böylece Türk- Amerikan ilişkilerinde bir dönem böylece kapanmıştır.

1960-1980 arası Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerine bakıldığında; 1960 yılında gerçekleşen Darbe ile yönetimi ele alan askeri kesim yaptıkları açıklamalarda Türk Amerikan ilişkilerinde bir değişiklik olmayacağını, Amerika'ya olan borçların ödeneceğini ve Türkiye'nin darbe öncesi katıldığı NATO ve CENTO gibi ittifakların sürdürüleceğini bildirmişleridir. 1957 yılının sonunda gelindiğinde Sovyetler Birliği, Sputnik 1'i uzaya fırlatmış ve nükleer füzelere sahip olmuştur. Bu nedenle NATO üyesi ülkelere nükleer başlık taşıyan füzeler yerleştirme planı gündeme gelmiştir. Bunu İngiltere ve İtalya ile birlikte Türkiye kabul etmiş ve böylece Türkiye'ye bu füzeler yerleştirilmiştir. Türkiye topraklarına yerleştirilen füzelerle kendini Sovyetler Birliği karşısında güvende hissediyordu. Sovyetler Birliği ise bu füzelerin sınır komşusu olan Türkiye'ye yerleştirilmesinden büyük endişe duyuyordu. Bu nedenle söz konusu füzeler 1962 yılına gelindiğinde Küba Krizine neden olmuş ancak bu krizde süper güçler sağduyulu davranmış ve yine Türkiye'ye

yerleştirilen füzelerin kaldırılması yönünde alınan gizli karar oluşan tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Füzelerin Türkiye’den sökülmesi kararı Türkiye’den gizli tutulmuştur. Türkiye üzerinden bir anlaşma yapılmıştır ve bununla ilgili Türkiye bilgilendirilmemiştir. Türkiye bunu öğrendiğinde Türkiye’nin Amerika’ya ne kadar güvenebileceği tartışması başlamıştır. 1960 Darbesi sonrası Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen konulardan biri Küba Krizi iken diğeri Kıbrıs sorunu olmuştur. 1964 yılında Kıbrıs Adası’nda Rum taşkınlıkları nedeniyle yaşanan sorunlar artmıştır. Türkiye garantör devlet sorumluluğu ile Ada’ya bir harekât düzenlemeyi planlamıştır. Bu konu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmüş ve İnönü’nün Başbakanı olduğu hükümete gerektiğinde Kıbrıs’a müdahale etme yetkisini vermiştir. Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahale etme ihtimali Amerikalı yöneticileri rahatsız etmiş ve dönemin Amerikan Başkanı Johnson, İnönü’ye kendi adı ile anılan tehdit içerikli bir mektup göndermiş ve Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesine karşı çıkmıştır. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerini kötü yönde etkilemiştir. Türkiye’nin Amerika’ya ne kadar güvenmesi gerektiği Türkiye’de tartışılmaya başlanmıştır. Yaşanan bu olumsuzluk iki ülke ilişkilerini uzunca bir süre etkileyecek sonuçlara sebep olmuştur. Türkiye 1964 yılına kadar yürüttüğu tek eksenli dış politika yerine, çok yönlü politikalar geliştirilmesinin daha faydalı olduğunu anlamış ve dış politikada bu yönde politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye Amerika Birleşik Devletleri arasında Johnson mektubu ile yaşanan olumsuzluklar Amerika Birleşik Devletleri’nin Hükümete yaptığı baskısı sonucu haşhaş ekiminin yasaklanması ile devam

etmiştir. 1974 yılında Ecevit'in Başbakanlığında kurulan Koalisyon Hükümeti'nin haşhaş ekiminin yasağını kaldırması ile iki ülke ilişkileri iyice bozulmuş ve bunu 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı takip etmiştir. Barış Harekâtı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye ekonomik ve askeri ambargo uygulaması başlatmıştır. Bu ise iki ülke ilişkilerinin kötüye gidişini iyice tırmandırmıştır. Ancak bu dönem Yunanistan'ın NATO üyeliğinden çıkması gibi olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. NATO üyesi bir ülke olan Türkiye'ye Amerika Birleşik Devletleri ambargo uygulamasını fazla sürdürememiş ve yaklaşık üç buçuk yıl sonra bu ambargoyu kaldırmak zorunda kalmıştır. İki ülke ilişkileri bu koşullar içinde iken Demirel Başbakan olması ile iki ülke ilişkileri iyileşme yönüne girmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken de 1980 Askeri Darbesi gerçekleşmiştir.

Önce Darbe Hükümeti'nin yönettiği sonra Özal Hükümetlerinin görev aldığı 1980-1990 yılları arasında Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri yeniden düzelmiştir. 1979 yılında İran İnkılabının yaşanması, Yunanistan'ın NATO'ya tekrar alınmasında karar verici ülke olması gibi nedenlerle Amerika Birleşik Devletleri için Türkiye'nin önemi artmıştır. Irak'ta Saddam'ı devirmek için yapılan harekât sırasında Türkiye'ye Çekiç Güç yerleştirilmiştir. Ayrıca bu dönem Türkiye ekonomide liberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin bu konuda başarılı olmasını istiyordu. Bu nedenlerle Türkiye Amerika Birleşik Devletleri için tekrar önem kazanmış ve Amerika'nın Türkiye'ye yardımları devam etmiştir. Bunların yanı sıra

bu dönem, Kıbrıs Sorunu, Ermeni Meselesi gibi konularda iki ülke arasında sorunlar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Soğuk Savaş Dönemi sona ermiştir. Bundan sonra da iki ülke arasında zaman zaman sorunlar yaşansa da ikili ilişkiler sürdürülmüştür..

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem, 18. Cilt, 2. Toplantı 41. Bileşim,
18 Şubat 1952, ss. 313-340.

TBMM tutanak Dergisi, 9. Dönem, 18. Cilt, 2. Toplantı 41. Bileşim,
18 Şubat 1952, ss.313-340.

TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt 3, Toplantı 3, Birleşim: 7,
1964, s.120.

TBMM Kanunlar Dergisi 36. Cilt, ss.1098-1101.

TBMM Kanunlar Dergisi 36. Cilt, ss.1098-1101.

TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt 36, ss. 88-91.

TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt 37, ss.43-45.

TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt, 28, ss. 614-615.

Gazeteler

Akşam Gazetesi, 13 Ağustos 1946, s. 1.

Milliyet, 15 Kasım 1961, ss. 1, 5.

Milliyet, 16.08.1960, ss. 1-5.

Resmi Gazete, 10 Mayıs 1946.

Resmi Gazete, 19.03.1954.

Resmi Gazete, 19.03.1954.

Resmi Gazete, 23 Ocak 1954.

Sirmen, A. (1998). Erteğin ve Missouri. Milliyet Gazetesi,
21.01.1998.

Kitaplar ve Makaleler

- Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980. 4. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, s.538.
- Akbaş, O., (2006). Amerikan gönüllü kuruluşları: barış gönüllülerinin dünyada ve Türkiye'deki çalışmaları. *Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Akbulut, G. (2012). Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri (1876-1939). *Atatürk Dergisi*, 1(1), 225-257.
- Akdevelioğlu, A. (2009). Görelî Özerklik-3: Dönemin Yönetimi Kutusu 1960-1880). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Oran, B. Ed.). Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 655-656
- Albayrak, M. (2002). D.P. Hükümetlerinin politikaları (1950-1960). *Türkler Ansiklopedisi* (Güzel, H.C., Çiçek, K., Koca, S.). Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Arda, F. (2018), 1950-1960 Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinin İncelemesi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Anabilim Dalı Edirne, Türkiye.
- Armaoğlu, F. (1991). Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2010). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). 17. Baskı, Alkım Yayınları, Ankara.
- Arslan, G., (2018). Diplomatik ilişkilerin kesilmesinden stratejik ortaklığa giden süreçte Türk-Amerikan ilişkileri (1917-1945),

VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,3,
(2),ss. 1-50.

Atağenç, İ. Ö., Toprak, N. G. (2019). Türk-Amerikan İlişkilerinde 12
Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri
Akademik Bakış. 12. Cilt, 24. Sayı, ss. 91-117.

Bal, İ. (2002). Türk dış politikası (1960-1980). Türkler Ansiklopedisi
(Güzel, H.C. Çiçek, K. Koca, S. Ed.). Cilt 17, Yeni Türkiye
Yayınları, Ankara.

Balcıoğlu, M. (2005). Cumhuriyet dönemi Türk dış politikası. Türkiye
Cumhuriyeti Tarihi II (Durmuş, Y. V.d.). Atatürk Araştırma
Merkezi Yayınları, Ankara, ss. 411-518.

Başlamışlı, M., Çalışkan, A. (2017). 825 İngiltere'nin Yakın Doğu
Politikası Dahilinde Kıbrıs'ın İngilizlere Devri. Kıbrıs Tarihi II
(Köse, O.). İmak Ofset Yayınları, ss. 1825-1834.

Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin
Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 31-43.

Bostancı, I. I. (2008). Osmanlı Devleti'nin Filistin Bölgesine Yönelik
Politikası. Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi. (Bıyıklı, M.,
Ed.). Cilt I, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, ss. 181-218.

Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye üçgeninde
askeri üsler: süreklilik ve değişim. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34).
51-71.

Can, B. B. (2010). Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-
1923). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Coşkun, Y (2017). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Olan Dönemde Genel Hatlarıyla ABD'nin Türkiye Politikası ve Türk-Amerikan İlişkileri (1918-1922). *Yeni Türkiye Dergisi*, Misak-ı Milli Özel Sayısı, 23(93), 514-524.
- Değirmenci, O., Hazar, E., (2003). Mülkilik ilkesinin istisnası olarak NATO kuvvetler statüsüne tabi personel üzerindeki yargı yetkisi ve uluslararası ceza mahkemesinin söz konusu yargı yetkisine etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 21-71.
- Deringil, S. (2010). Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası. 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Doğan, N. (2005). NATO'nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey-Atlantik İttifakından dan Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3), ss.69-108.
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den istekleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(18), ss 119-135.
- Durmaz, E. (2013). Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu'daki Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Aydın.
- Earle, E.M. (1935). Türkiye, büyük devletler ve Bağdat demiryolu meselesi. *Demiryolları Dergisi*, 29, 128-129, 494-500.
- Erhan, Ç. (1996). Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall planı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1-4(51), 275-288.

- Erhan, Ç. (2001). Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Oran, B., Ed.). Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, ss. 681-716.
- Erhan, Ç. Kürkçüoğlu, Ö. (2009). Orta Doğu'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Oran, B., Ed.). Cilt 1, 15. Baskı, İstanbul, ss. 615-653.
- Eroğlu, H. (1982). Türk İnkılap Tarihi. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman doktrini ve Marshall planı. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Fendoğlu, H. T. (2008). Türk-Amerikan ilişkileri: Osmanlı devleti ile ABD arasında ilişkiler ve politikalar. Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi (Bıyıklı, M., Ed.). Cilt I, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, ss.269-290, 310-311.
- Fırat, M. (2009). Balfour Deklarasyonu. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar. (Oran, B., Ed.). Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, s.203.
- Gönlübol, M., Sar, C. (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gözen, R. (2008). Truman Doktrini. Türk Dış Politikası (Çakmak, H., Ed.). Platin Yayınları, Ankara.

- Güler, Y., (2005). Osmanlı devleti dönemi Türk-Amerikan ilişkileri (1795-1914). *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-240.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000. Çev. Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- İzmir, B. (2017). İki müttefik, bir kriz: Türk-Amerikan ilişkilerinde jüpiter füzeleri krizi. *Humanitas*, 5(10), 177-192.
- Kayar, M., (2003). Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu. IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kesiktaş, F. G. (2005). Kıbrıs sorununun Türk-Amerikan ilişkilerine yansımaları: Johnson mektubu (1960-1965). Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Isparta.
- Kınlı, O. (2009). 19. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Köni, H. (1974). Küba Bıhranı, uluslararası alana etkisi ve Türkiye. *Ankara İktisat ve Ticaret İlimleri Akademisi Dergisi*, VI/1-2, 169-183.
- Kurat, A. N. (1959). Türk-Amerikan münasebetlerine kısa bir bakış (1800-1959). Doğu Matbaası, Ankara.
- Molla, A., (2008), NATO Savunma Politikaları Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkilerinin Analizi. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

- Oran, B. (2009). 12 Mart Muhtırası ve Ara Rejimi. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Oran, B., Ed.). Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, s. 670.
- Oran, B. (2009). 1945-1960, Batı Bloku Ekseninin de Türkiye-1. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Oran, B., Ed.). Cilt 1, 6. Baskı, İstanbul.
- Örücü, S., (2018). Yahudi Diasporasının Filistin'e göçü ve İsrail Devleti'nin kuruluşu. *International Journal of Historical Researches*, 3(2), 2149-9535.
- Sander, O. (2001). Siyasi Tarih (1918-1994). 9. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Saray, M. (2000). Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Sever, A. (1997). Yeni bulgular ışığında 1962 Küba krizi ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52(1), 378-2921.
- Sönmezoğlu, F. (2006). II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası. Der Yayınları, İstanbul.
- Süvari, K., (2017). Türkiye'nin nükleer silahların yayılmasının önlenmesi (NSYÖ) antlaşmasına katılımı: Nedenleri ve etkileri. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 167-194).
- Şahin, G. (2017). Türk basınının 1964 Kıbrıs olaylarına bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1474-1494.

- Topal, C. (2013). Soğuk savaşın ilk yıllarında Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomik yardımların etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(-), 111-121.
- Tutu, E. R. (2015) İsrail Filistin Sorununda Semboller, Söylemler ve Kimlik: Konstrüktivist Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Aydın.
- Uçarol, R. (2006). Siyasi Tarih (1789-2002). 6. baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Uğur, H., .Z. (2016). Türk boğazlarının önemi ve Montrö sözleşmesi ile sağlanan denge rejimi. *International Journal of Afro-Eurasian Research*, 2:36-47.
- Uslu, N. (2000). Türk Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs. Yirmi Birinci Yüzyıl Yayınları, Ankara.
- Ülman, H. (1961). Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Varlı, D. (2006). 1962 Küba Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Yalçın, O. (2012). İkinci dünya savaşı sonrasında Türk-Amerikan ilişkileri. *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 21, 89-118.
- Yetkin, Ç. (1995). Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri. Ümit Yayıncılık, Ankara.

- Yılmaz, S. (2012). Latin Amerika’da Neler Oldu?
http://www.21yyte.org/tr/yazdir6598-Latin_Amerikada_Neler_Oldu.html (e.t. 21.12.2012)
- Yücel, M. Serhan, (2002). *Menderes Dönemi (1950-1960)*. Türkler Ansiklopedisi (Güzel, H.C., Çiçek, K., Koca, S. Ed.). Cilt 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Aydın, N., ABD-Türkiye Antlaşmaları. Medya Siyaset, 23 Mayıs 2018, <https://www.medyasiyaset.com/abd-turkiye-antlasmalari/>.
- Durmuş, R. (2016). Geçmişten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri. https://tasam.org/Files/Icerik/File/gecmisten_gunumuze_turk-_amerikan_iliskileri__cff226c0-9cc8-4b1b-95a1-a352e377de84.pdf (Erişim: 10.02.2020).
- Gürses, Ü. (2020). Haşhaş Ekimi Krizi. tdpkrizleri.org/index.php/1972-1973-hashes-krizi (Erişim 08.02.2020).
- <http://amerikabulteni.com/2013/06/07/abddeki-laikligin-en-temel-belgelerinden-birinde-turk-imzasi-var/> (Erişim 09.02.2020).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri-T%C3%BCrkiye_ili%C5%9Fkileri#Osmanl%C4%B1_d%C3%B6nemi (Erişim 11.01.2020).
- Yurteri, K. (2005). [cnnturk.com/2005/turkiye/03/31/seia.anlasmasinindetaylari/84483.0/ index.html](http://cnnturk.com/2005/turkiye/03/31/seia.anlasmasinindetaylari/84483.0/index.html) (Erişim, 09.02.2020).
- Yüksel, O. (2011). Eisenhower Doktrini ve Türkiye’ye Etkiler. <http://politikakademi.org/2011/03/eisenhower-doktrini-ve-turkiyeye-etkileri-2/> (03.02.2020).

https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/ders/aturk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_2/11/index.html
(Erişim, 15.02.2020)

IKSAD
Publishing House

978-625-7954-79-2